

LiBeRtE
liberteyayınları

ÖZGÜR TOPLUMUN İLKELERİ

Nigel Ashford

Çeviren: Can Madenci

Ashford, Nigel

Özgür Toplumun İlkeleri Hakkında Bir Çalışma Kılavuzu
Principles for a Free Society: Study Guide

ISBN 13: 978-975-6201-42-8

Liberte Yayınları:

2. Baskı: Nisan 2011, 1. Baskı: Şubat 2009

İngilizce Aslından Çeviren: *Can Madenci*

© *Liberte Yayınları 2009*

© *Nigel Ashford ve The Jarl Hjalmarson Foundation 2003*

Tüm hakları saklıdır. Tamamı veya herhangi bir parçası hiç bir şekilde fotokopiyle veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Bunu yapanlar veya buna teşebbüs edenler hakkında yayinevimiz kanunî takibat yaptırma hakkına sahiptir.

Mizanpaj: *Liberte Yayınları*

Kapak Tasarımı: *Muhsin Doğan*

Kapak ve İç Baskı: *Cantekin Matbaası*

Montaj ve Kalıp Baskı: *Ahsen Repra*

Liberte Yayınları

GMK Bulvarı No: 108/16

06570 Maltepe - Ankara

Tel: (0312) 230 87 03

Faks: (0312) 230 80 03

Web: www.liberte.com

E-mail: info@liberte.com.tr

İnternet Satışı:

www.liberte.com.tr

LiBeRtE
liberteyayinrubu

ISBN: 978-975-6201-42-8

Nigel Ashford

Siyaset bilimi profesörü olan İngiliz akademisyen Nigel Ashford, İngiltere'deki Staffordshire Üniversitesi'ndeki görevinin ardından 2002 yılından itibaren Washington DC'de yerleşik bulunan Institute for Humane Studies kuruluşu için çalışmaya başlamıştır. Ashford, International Anthony Fisher Trust Ödülü'ne sahiptir. Ashford'un katkıda bulunduğu ve müellifi olduğu diğer eserler şunlardır: *US Politics Today* (1999), *Public Policy and the Impact of the New Right* (1994), *A Dictionary of Conservative and Libertarian Thought* (1991).

İçindekiler

Sivil Toplum

11

Sivil Toplum Nedir? / Birliktelik Kuran Bağlar / Sivil Topluma Karşı Devlet / Ticaretin Çarkları Sivil Toplumun İşlemesini Sağlar / Alturizm ve Kişisel Çıkar / Yıkıcı Bir Kurum Olarak Aile / Birey ve Devlet Arasındaki Tampon Bölge / Sivil Toplumun Düşmanları / Karmaşık Bir Karşılıklı Yükümlülükler Ağı / Sivil Toplumu Yeniden İnşa Etmek / Okuma / Düşünmek İçin Sorular

Demokrasi

21

Demokrasi Nedir? / Halkı Kimler Oluşturur? / Halkın Yönetilmesi / Halkın Yönetimi / Halk İçin Yönetim / Demokrasi Özgürlüğü Korur / Demokrasi İnsanların Çıkarlarını Destekler / Gerçekçi Politik Katılım / Hırs Yerine Mantık / İstikrar ve Meşruiyet / Liberal Demokrasinin Ayırt Edici Nitelikleri / Temsilî ve Sorumlu Devlet / Okuma / Düşünmek İçin Sorular

Eşitlik

33

Eşitlik Nedir? / Ahlâki Eşitlik / Kanun Önünde Eşitlik / Politik Eşitlik / Fırsat Eşitliği / Pozitif Ayrımcılık / Gelir Eşitliği / Eşitliği Desteklemek, Eşitlikçiliğe Karşı Çıkmak / Okuma / Düşünmek İçin Sorular /

Serbest Girişim

43

Serbest Girişim Nedir? / Serbest Girişim Çalışanların Ücretlerini Yükseltir / Serbest Girişim Tüketicilerin İsteklerini Karşılar / Serbest Girişim Yaşam Masraflarını Azaltır ve Yeni Ürünler Yaratır / Serbest Girişim Verimliliği Destekler / Serbest Girişim İnsanları Fakirlikten Kurtarır / Serbest Girişim İş İmkânları Yaratır / Serbest Girişim Çevreyi Korur / Serbest Girişim Olmadan Demokrasi de Olamaz / Okuma / Düşünmek İçin Sorular

Özgürlük

53

Özgürlük Nedir? / Kendi Hayatını Yaşama Hakkı / Kendi Çıkarlarının Neler Olduğuna En İyi Birey Karar Verir / Özgürlük Herkesin Çıkarlarını Destekler / Özgürlük Bilgi Artışına Yol Açar / Pozitif "Özgürlük" Özgürlük Anlamına Gelmez / Zarar İlkesi / Özgürlük İçin Yapılması Gerekenler / Okuma / Düşünmek İçin Sorular

İnsan Hakları

63

İnsan Hakları Nedir? / Doğal Haklar / Doğal Haklardan İnsan Haklarına / İnsan Haklarına Yönelik Marksist Düşmanlık / Yaşam Hakkı / Özgürlük Hakkı / Mülkiyet Hakkı / Hakları Korumak / Toplumsal ve Ekonomik Haklar İnsan Hakları Demek Değildir / Topluluk Hakları İnsan Hakları Demek Değildir / Gerçek İnsan Hakları İçin Yapılması Gerekenler / Okuma / Düşünmek İçin Sorular

Adâlet

75

Adâlet Nedir? / Filozofların Adâlet Hakkındaki Düşünceleri / Uyulan Kurallar Olarak Adâlet / Hukuki Aktivizm / Hak Kazandırıcı Adâlet Teorisi / Toplumsal Adâlet Nedir? / Bir Serap Olarak Toplumsal Adâlet / Totaliter Bir İlke Olarak Toplumsal Adâlet / Çatışan İlkeler / Eşitlik Anlamında Toplumsal Adâlet / İhtiyaçlar Anlamında Toplumsal Adâlet / Fazilet Anlamında Toplumsal Adâlet / Haklar Anlamında Toplumsal Adâlet / Adâleti Savunmak / Okuma / Düşünmek İçin Sorular

Barış

89

Barış Nedir? / Serbest Ticaret Bütünleşmiş Tek Bir Dünya Yaratır / Fikirlerin Serbestçe Hareketi / Güçlü Olmak Yoluyla Barış / Savaş Yolu / Dünya Devleti Düşüncesinin Yanlılığı / Barış İçin Yapılması Gerekenler / Barışa Yönelik Sebepler / Okuma / Düşünmek İçin Sorular

Özel Mülkiyet

99

Özel Mülkiyet Nedir? / Mülkiyet Hakları Olmadan İnsan Hakları da Olamaz / Konuşma Özgürlüğü Özel Mülkiyetin Olmasını Gerekendirir / Bireyler İçin Özgürlük Alanı / Mülkiyetin Olmadığı Yerde Adâlet de Yoktur / Özel Mülkiyet İnsanları Toplum İçerisinde Menfaat Sahibi Yapar / Özel Mülkiyet Ekonomik Gelişmenin Yanı Sıra Ahlâk İçin de Gereklidir / Özel Mülkiyet Mülk Sahibi Olanların Yanında Bunlara Sahip Olmayanlara da Fayda Sağlar / Devletin Rolü Özel Mülkiyeti Korumaktır / Okuma / Düşünmek İçin Sorular

Kanun Hâkimiyeti

109

Kanun Hâkimiyeti Nedir? / Kişi Devleti Değil, Kanun Devleti / Kanun Önünde Eşitlik / Genel ve Soyut Kanunlar / Doğal Adâletin Kuralları / Bağımsız Yargı / Anayasacılık ve Sınırlı Devlet / Okuma / Düşünmek İçin Sorular

Kendiliğinden Düzen

117

Kendiliğinden Düzen Nedir? / Emirlerin Olmadığı Bir Düzen / Ahlâkın Evrimi / Kuralların Aktarımı / Özgürlüğe Neden İhtiyaç Duyarız? / Gücün Dağılımı / Sanki Görünmez Bir El Vasıtasıyla... / Özgürlük Âhengi Destekler / Özgürlük Düzen Yaratır / Okuma / Düşünmek İçin Sorular

Hoşgörü

125

Hoşgörü Nedir? / Filozofların Hoşgörü Hakkındaki Görüşleri / Yazma Özgürlüğü / Dinî Hoşgörü / Yaşam Deneyleri / Hoşgörü Lehine Görüşler / İfade Özgürlüğü / Hoşgörünün Sınırları / Aşırı Tutuculuk Tehlikesi / Politik Doğruluk / Medeniyet Unsuru Olarak Hoşgörü / Düşünmek İçin Sorular

Türkçe Baskıya Önsöz

Her toplum problemlerle ve meydan okumalarla karşılaşır. Bunlara nasıl karşılık vermek gerekir? Tarihin, tecrübenin ve teorinin gösterdiği gibi barış içindeki, özgür ve müreffeh toplumların ortaya çıkmasına katkıda bulunan ilkelerle... Bu kitap eylemlerimize kılavuz olmak üzere on iki ilke sunmaktadır.

Bu kitabın amaçları nelerdir? İlki ve en önemlisi, okuyucuya kendi ilke ve değerlerini belirlemede yardımcı olmaktır. Bu ilke ve değerlerin bir kısmı yazarınkiyle aynı olabilir, bir kısmı da olmayabilir. İkinci olarak siz, okuyucu olarak, toplumunuzda karar verici bir konumda olabilirsiniz: Başbakan, maliye bakanı, mahallî idareci, belediye başkanı, işadamı veya sivil toplum aktivisti. Her gün pek çok karar vermesi gereken bir kişi olarak doğru tercihi yapmada ilkelere ihtiyaç duyarsınız. Üçüncü olarak, kitap sorularla ve ileri okuma önerileriyle tartışmayı ve düşünmeyi teşvik etmek üzere tasarlanmıştır.

Yazar bunların milliyeti, coğrafyası, nüfus yapısı, dini, etnisitesi veya siyasî sistemi ne olursa olsun her topluma uyarlanabilir ev-

rensel ilkeler olduğuna inanır. Bununla beraber her toplum farklıdır. Bu ilkeler, tabiatı icabı genel ve soyuttur. Toplumunuzdaki tüm sorunların çözümünün cevap anahtarı değildir.

Okuyucu yazarın sadece ziyaretçisi olduğu Türkiye'yi tanımaktadır. Okuyucunun karar vermesi gerekir: Bu ilkelerin hangileri kendi toplumuna uymaktadır? Bu ilkeler bugün toplumda yaşanan özel durumlara nasıl uygulanmalıdır? Eğer bu kitap sizi özgür bir toplumun ilkelerini düşünüp tartışmaya teşvik ederse ve daha iyi bir Türkiye'nin oluşmasına çok küçük bir ölçüde dahi katkıda bulunursa ben memnun olacağım ve okuyucu da vaktini iyi değerlendirmiş olacak.

Türkiye'nin daha özgür, müreffeh ve barış içinde bir ülke olması temennisiyle.

DR. NIGEL ASHFORD

Kıdemli Program Yöneticisi

Beşeri Araştırmalar Enstitüsü

(Institute for Humane Studies)

George Mason Üniversitesi,

Arlington VA, ABD

<http://www.theihs.org/PeopleDetails.aspx?id=702>

Sivil Toplum

“İnsan toplumlarını yöneten kanunların arasında bütün diğerlerinden daha kesin ve açık görünen bir kanun vardır. Eğer insanlar medenî hâlde kalacaklarsa ya da bu duruma ulaşacaklarsa, birlikte yaşama sanatı da koşullardaki eşitliğin artışı ile aynı oranda büyümeli ve gelişmelidir.”

Alexis de Tocqueville

Sivil Toplum Nedir?

Aile, kilise, spor ve müzik kulüpleri, yardım dernekleri gibi birey ve devlet arasında yer alan ve gönüllü olarak kurulan bütün örgütler sivil toplumu oluşturur. Sivil toplum düşüncesi medeniyetin bir ürünüdür. Tocqueville'in birlikte yaşama sanatı olarak adlandırdığı şey, hedeflerine ulaşmak amacıyla tanımadıkları kişiler ile işbirliği yapan insanların modern uygulamalarının bir sonucudur. Bu ihtiyaç, herkesin birbirini tanıdığı ve türün hayatta kalmasının topluluğun ortak bir amacı paylaşmasına bağlı olduğu atalarımızın avcı-toplayıcı toplumlarında hiçbir biçimde bulunmuyordu. İşbö-

lümünün ve insanların kendi mülklerini belirli amaçları için kullanabildikleri kanuna dayalı toplumların ortaya çıkışı ile, birlikte yaşama sanatı insanların arasında barışın ve refahın temeli hâline gelmiştir. Bu nedenle sivil toplum anlayışı özgürlük düşüncesinden ayrı tutulamaz. Tek başına yaşayan bireyin özgür bir kişi olabileceğini ve özgürlüğün kısıtlamaların olmamasından ibaret olduğunu düşünmek yaygın yapılan bir hatadır. Sivil toplum teorisi, özgürlüğün olduğu durumda insanlara âdil kısıtlamaların uygulandığını ve birbirleriyle ortaklaşa hareket etmekle her kişinin kendi içinde bulunduğu koşulları geliştirdiğini bize hatırlatmaktadır.

Fransız düşünür Benjamin Constant söz konusu düşüncenin, ancak, bireylerin akranları üzerinde fark edilmeyen bir etki yarattığı modern dünyada anlamlı olduğunu söylerken sivil toplumun anlamını açıklamaktaydı. Constant kadim ve modern dönemlerdeki iki farklı özgürlük tipini ana hatlarıyla açıkladığı bir konuşmasında, modern dünyanın bir buluşu olarak insanın en önemli özgürlüğünün, yönetime katılma özgürlüğünden ziyade, bir kişinin bir diğeri ile birliktelik kurması olduğunu ileri sürüyordu. Bu sivil birliktelik düşüncesi ve onun ortaya çıkardığı kurumlar, kendi dönemlerindeki İngiliz ve Amerikan toplumlarının işleyişini gözlemleyen İrlandalı Edmund Burke ve Fransız Alexis de Tocqueville tarafından sistemli bir şekilde tartışılmıştı. Tocqueville'in kavramayı başardığı önemli şey, toplumdaki ilerlemenin insan işbirliğinin bir yan ürünü olduğuydu. Toplum özgür olmadıkça ve Aydınlanma düşünürlerinin “insanlara değil, kanunlara dayanan bir devlet” olarak adlandırdığı devlet tarafından yönetilmedikçe bunun gerçekleşmesi mümkün değildi.

Tocqueville 1830'larda Amerika'da yaptığı seyahatler esnasında Amerikalıların birlikte yaşama sanatını geliştirmekte kullandığı sayısız yolu tarif ederken, Burke de – bu birlikteliğin ürünü olan – aracı kurumların insan ilişkilerinde oynadığı rolü açıklı-

yordu. Kendisi bunlara küçük birlikler adını vermişti. Aile, kilise ve topluluklardan oluşan bu aracı kurumlar toplumun bir bütün olarak işleyişine yardımcı oluyorlardı. Burke'ün yazdığı gibi: “Alt bölümlere bağlı olmak, toplumda ait olduğumuz bu küçük birlikleri sevmek, halk arasındaki muhabbetin ilk kuralıdır (âdeta tohumudur). Ülkemizi ve insanlığı sevmek için geçtiğimiz aşamaların ilk halkasıdır.” Burke'e göre bu kurumlar insanın kişiliğini şekillendirmede anahtar bir rol oynuyor ve bir yere ait olmak için duyulan derin ihtiyacı karşılayarak bizi birbirimize bağlayan bağları kuvvetlendiren geniş bir birliktelikler şebekesinin ortaya çıkmasını sağlıyordu.

Birliktelik Kuran Bağlar

Muhafazakâr filozof Oakeshott'un sonraları sivil kurumlar olarak adlandırdığı bu küçük birliklerde toplumun yapı taşları olan insan topluluklarını oluşturan ve şekillendiren içgüdüleri ve ruhu buluyoruz. Bu sivil kurumlar, toplumsal işbirliğinin önünü açarak, yakınımızdaki kişilerin varlığından faydalanmamızı ve böylece onları el üstünde tutmamızı sağlar. Aileye ve arkadaşlara, yerel topluluklara ve ulusa karşı duyduğumuz sadakat, başkaları ile birliktelik kurma ihtiyacımız tarafından beslenir. Bu nedenle, sivil kurumlar toplumu bir arada tutan toplumsal tutkalın bir parçasıdır. Özgür toplumu eleştiren kişilerin bahsettiği atomize olmuş bireyler bir yana, sivil kurumlar miras aldığımız şeylerle olan bağlarımızı ve diğer kişilerle olan ortak çıkarlarımızı kuvvetlendirir ve sonuç itibarıyla toplumu bir bütün olarak güçlü kılar. Sivil toplum insancıl bir toplumdur, zira akranlarımıza karşı duyduğumuz insanî duygudaşlık hislerini arttırır ve teşvik eder.

Sivil Topluma Karşı Devlet

Sivil toplumun düşmanı bireysel özgürlükler değil, devlettir. Devlet bizi birleştiren bağları koparıp atar, çünkü yetkileri ve kaynak-

ları elinde toplar ve merkezileştirir; zamanımızdan, paramızdan ve şefkatimizden taleplerde bulunarak bireysel sadakatimizi zayıflatır. Bu talepler normalde birbirimiz için kullanacağımız maddî ve duygusal kaynaklardan bizi yoksun bırakarak, bizi birbirimize bağlayan bağları gevşetir. Napoleon dönemi Fransası'ndan yola çıkıp Amerika'yı ziyaret ettiğinde Tocqueville evvelâ, akla gelen her türden hedefe ve görüşe destek veren gönüllü birlikliklerin to-murcuklandığını görüp şaşırılmıştı. Merkezî bir yönetimin olduğu koşullarda sıkıntı çeken anavatanı Fransa bu türden derme çatma bireysel çabaları destekleyecek durumda değildi, çünkü devletin ihtiyaçları bundan çok daha fazla sayıda insanın enerjisini içine çekiyordu. Bu durum toplumların özgürlüğün olduğu koşullarda gelişmesinin ana nedenini göstermektedir. Devlet birlikte yaşama sanatının önünde engeller yaratır, çünkü bireyleri sahip oldukları haklardan yoksun bırakır. Totaliter toplumlarda devlet bireyleri ortak hedeflerine ulaşmak için işbirliği yapmaktan alıkoyar, zira toplumun ulaşmaya çalıştığı tüm hedefler devletin amaçlarını gerçekleştirilmeye yöneliktir.

Ticaretin Çarkları Sivil Toplumun İşlemesini Sağlar

Ticaret medenî davranışları teşvik eder. Montesquieu Romalıların zamanında barbarlar olarak adlandırdığı Kuzey Avrupa halklarının arasında görgü kurallarını ticaretin yaydığını düşünmüştür. David Hume ticaretin yayılmasının toplumun kabalığını gidermede, sanatın ve bilimin gelişmesinde oldukça önemli olduğu düşüncesini desteklemiştir. Zira ticaret “hakikî bir iyi kalplilik taşımadan bir başkasına hizmet sunmayı” mümkün kılmaktadır. Hume ticaretin “halkın iyiliği için hareket etmenin kötü insanların dahi çıkarına olduğu” bir toplum yarattığını ifade etmiştir.

Tüccarlar ticaret yaptıkları kişilerin itimat ve güvenlerine ihtiyaç duyarlar. Bu sayede, verilen sözlerin tutulduğu bir ortamın

doğmasına katkıda bulunurlar. Francis Fukuyama başarılı toplumlarda güvenin sahip olduğu önemi ve ticaret ile mübadelenin sivil toplumun gelişmesini sağlayan güvenin yaratılmasına katkıda bulunduğunu göstermiştir.

Altruizm ve Kişisel Çıkar

Amerikalı iktisatçı Ronald Coase farklı bireylerin, hisse senedi sahiplerinin, işçilerin, müşterilerin ve diğer kişilerin bir araya gelip firma dediğimiz şeyi nasıl oluşturduklarını tarif etmiştir. Halbuki bu farklı grupları işbirliği yapmaları için harekete geçiren şey kişisel çıkar iken, başkaları için kaygılanmak anlamına gelen altruizm diğer toplumsal işbirliği biçimlerinin (örneğin ailenin) temelini oluşturur. Farklı alanlarda uygun olmakla birlikte, altruistik hislerimizin bize iş hayatında fazla yardımcı olmadığını biliyoruz –tıpkı bencilliğin aile hayatında fazla işe yaramadığı gibi. Sivil toplumdaki aracı kurumların gücü, beşerî içgüdülerimizi en etkin şekilde kullanılabilecekleri yerler için besleme ve geliştirme becerilerinde yatar. Sivil toplum, başka durumlarda pek çok zarara neden olacak duygularımızı, onlar için en uygun olan çıkış noktalarına yönlendirir.

Yıkıcı Bir Kurum Olarak Aile

Sivil toplumun tüm kurumları arasında belki de en önemli olanı ailedir. Ailenin çocukların eğiticisi, bakıcısı ve yetiştiricisi olarak oynadığı rolü başka hiçbir kurum yerine getiremez. Ailenin ahlâkî değerlerin kaynağı ve beşerî duyguların odak noktası olarak dengi yoktur. Bu nedenle Ferdinand Mount tarafından yıkıcı bir kurum olarak nitelendirilmiştir. Zira aile insanlık ile *Cesur Yeni Dünya*'nın kâbusumsu hayali, hatta çocukların devletin vesayeti altında olduğu Platon'un *Devlet*'i arasında bir set çeker. Değerlerin nesiller arasındaki aktarıcısı olarak aile, beşerî duygulara yaptığı güçlü

vurgu ile, totaliter devletin en geniş kapsamlı propagandasından çok daha güçlü bir ahlâki öğretmendir. Geleceğin vatandaşlarının doğruyu ve yanlış ayırt etmeyi öğrendikleri yerdir. Ancak ailenin güçlü olduğu, kararları devletten çok ailelerin verdiği toplumların üyeleri doğru ve yanlış arasındaki farkı en iyi şekilde değerlendirebilirler. Özgür toplumdaki ailelerin bu üstünlüğü vardır, çünkü yetişkin üyeleri devletten çocuk muamelesi görmez.

Birey ve Devlet Arasındaki Tampon Bölge

Özgür toplumlarda yer alan sivil toplumun anahtar işlevi, devletin gücü karşısında dengeleyici bir kuvvet olarak hareket etmektir. Atomize oldukları ve beşerî işbirliği yöntemlerine alışkın olmadıkları yerlerde, bireyler, özgürlük yerine güvende olmayı teklif eden kişilerin totaliter baştan çıkarmalarına kolayca yem olurlar. Bu küçük birlikler despot devletin önüne dikilirler, çünkü vatandaşların devlete kayıtsız şartsız sadakat göstermesini isteyen totaliterlerin taleplerine karşı koyarak, kendi üyelerinin sadakatlerine sahip çıkarlar. Aile, dinî ilişkiler, özel girişimler, gönüllü örgütler ve özgür sendikalar devlete olan sadakati zayıflatırlar ve totaliterlerin ihtiyaç duyduğu itaate ve uysallığa karşıt değerleri aktarırlar. İnsanların şimdikiye dek yarattığı tüm totaliter toplumların bu kurumları zayıflatmaya çalışmalarının nedeni budur. Aynı zamanda, bu kurumların büyüme ve zenginleşme derecesinin, sahip olduğumuz özgürlüklerin ne kadar güvende olduğunun bir göstergesini oluşturmasının nedeni de budur.

Sivil Toplumun Düşmanları

Faşist ve komünist rejimlerin tarih boyunca aileye karşı savaş açması ve çocukları ailelerine, kadınları kocalarına ve nesilleri nesillere karşı kıskırtması bir tesadüf değildir. Bunun nedeni, devletin kendi amaçlarına hizmet edecek bilgiye ulaşmak istemesi

ve insanların normalde ailelerine karşı duyduğu sadakatten daha öncelikli ve yüksek bir sadakat istemeye ihtiyaç duymasındır. Bu kurumlar bu tarz toplumlarda yıkıcıdır, çünkü bunların yarattığı şefkat ve bağlılık devletin taleplerine karşı direniş meydana getirir. Güçlü bir sivil toplum despotluğa karşı bir engel rolünü oynar, zira özgürlüğün değerlerini koruyan ve taşıyan bir ahlâkî düzenin sürmesini sağlar. Büyük devlet sivil kurumları zayıflatarak bireyin sahip olduğu koruyucu katmanları soyup atar ve bunlar zorla araya giren devletin eline geçer. Devlet ve bireyler arasında yer alan bu katmanlar dağılıp saçıldığında, bireyin özgürlüğünü devletin otoritesine tâbi kılan açık toplum düşmanları karşısında bireyler savunmasız kalır.

Karmaşık Bir Karşılıklı Yükümlülükler Ağı

Politik gücü kısıtlayarak toplumsal gücü destekleyen bu şebeke, toplumun kendi kendini idare etmesini sağlayan bir karşılıklı haklar ve ödevler ağı meydana getirir. Toplum sadece o toplumun tüm üyeleri arasında değil, aynı zamanda artık hayatta olmayan kişiler ve henüz doğmamış kuşaklar arasında da yapılmış geniş kapsamlı bir sözleşmedir. Bizler tanımadığımız ve kimi durumlarda da tanımamıza imkân olmayan kişilerin çıkarlarına yönelik hareket ederiz, çünkü bize ne yapmamız gerektiğini söyleyen ahlâkî duygular tarafından harekete geçiriliriz. Bu ahlâkî içgüdüler bizi sahip olduğumuz rolü daha iyi oynamaya ve herhangi bir devletin yaratabileceği faydadan daha büyük bir faydaya doğru yönlendirir. Ailelerin ve çocukların birbirlerine karşı hakları ve sorumlulukları vardır. Her neslin kendinden önce yasayanlara ve kendinden sonra geleceklere karşı sorumlulukları vardır. Evlilik, arkadaşlık ve hatta insanların hayvanlar âlemi ile olan ilişkisi bile bu yükümlülükler tarafında idare edilir. Bu yükümlülükler toplumdaki bağları meydana getirir ve diğer kişilere karşı olan ödev-

lerimizi yerine getirirken bize yol gösterir. Nitekim bu ödevlerin bize karşı da yerine getirileceğini umuyoruz ve buna inanırız. Zira devlet bu şebekenin yerini alamaz, almaya çalışıldığında da bu çabası zulme varır.

Sivil Toplumunu Yeniden İnşa Etmek

Belki de bugün, kâdiri mutlak devletin sivil düzeni viraneye çevirdiği toplumlarda bu düzeni yeniden inşa etmekten daha hayati bir görev yoktur. Devletin bu görevi başaracağını düşünmek bir hatadır. Sivil toplum, özgür bir halkın kendiliğinden yaptığı beşerî faaliyetlerin bir sonucudur. Bu durum devletin insanların çabalarının önünden çekilmesini ve onları birbirleriyle birliktelik kurmada serbest bırakmasını gerektirir. Toplumun ahlâkî dokusunun yok edilmesi, bunun özenle geliştirilip nesiller boyunca aktarılmasından daha kolaydır. Bu görevi yerine getirmeye başlamazsak özgürlüğün fazla yaşamayacağına şüphe yoktur. Bu da insanların ekonomik ilişkilerinde, dinî faaliyetlerinde ve aile hayatlarında özgür olmaları gerektiği anlamına gelir.

Okuma

Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France*, Londra, Penguin, 1968.

Benjamin Constant, *Benjamin Constant: Political Writings*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988 (1833), s. 309-328.

Francis Fukuyama, *Trust: the Social Virtues and the Creation of Prosperity*, New York, Free Press, 1995.

Ernest Gellner, *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals*, Londra, Hamish Hamilton, 1994.

David Green, *Reinventing Civil Society*, Londra, Institute of Economic Affairs, 1993, 1. Bölüm.

Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, New York, Fontana, 1968 (1840), 2. Cilt, 2. Bölüm.

Düşünmek İçin Sorular

1. Güçlü bir sivil toplum neden değerlidir?
2. Sivil toplum devletin sahip olduğu – uyuşturucu bağımlılarına ya da fakirlere yardım etmek gibi – çoğu sorumluluğu ne derecede yerine getirebilir?
3. Devlet sivil toplumu nasıl teşvik edebilir?

Demokrasi

“Bu günah ve acı dolu dünyada pek çok yönetim biçimi denedi ve denecek. Demokrasinin kusursuz ya da tamamıyla bilgece olduğunu kimse iddia etmiyor. Aslında, zaman zaman denenmiş olan tüm diğer biçimler dışında, demokrasinin en kötü yönetim biçimi olduğu söylenmektedir.”

Winston Churchill

Demokrasi Nedir?

Giderek daha çok ülkenin demokratik sistemleri benimsemesi sayesinde, demokrasi artık geleceğin hareketi hâline gelmiştir. Bu memnuniyetle karşılanması gereken bir gelişmedir. Bununla birlikte, demokrasi her zaman olumlu çağrışımlar yapmamıştır. “Demokrasi” kelimesi köken olarak antik Yunan’daki “halkın yönetimi” ifadesinden gelmektedir. Yunanlılar bu terimi uzak durulması gereken bir sistemi ifade etmek için kullanıyorlardı. Demokrasi, monarşi (tek bir kişinin yönetimi), oligarşi (az sayıdaki kişinin yönetimi) ve aristokrasi (üstün durumda olan kişilerin yönetimi)

mi) ile zıtlık gösteriyordu. Yunanlılara göre demokrasinin üç kusuru vardı: çoğunlukta olanlar kendi güçlerini azınlıkta kalanları bastırmak için kullanabilirlerdi; halk kolaylıkla heyecan ve hırs dalgalarına kapılabilir ve insanlar mantıkları tarafından yönlendirilmeyebilirdi; ve insanlar, bir bütün olarak toplumun çıkarları aleyhine olacak şekilde, kendi özel çıkarlarına göre hareket edebilirlerdi. Bu nedenle demokrasinin özel bir türü olan ve liberal olarak adlandırılan temsili demokrasi, potansiyel tehlikelerden kaçınarak veya bunları en aza indirerek demokrasinin iyi yönlerini bir araya getirmeye çalışmak amacıyla geliştirilmiştir. Dünya genelinde etkili olan demokrasi türü de budur.

Amerikan İç Savaşı esnasında yaptığı ünlü Gettsbury konuşmasında Abraham Lincoln demokrasinin klasik tanımını vermiştir: demokrasi, “halkın, halk tarafından halk için yönetilmesidir.” Lincoln’ün tanımı liberal demokrasinin belirli yollardan yanıtladığı dört soru ortaya koyar.

Halkı Kimler Oluşturur?

Bu sorunun açık yanıtı toplumdaki herkesin halkı oluşturduğu şeklindedir. Bu nedenle ideal olanı, alınacak kararlarda herkesin hemfikir olmasıdır. Ancak bunu başarmak son derece güç ve zaman alıcı bir iş olacak ve kişilere oldukça büyük bir veto hakkı tanınacaktır. Liberal demokrasi genellikle çoğunluğun hâkimiyeti ilkesini benimser. Buna göre insanlar en iyi çoğunluğun, yani %50 + 1’in oyları ile temsil edilir. Liberal demokrasilerde daha önemli bazı kararların alınması üstün çoğunluğun sağlanmasını gerektirebilir (üçte iki çoğunluk gibi). Bununla birlikte basit çoğunluğun azınlık üzerinde baskı kurabileceği de kabul edilir, dolayısıyla azınlık haklarını koruyucu birtakım düzenlemeler çoğu defasında mevcuttur. Liberal demokrasi kimi zaman “çoğunluğun hâkimiyete, azınlığın da haklara sahip olması” olarak tarif edilir.

Halkın Yönetilmesi

İkinci soru “halkın kendisi” ile ilgilidir. Halk neleri yönetecektir? Halkın bireylerden, ailelerden, firmalardan ve kurumlardan meydana geldiği durumda, hangi kararlar halk tarafından alınacaktır? Halkın toplu hâlde devleti meydana getirdiği durumda, hangi kararlar devlet tarafından alınacaktır? Eğer bütün kararlar demokratik yoldan toplu hâlde alınırsa özgürlük ortadan kalkacaktır. Toplum her şeye hâkim totaliter bir rejimin yönetimi altına girecektir. J. D. Talmon’ın ifadesini kullanırsak, “totaliter demokrasi” olacaktır. Liberal demokrasilerde devletin rolü sınırlıdır; pek çok kararın alınması kişisel alana bırakılmıştır. Dolayısıyla liberal demokrasi sınırlı devlete inanır. Çoğunluğun her istediğini yapmasına izin verilemez. Bu nedenle liberal demokrasi devletin sınırsız yönetimine karşı çıkar. Bu demokratik devletleri de kapsar.

Halkın Yönetimi

Üçüncü soru “yönetimde bulunan halk” üzerinedir: halkın yönetimi nasıl olmalıdır? Bazı kişiler halkın doğrudan yönetimde bulunması gerektiğini ileri sürerler. Bu yönetim referandum, genel toplantı ya da belirli bir katılımcı demokrasi türü vasıtasıyla gerçekleştirilebilir. Teorik olarak, her vatandaşa bir bilgisayar temin etmek mümkündür. Böylece vatandaşlar her türden mesele hakkındaki oylarını bilgisayara yükleyebilirler ve seçmenlerin çoğunluğu hükümet politikasını belirleyebilir. Ancak, devlet halka hizmet etmek amacıyla varolmalıdır. Halkın varoluş amacı devlete hizmet etmek değildir. Doğrudan bir demokraside insanlar bütün hayatlarını araştırma yaparak, tartışarak ve toplu hâlde alınacak kararlar için oy vererek geçireceklerdir. Kendi hayatları hakkında karar alacak kadar vakitleri olmayacaktır. Bu nedenle liberal bir demokraside seçmenler, onlar adına karar alması için yasama meclisine (ve kimi zaman da yürütme organına) temsilciler seçer.

Bu temsilcilerin toplu hâlde alınacak kararlar üzerinde düşünecek zamanlarının, becerilerinin ve kişiliklerinin olması, belirli eylemlerin yarar ve zararları hakkında tartışmaları ve bir bütün olarak halkın çıkarları adına karar almaları gerekir.

Bu temsilcilerin sorumluluk sahibi olmaları düzenli olarak yapılan seçimler ile gerçekleştirilir. Temsilciler halkın çıkarlarını ihmal ettiklerinde görevlerinden alınabilirler. Ulaşılmak istenen hedef temsili ve sorumlu yönetim arasında, yani bütün insanların çıkarlarının ve fikirlerinin temsilcisi bir yönetim ile, sakin ve mantıklı bir şekilde yapılan tartışmalar vasıtasıyla devletin faaliyetlerinin uzun dönemdeki sonuçlarını değerlendiren bir yönetim arasında bir denge kurmaktır. Liberal demokrasi kimi zaman temsili demokrasi ya da dolaylı demokrasi olarak da tarif edilir. Bazı liberal demokrasilerde anayasal sistemin yapısı ya da insanları yönetmekte kullanılan temel kanunlar değiştirileceği zaman referanduma gidilebilir.

Halk İçin Yönetim

Dördüncü ve son soru da şudur: “halk için” nelerin gerekli olduğuna nasıl karar verilecektir? Halkın çıkarları nasıl tanımlanabilir? Tamamı karşılanamayacak olmasına rağmen, karar alırken herkesin çıkarlarını göz önünde bulundurmamak gerekir. Bununla birlikte, ulaşılmak istenen hedef, nüfus açısından genel nitelikli çıkarları (örneğin barış ve refah) tanımlamak ve toplumdaki belirli grupları kayıran politikaları benimsememektir. Karşılaşılan sorunlardan biri de, grupların kendilerine mahsus çıkarları ya da “özel çıkarlarını” savunmalarıdır; bunların hepsi de dikkate alınmayı hak eder. Ancak, uygulanacak politikalar daha geniş veya daha genel çıkarları ya da “halkın çıkarlarını” yansıtmalıdır. Temsili demokrasi bütün grupların kendi çıkarlarını ve fikirlerini ifade etme fırsatına sahip olmalarını sağlar, fakat alınacak kararlar bu özel çıkarların

basitçe bir yansıması olmamalıdır. Karşılaşılan bir diğer sorun da, görüşlerin duygulara ve arzulara dayandığı durumlarda çıkarları tanımlamaktır. Genel çıkarların enine boyuna düşünölmüş, dikkatli bir tanımının yapılması gereklidir. Dolayısıyla liberal demokrasilerde çıkar gruplarının kendi çıkarlarını ve fikirlerini ortaya koymaları teşvik edilir, fakat karar alması gerekenler bu gruplar olmamalıdır. Bu iş, oy veren insanlara karşı sorumlu olan seçilmiş temsilcilere bırakılmalıdır.

Demokrasi Özgürlüğü Korur

Politik güç daima onu kullananların istismarına açıktır. Demokrasi insanların doğal haklarını ve özgürlüklerini savunan ve bu türden istismarları önleyen en uygun sistemdir. Filozof muhafızların bilgeliğine dayalı bir yönetim isteyen Platon'un sorusuna yanıt olarak Aristo şu soruyu sormuştu: "Muhafızlara kim muhafızlık edecek?" Yöneticilerin yetkilerini insanların çıkarları yerine kendi çıkarları için kullanmalarını nasıl sağlarız? İstismara karşı en büyük koruyucu, halkın yöneticileri seçimler yoluyla görevden alacak güce sahip olmasıdır. Sahip oldukları nüfuzlu mevkilerden alınabileceklerini bilmek, yöneticilerin yetkilerini kötüye kullanmalarına karşı işleyen en güçlü denetim mekanizmasını oluşturur.

Bununla birlikte, halkın kendisi de özgürlüğe yönelik bir tehdit oluşturabilir. Fransız düşünür Alexis de Tocqueville demokrasi-nin yarattığı en büyük tehdidin "çoğunluğu zulmünden" geldiğini ifade etmiştir. Amerika'nın Kurucu Babaları özgürlüğe yönelik tehdidin gücü elinde tutan bütünden geldiğinin tamamıyla farkındaydılar. Alexander Hamilton 1787 yılında yayınlanan *The Federalist Papers* adlı kitabında şunları yazıyordu: "İnsanlar gücü sever. ... Bütün gücü çoğunluğa verdiğinizde azınlığı bastırır; azınlığa verdiğinizde de çoğunluğu bastırır."

Demokrasinin aynı kusurunu İngiliz tarihçi Lord Acton da tanımlamıştır: “Demokrasinin yaygın kötülüklerinden biri de çoğunluğun zulmü ya da, daha ziyade, çoğunluğa her zaman için sahip olmamakla birlikte, seçimleri güç ya da hile yoluyla kazanan partinin zulmüdür.” Bu nedenle liberal demokrasi sınırlı bir demokrasidir; çoğunluğun onayı alınarak kullanıldığında dahi devletin gücüne sınırlar koyar. Zira azınlığın ve bireylerin haklarının korunması gerekir.

Demokrasi İnsanların Çıkarlarını Destekler

Sadece yöneticilerin değil, halkın da çıkarlarının desteklenmesi nasıl sağlanabilir? Yapılan düzenli seçimler yoluyla, politikacılar, halkın çıkarlarını ihmal ettiklerinde buldukları mevkilerden atılacaklarını bilirler. Günümüzde modern ekonomi biliminin temelini oluşturan fayda kavramının mucidi Jeremy Bentham’dır. Bentham “en fazla sayıda kişinin en fazla miktarda mutluluğa” sahip olmasını istiyordu. İnsanların çıkarlarına hizmet edilmesini sağlayan tek araç olarak gördüğü için demokrasinin savunucusu olmuştu. Nitekim demokrasi çıkarların en yüksek seviyeye çıkarılmasını sağlamaya çalışır. Bütün çıkarların karşılanması mümkün olmamakla birlikte tüm çıkarlar dikkate alınır, çünkü her kişi seçimle elde edilen mevkilerden insanların alınmasına ya da bunların elde edilmesine katkıda bulunan potansiyel birer seçmen durumundadır. İlk Amerikan başkanlarından biri olan John Adams’ın ifade ettiği gibi: “Devletin biricik amacı insanların mutluluğu olduğuna göre, bu mutluluğun mantıksal, ahlâkî ve eşyanın doğasına uygun olmak açısından tek temel dayanağı insanların rızasıdır.”

Gerçekçi Politik Katılım

Pek çok insan politikayla fazla ilgilenmez. Günlük yaşamda yapacak daha iyi işleri vardır – para kazanmak, sevdikleriyle vakit geçirmek ya da hayatın zevklerinden faydalanmak gibi. Demok-

rasi insanların politikaya onların arzu ettiklerinden daha fazla ilgi göstermelerini gerektirmez. İnsanların en az düzeyde yapmaları gereken şey oy vermektir. Seçmenler politik tartışmaları takip etmeye teşvik edilir, ama bu tartışmaları onların da yapmalarına gerek yoktur.

Bununla birlikte politikayla ilgilenen az bir kesim, yani halkın daha dikkatli kesimi için politikanın bir parçası olmak için çok sayıda fırsat mevcuttur. Demokrasi politikaya bu katılımı halka açık tartışmalar ve müzakereler yoluyla, oy verme ve aday olma vasıtasıyla sağlar. John Stuart Mill'e göre politik katılım fazlasıyla arzu edilir bir şeydir, zira katılımcıların entelektüel gelişimini, ahlâkî meyzetlerini ve pratik zekâlarını besler. Politika yapma işi buna zamanını, ilgisini ve enerjisini verecek kişiler tarafından üstlenilir. Doğrudan ya da katılımcı demokrasinin sorunu Oscar Wilde'ın sosyalizm konusunda bahsettiği sorun ile aynıdır: bu iş uzun geceler boyunca sürebilir. Ancak, sıradan kişiler arzu ettikleri ve oy verecekleri zaman, politik açıdan bilinçli kişilerin arasında geçen tartışmalardan faydalanabilirler. Politik eğitimin değeri Birleşik Devletler başkanı ve Bağımsızlık Bildirgesi'nin yazarı Thomas Jefferson tarafından övülmüştür: "Toplumun nihaî güçleri için halkın kendisi dışında daha emin bir kaynak bilmiyorum. Eğer insanların sahip oldukları kontrolü sağlıklı bir sağduyu ile kullanmaya yetecek derecede aydınlanmamış olduklarını düşünüyorsak, bunun çaresi bu kontrolü ellerinden almak değil, sağduyularını eğitim yoluyla şekillendirmektir."

Hırs Yerine Mantık

Yunanlıların demokrasiye karşı duydukları şüphe kısmen *demos*'un, yani eğitimsiz kitlelerin karar almaya çok az ehil oldukları korkusundan kaynaklanıyordu. Kitleler mantık ve dikkatli düşünce yerine, kıskançlık ve öfke gibi arzular, duygular ve içgü-

düer tarafından yönlendirilebilirlerdi. Temsilî demokrasi, karar alınmadan önce bu kararın etki ve sonuçlarının tam bir şekilde göz önüne alınmasını sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Halk meseleler üzerinde dikkatli bir şekilde düşünmeli ve farklı nitelikteki görüşlerini ortaya koymalıdır. Seçilmiş temsilcilerin kanunları ve halk adına alınacak kararları tartışmaya ve düşünmeye yetecek zamanı, eğitimi ve irfanı olmalıdır. Demokrasinin doğrudan değil, temsilî olmasının gerekliliği de bundan kaynaklanır.

Bu aynı zamanda seçilen kişilerin seçmenlerinin görüşleriyle koşullanmış birer delege yerine birer temsilci olmasının nedenini de oluşturur. Bristollü seçmenlere yaptığı konuşmasında Edmund Burke bu durumu şöyle ifade ediyordu: “Temsilcileriniz size sadece işlerini değil, düşünüp karar verme yetilerini de borçludurlar; eğer size hizmet etmek yerine bu yetilerini sizin fikirlerinize kurban ederlerse, size ihanet etmiş olurlar.” Meclis farklı çıkarları temsil eden bir delegeler meclisi yerine, bir bütün olarak ulusun çıkarlarını temsil eden bilinçli bir meclis olmalıdır. Temsilciler mecliste sadece onları seçen kişilerin değil, tüm ulusun ya da toplumun çıkarlarını da ele almak için bulunurlar.

İstikrar ve Meşruiyet

Politik sistemlerin istikrara ve uzun dönemde karar alabilecek yeteneğe sahip olmaları gerekir. İstikrar en iyi meşruiyet ile, yani karar alma yetkisine ya da “yönetme hakkına” sahip olmakla elde edilir. Devletin yönetiminin – aldığı kimi kararlara katılmasa bile – halk tarafından ve özellikle de hiçbir gücü olmayan kişiler tarafından kabul görmesi gerekir. Halkın her kararı kabul etmesi gerekli değildir; ancak kararların alınış biçiminin, yani bu sürecin sonuçları yerine sürecin kendisinin halk tarafından kabul görmesi gereklidir. Liberal demokrasi diğer sistemlere kıyasla daha fazla meşruiyet sağlama imkânına sahiptir, çünkü yetkiler halkın onayı

ile kullanılır. Herkesin kendi görüşünü ve çıkarlarını ortaya koyma, sürece katılma ve yetki elde etme fırsatı vardır. Halkın onayı düzenli ve açık seçimler ile sağlanır. Demokrasi diğer rejimlerden daha istikrarlıdır, çünkü insanların gözünde meşruiyeti vardır.

Liberal Demokrasinin Ayırt Edici Nitelikleri

Demokrasi her kişinin tek bir oya sahip olmasından daha fazlasını içerir. Demokrasinin işler olabilmesi için bazı ayırt edici niteliklerinin bulunması gerekir.

Hemen hemen herkesin oy verme hakkı, yani evrensel onay hakkı bulunmalıdır. Herkesin oy hakkının bulunması, ancak tüm insanların çıkarlarının en az düzeyde olsa bile dikkate alınması sağlandığında mümkün olur. Herhangi bir istisna olduğunda da, bunun kuvvetli argümanlar ile (örneğin çocuklar) haklı kılınması gerekir.

Serbest, açık ve periyodik seçimlerin yapılması zorunludur. Seçimler seçmenlerin oylarının yasadışı baskılar olmadan verilecekleri şekilde serbest olmalıdır. Oy vermenin genellikle gizli yapılmasının nedeni budur. Seçimler herkesin seçimlerde aday olma ve vaatlerini seçmenlere sunma fırsatına sahip olmaları anlamında açık olmalıdır ve periyodik olarak yapılmalıdır. Hesap verme ve sorumluluk arasında denge sağlamak için seçimler 3 veya 5 yılda bir yapılmalıdır; iki seçim arasındaki süre çok uzun olmamalıdır. Böylece halkın, hükümetlerin icraatları hakkındaki kararını vermeden önce, hükümetin faaliyetlerinin sonuçlarını öğrenmeye fırsatı olacaktır.

Çok partili bir sistemin olması zorunludur. Bazı komünist ülkelerin ve Afrika ülkelerinin iddialarının aksine, tek parti demokrasisi diye bir şeyin olması mümkün değildir. Eğer partilerin seçmenlerin arzularına yanıt vermesi ve zulümden kaçınılması sağlanacak ise, seçmenlerin partileri görevden alma ve yerlerine

yeni partileri getirme imkânına sahip olmaları gerekir. Çok partili sistem aynı zamanda bütün partilerin zayıf yanlarının tartışılmasını ve oy vermeden önce halkın bunları öğrenmesini de sağlar. Yapıcı muhalefetin burada merkezi bir rolü vardır.

Konuşma ve bir araya gelme özgürlüğü olmalıdır. Herkes fikirlerini ifade etme imkânına sahip olmalıdır. Temsilciler nelerin halkın çıkarına olup olmadığına başka türlü nasıl karar verebilirler? Herkesin düşüncelerini ve çıkarlarını aktarmak amacıyla başkalarıyla bir araya gelme imkânı olmalıdır. Bu nedenle, parti ve çıkar grupları kurma özgürlüğü bulunmalıdır.

Bir denge mekanizması bulunmalıdır. Çoğunluğun ya da azınlığın zulmünden kaçınmak için, gücün tek bir kişinin ya da kurumun elinde toplanmaması gerekir. Bu nedenle liberal bir demokraside denge mekanizması gücün belirli ellerde, özellikle de yürütme organında toplanmasını engellemek amacıyla işler. Yasama organı yürütme organının kendi faaliyetlerinden sorumlu olmasını sağlamalıdır. Yasama organı genellikle farklı yollardan seçilmiş iki meclisten oluşur. Yargı sistemi yürütme organından bağımsız olmalıdır. Güçlü yerel yönetimler bulunmalıdır.

Devlete ilişkin kanunları ve prosedürleri belirleyen bir anayasanın olması zorunludur. Bu genelde tek bir belge vasıtasıyla yapılır, fakat her sistem yazılı kuralların ve yazılı olmayan anlaşma ya da âdetlerin bir karışımına dayanır. İnsanların hâkimiyeti yerine kanunların hâkimiyeti olmalıdır, böylece herkes tâbi olduğu kanunların neler olduğunu öğrenebilir. Liberal demokrasiler genelde oldukça ayrıntılı katı anayasalardan ve güncelliğini kaybetmesi mümkün olan politikaları emreden anayasalardan uzak dururlar.

Temsili ve Sorumlu Devlet

Liberal demokrasiler kusursuz değillerdir, çünkü temsil ve sorumluluk sahibi olma arasında bir denge kurmaya çalışırlar. Bu-

nun nedeni, uzun dönemde olumlu sonuçlar verecek olan faydalı kararların alınmasını sağlamaya çalışırken, seçmenlerin arzu ve çıkarlarına karşı sorumlu olmaktır. Ancak bu denge hiçbir zaman tam manasıyla sağlanamaz; bu kaçınılmazdır. Bununla birlikte, bu iki amacı paylaşan başka hiçbir sistem de yoktur. Hem temsili hem de sorumlu bir devlet elde etmek için sonu gelmez bir şekilde çabalamak, demokrasi için ödenmesi gereken bir bedeldir.

Okuma

A. H. Birch, *The Concepts and Theories of Modern Democracy*, Londra, Routledge, 1987.

Alexander Hamilton, James Madison ve John Jay, *The Federalist Papers*, New York, New American Library, 1989 (1787), Sayı 10.

John Locke, *A Second Treatise on Government*, Cambridge, Cambridge University Press, 1960 (1690), 7. ve 10. bölümler arası.

Diane Ravitch & Abigail Thernstrom, *A Democracy Reader*, New York, Harper Collins, 1989.

Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, New York, Fontana, 1968 (1840), 1. Cilt, 2. bölüm.

Düşünmek İçin Sorular

1. Seçilmiş politikacılar ülkeleri için neyin doğru olduğu hakkında kendi düşüncelerini dikkate almayıp, yapılan anketlere göre halkın çoğunluğunun desteklediği politikaları mı takip etmelidirler?
2. Çoğunluğun zulmünü nasıl engelleyebiliriz?
3. Referanduma gitmek gerekli midir? Neden?

Eşitlik

“Bütün insanlar eşit haklara sahip olmakla birlikte eşit şeylere sahip değillerdir.”

Edmund Burke

Eşitlik Nedir?

Eşitlik, insanların aynı ya da eşit muamele görmesi ilkesidir. Yine de insanlar açıkça kişiliklerinin, yeteneklerinin, becerilerinin, görünüşlerinin ya da tercihlerinin çoğu açısından aynı ya da “eşit” değillerdir. Her insanın eşit olduğuna kimse inanmaz. Bu durumda insanlar hangi anlamda eşittirler? Eşitlik hakkındaki tartışma, insanlara aynı şekilde davranmanın hangi durumlarda doğru ve yanlış olduğuyula ilgilidir. En az beş farklı türden eşitlik tanımlanabilir: ahlâki (biçimsel) eşitlik, kanun önünde eşitlik, politik eşitlik, fırsat eşitliği ve gelir eşitliği. Bunların ilk üçü arzulanır türden eşitliklerdir. Son eşitlik fazlasıyla sakıncalıdır. Fırsat eşitliğinin önemi ise bunun nasıl yorumlandığına bağlıdır.

Dünya tarihinin çoğu boyunca, eşitlik bir ahlâk prensibi olarak görmezden gelinmiş ya da kavranması mümkün olmayan ve gerçeklikle uyuşmayan bir şey olarak görülmüştür. İnsanların farklı bir şekilde – örneğin baronlar ve köylüler için farklı yasaların olması gibi – muamele görmesi olağan sayılmıştır. Eşitliğe ilişkin ilk açıklamalardan biri Aristo'ya aittir. Aristo'nun ifadesine göre, belirli bir meseleye ilgili olarak tüm açılardan eşit olan insanların arasında bir ayırım yapılmamalıdır. Şüphesiz, bu durumda meseleyle “ilgili” olan bu şeyin ne olduğunu sormak gerekir. Hıristiyanlık tüm insanların tanrının gözünde eşit değere sahip olduğu ilkesini vazetmiştir.

Thomas Hobbes insanların doğal koşullarda eşit olduklarını ifade etmiştir. Fakat hayatın “kasvetli, çirkin, zâlim ve kısa” olduğu bu koşullar arzu edilemez olduğundan, insanlar güçlü bir yöneticinin, yani Leviathan'ın yönetimi altındaki bir düzen için bu eşitlikten vazgeçmeye hazır dırlar. Modern felsefe tarihinde sıklıkla rastlanan kesin kopuşlardan biri de John Locke vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Locke insanların doğal koşullarda eşit haklara sahip olduklarını ileri sürmekle birlikte, onları politik yönetimin idaresine sokmuştur. Hayata, özgürlüğe ve mülkiyete ilişkin bu haklar tüm insanlara aittir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin “bütün insanlar eşit yaratılmıştır” şeklinde ilân ettiği eşitlik de bu anlamdaki eşitliktir. Bildirgenin yazarı olan Thomas Jefferson, bir başka yerde, doğal bir hiyerarşinin olduğuna ve insanların toplumdaki yerlerini bilmelere gerektiğine inanan kişilere sert bir şekilde şunları söylemiştir: “İnsanlar sırtlarında eyerler ile doğmamışlardır. Onları tanrının lütfu sayesinde tekmelemeyerek ve mahmuzlayarak meşru bir hâlde sürmeye hazır, ayrıcalık sahibi bir azınlık ile birlikte de doğmamışlardır.” 19. yüzyıl, köleliğin kaldırılmasıyla, kanun önünde eşitlik ilkesinin sağlanmasıyla ve tüm vatandaşlara eşit oy hakkı tanıyan politik eşitliğin tesis edilmesiyle kazanılacak

olan eşit haklarının sonuçları için verilen mücadelelerle geçen bir dönem olmuştur. Bununla birlikte, pek çok ülkede kadınlar oy verme hakkını 20. yüzyılın başlarına kadar elde edememişlerdir. Güney Afrika'da yapılan ırk ayrımında zenciler ve farklı ırktan olanlar politik ve mülkiyete ilişkin haklardan mahrum bırakılmışlardır. Bu yüzyılda, sosyalizmin ve komünizmin yükselişiyle birlikte, eşitlik çoğunlukla maddî eşitlik ya da “sonuçların eşitliği” ile ilişkilendirilir hâle gelmiştir. Fırsat eşitliği ilkesi de bu yüzyılda ilerleme kaydetmiştir, fakat daha sonradan eşit sonuçlar ilkesi ile neredeyse aynı olan farklı bir ilkeye dönüşmüştür.

Ahlâkî Eşitlik

Her insan ahlâkî açıdan itibar görmeye değerdir. Her insanın kendi hayatına ilişkin tercihlerde bulunmaya hakkı vardır. Bu durum insanların beşerî varoluşlarından kaynaklanır ve her insanın bir diğeriyle ortak birtakım şeylere sahip olduğunu (özellikle doğal haklar ve insan hakları) ve bunun onları saygı gösterilmeye değer yaptığı inancına dayanır. Bir kişinin farklı dinden, ulustan ya da cinsiyetten olması, onun değersiz biri olduğu anlamına gelmez. Diğer kişilerin yaşamlarına tecavüzde bulunmamak kaydıyla, bir insan olarak herkesin kendi hayatını kendi tercih ettiği şekilde yaşamaya hakkı vardır. Bu türden fikirlerin köleliğe karşı olmasının ve onu yasaklamaya çalışmasının nedeni budur, zira kölenin kendi hayatını istediği şekilde yaşamaya yasaklanmıştır. Bu biçimsel eşitlik varsayımından hareketle, Immanuel Kant kimi zaman kategorik zorunluluk olarak da adlandırılan bir ilke geliştirmiştir: “diğer insanlara da sana davranılmasını istediğin şekilde davran.”

Şüphesiz, bu durum herkesin davranışlarında ahlâkî açıdan eşit olduğu anlamına gelmez. Diğerlerinden daha iyi davranışlarda bulunan ve kötü işler yapan insanların da olduğu aşîkârdır. Ancak bu insanların yaşamları da değerlidir. Ne yazık ki, bu anlamdaki eşitlik

için kullanılacak doğru terimin ne olacağı konusunda fikir birliği sağlanmış değildir. Biçimsel eşitlik, ahlâkî eşitlik, statü eşitliği, değer eşitliği ve saygıda eşitlik gibi çeşitli terimler mevcuttur, fakat bunların hiçbiri bu ilkeyi tam anlamıyla kapsayamamaktadır.

Kanun Önünde Eşitlik

Ahlâkî eşitliğin kabul edilmesinin en önemli politik sonucu, en iyi, kanunî eşitlik ya da kanun önünde eşitlik ilkesinde görülür. Bu durum, kanunların insanlara milliyet, etnik grup, refah, sınıf, cinsiyet, din ya da ırk gibi birbirlerinden farklı özelliklerini dikkate almaksızın, tarafsız davranmasını ifade eder. Söz konusu durumla doğrudan ilgisi olan unsurların dışında kalan tüm unsurlara karşı adâletin “kör” olmasının nedeni budur. Bu nedenle, kanunî eşitlik kanun hâkimiyeti ilkesi ile sıkı bir şekilde bağlantılıdır. Kadınlara erkekler ile – mülk edinme ve oy verme hakkı gibi – aynı hakların verilmesi gerektiğini savunan kadın hakları hareketinin ilk dönem taleplerinin temelini de kanun önünde eşitlik oluşturuyordu.

Romalı hatip Cicero farklı eşitlik türleri arasındaki ahlâkî ayırımı dikkati çekmişti: “serveti insanlar arasında eşit kılmak arzu edilemezdir ve herkesin aynı yeteneklere sahip olması mümkün değildir, fakat en azından kanunî haklar aynı devletler topluluğunun vatandaşları arasında eşit olmalıdır.” Fransızların İnsan Hakları Bildirgesi 1789’da şunları ifade ediyordu: kanunlar “herkes için aynı olmalıdır. ... ve sahip oldukları erdemlerin ve yeteneklerin yarattığı ayırmadan başka bir ayırım olmadan, görünüşte eşit olan herkes, farklı becerilerine göre her türden ünvanı, mevkiyi ve görevi almaya aynı derecede lâyıktır.”

Politik Eşitlik

Mahrum bırakılması için geçerli ve meşru bir neden olmadıktan sonra herkesin oy vermeye hakkının olması anlamında ele alındı-

ğında, ahlâki eşitlik politik eşitliğin kaynağını da oluşturmaktadır. Ortak kararlar alınacağı zaman tüm insanların çıkarları dikkate alınmaya değerdir. Dolayısıyla seçilmiş politikacıların kendi özel çıkarlarını dikkate almalarını sağlamak için herkesin oy verme hakkı olmalıdır. Çocuklar, zihinsel engelliler ve hapis altındaki mahkûmlar gibi, esas çıkarlarını tanımlama becerisinden yoksun ya da kanunlara uymadıkları için bu haklarını kaybeden kişiler bunun istisnasını oluştururlar. Bu nedenle, insanların istismarda bulunmaya fazlasıyla gönülsüz olacakları eşit politik hakların olduğu varsayılır.

Fırsat Eşitliği

Fırsat eşitliği, kendi yorumladıkları anlamda hayatta başarılı olmaları için mevcut olan fırsatlara ya da imkânlarla bireylerin sahip olmaları gerektiği görüşüne dayanır. Bu durum genellikle hayata eşit başlamak ya da eşit koşulların olduğu bir oyun sahasının olması gibi metaforlar kullanılarak ifade edilir. Hayat yarışı için eşit bir başlangıcın olması gerekir, ama yarış eşit bir şekilde bitmemelidir. Margaret Thatcher bunu “eşit olmama hakkı” biçiminde ifade etmiştir. Amaçlanan hedef, kariyer sahibi olmanın yetenekli insanlara açık olması ve verilecek terfilerin aileye, cinsiyete ya da politik bağlantılara göre değil, gösterilen becerikliliğe göre yapılmasıdır.

Böyle bir toplum bir meritokrasi ya da sahip oldukları mevkiileri hünerleri vasıtasıyla elde eden becerikli ve yetenekli kişilerin yönetimde bulunduğu bir toplum olacaktır. Hüner, beceriklilik ve çabanın bir toplamı olarak tanımlanır. Fırsat eşitliği başarı elde etmenin önündeki âdil olmayan engelleri ortadan kaldırmakla ilgilidir. Toplumsal konum, bireysel çaba ve becerikliliğe dayanmalıdır. Bu durum herkesin eğitim alması düşüncesine sıkı sıkıya bağlıdır, böylece herkes kendini tüm kabiliyetlerini kullanacak şekilde geliştirebilir. Meritokrasinin savunucuları ve buna karşı

çıkanlar, elde edilecek sonuçlarda oldukça büyük farklılıklar (ya da eşitsizlikler) olacağını kabul etmektedirler. Bu görüş eşit özgürlükler düşüncesine dayanır.

Bununla birlikte, bunu maksimum fırsat ilkesi olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Pratik açıdan bakıldığında, eşit fırsatlar elde etmek hiçbir zaman mümkün değildir; aslında bu arzu edilmiş bir şey de değildir. Eşit olmayan fırsatların en büyük kaynaklarından biri de ailedir. Çocuklarına içten bir ihtimam gösteren sıcak, müşfik ebeveynlerin olduğu aileler ile, kendi bencil arzularını daha çok önemseyen kişilerin olduğu aileler arasında bir farklılık bulunduğu söz konusu olan budur. Her ebeveynin iyi kalpli ve müşfik olmasını sağlamak mümkün değildir; dolayısıyla fırsat eşitliği ilkesinin katı bir şekilde uygulanması, çocukları ailelerinden alıp onları toplu hâlde yetiştirmeyi gerekli kılabilir. Ailenin değerine inanan tüm insanlar için kabul edilemez bir şeydir bu. Her türden fırsat farklılığını ortadan kaldırmaya kesin bir şekilde karar vermek, kimsenin “âdil” olmayan bir üstünlük elde etmesine (örneğin daha iyi bir öğretmene sahip olmasına) imkân vermemek için devletin hayatın her alanını kontrol ettiği totaliter bir toplumu gerektirir.

Pozitif Ayrımcılık

Pozitif ayrımcılığa – ya da geçmişte veya günümüzde yapılan eşitsiz davranışları düzeltme aracı olarak orantısız, ancak ayrıcalıklı paylar vermeye – yönelik çabanın ardında, maksimum eşitlikten ayrı olarak, fırsat eşitliği düşüncesi yer alır. Pozitif ayrımcılık en az üç biçim alır; *toplumsal yardımlar*: azınlıkları belirli mevkileri elde etmeye teşvik etmek; *seçim yapmak*: bir grubu diğerine tercih etmek; *kotalar vermek*: fırsat eşitliğinin ancak insanların belirli gruplar içinde nüfustaki yüzdeleriyle aynı oranda istihdam ya da temsil edildiği zaman sağlanacağını ifade edildiği durum. Söz konusu düşünce başlangıçta toplumsal yardım, yani azınlıkları

mevcut fırsatlardan haberdar etmek ve çabalarını desteklemek anlamına geliyordu. Burada itiraz edilecek bir şey yoktur. Ancak bu düşünce sonradan seçim yapmak ve kotalar vermek anlamını almıştır. Bu da itiraz edilebilir bir durumdur.

Pozitif ayrımcılık karşı çıkılması gereken bir durumdur, zira yukarıda tanımlanan dört eşitlik tipinin reddedilmesi anlamına gelir. İlk olarak; gruplara söz konusu durumla ilgisi olmayan nedenlerle müsamaha gösterilir. Ayrımcılıkla sağlanan fayda çoğu durumda gruplardaki nispeten daha eğitilmiş ve başarılı kişilere yöneliktir. İkinci olarak; geçmişte bireylere gösterilen eşitsiz davranışlar, doğum esnasında gerçekleşen bir tesadüf sonucunda aynı gruba ait biri olarak doğan ve tamamıyla farklı bireyler olan kişilere müsamahalı davranılarak tâmir edilemez. Üçüncü olarak; yapılan her ayrımcılık yeni ayrıcalıklar edinmiş kişilere karşı tepki oluşturur. İçinde buldukları konumu sahip oldukları hüneler vasıtasıyla edinmiş kişiler olarak kabul etmek yerine bu kişilerin bir şekilde kayırıldıkları varsayımı yapılır ve bu da nüfusun geri kalanının güvenini ve itimadını azaltır. Dördüncü olarak; çoğunlukta olan grubun üyelerine eşitsiz davranmak, onlara haksızlık yapmak olur. Her şeyden daha önemlisi, insanlara – Martin Luther’ın deyişiyle “kişiliğimizin esasını” oluşturan – kendi meziyetleri ya da hatalarına göre davranmak yerine, cinsiyet ve ırk gibi ilgisiz niteliklerine göre davranmak, biçimsel ve kanunî eşitlik ilkesinin temel itibarıyla reddi anlamına gelir.

Gelir Eşitliği

Eşitliğin en sık kullanılan anlamı budur. Gelir eşitliği en iyi eşitlikçilik olarak tarif edilebilir ve herkese eşit paylar verilmesi anlamına gelir. Bu eşitlik anlayışı insanların topluma dahil olduğu koşullarla ilgilenmek yerine sonuçlar ile, fırsatlardan ödüllere doğru gidilen bir yarışın sonu ile ilgilenir. Buna göre, tüm yarışmacılar yarışmayı beraber bitirecektir ya da birinci veya sonuncu bitirip

bitirmediklerine bakılmaksızın hepsi aynı ödülü alacaktır. Gelir eşitliği maddî eşitlik ya da yaşam koşullarının eşitliği ile ilgilidir. Bu, gelirin iyi durumda olanlardan kötü durumda olanlara doğru yeniden dağıtılmasını gerektirir ve başlıca amacı da iki kesim arasındaki boşluğu kapatmaktır.

Eşitliği savunanlar gelir eşitliğini mi, yoksa refah eşitliğini mi kastettikleri konusunda çoğunlukla kafa karışıklığı yaratırlar. İki kişi aynı geliri elde ettiğinde bile, refahtaki eşitsizlik kendisini derhal gösterir. Zira biri gelirini dikkatli bir şekilde tasarruf eder ya da kendisine uzun dönemde faydalı olacak şekilde harcarken (evini daha iyi hâle getirmek gibi), diğeri parasını kısa dönemde faydası olacak mallara (sigara gibi) harcayacak ve tasarrufta bulunmayacaktır. İkisi de aynı geliri elde etmesine rağmen, çok kısa bir süre sonra ilk kişi diğerinden daha fazla refaha kavuşacaktır.

Ahlâki eşitliği savunan çoğu kişinin yaptığı gibi, gelir eşitliğinin de arzulanır bir araç olarak reddedilmesi gerekir. İlk olarak, gelir eşitliği doğal değildir. İnsanlar açısından doğal olan koşul onların maddî servetlerde eşit olmamasıdır. Bunu değiştirmek, doğal olmayan ve baskıcı eylemlerde bulunmayı gerektirir. Kendi hâllerine bırakılan bireyler hızla farklı gelir, refah ve yaşam standartlarına kavuşacaklardır. İkinci olarak, gelir eşitliği bireysel özgürlüğün kuvvetli bir şekilde reddedilmesini ve devletin insanların yaşamlarına derin bir şekilde müdahalede bulunmasını gerekli kılacaktır. Üçüncü olarak, gelir eşitliği fazlasıyla verimsiz olacaktır. Zira çalışmak ve üretmek için gerekli olan saikleri azaltacaktır. Nasıl davranıldığına bağlı olmadan aynı oranda fayda elde edilecekse, çalışmanın gereği nedir? Dördüncü olarak, gelir eşitliği adâletsizdir. Zira insanların uğruna çalıştıkları faydaları elde etmeye hakları vardır. Beşinci olarak, refahın yaratılması gerekmektedir. Eşitliği savunanlar refahın yeniden dağıtımına o kadar dalmışlardır ki, üretim ve dağıtım arasındaki bağlantı nadiren akıllarına gelir. Bir kişi üretim yaptıktan sonra, servetinin bir kıs-

mının kendisinin izni olmadan diğer kişilere verildiğini öğrenirse, servet üretimini azaltacaktır. İnsanlar mevcut saiklere göre hareket edeceklerdir. Bunun sonucu da bir bütün olarak toplumun refah kaybına uğraması olacaktır. Servetin yaratılmasına hiçbir etkide bulunmadan bölüşümün değiştirilebileceğine inanmak bir yanlısamadan ibarettir. Son olarak, “insanları birbirlerine eşit kılan kişileri birbirlerine kim eşit kılacaktır?” Bu elit grubun üyeleri diğer herkesten çok daha fazla güce sahip olacak ve bu gücü kendi çıkarları için kullanacaklardır. Komünist terminolojiye dahil olan kişiler genelde diğer kişilerle aynı ücretleri alırken, politik güçlerini kendi yaşam koşullarını iyileştirmek için kullanabiliyorlardı. Elde edilecek sonuçlarda eşitlik sağlamak, politik gücün büyük çapta eşitsiz olmasını gerektirir.

Eşitliği Desteklemek, Eşitlikçiliğe Karşı Çıkmak

Bu nedenle âdil bir politik sistem, kendisine gelen tüm insanlara eşit şekilde muamele eden bir kanun sistemi geliştirmek için kanun önünde eşitliğe, herkesin oy verme ve ifade özgürlüğü hakkına sahip olduğu eşit politik haklara ve kariyer imkânlarının yetenekli kişilere açık olması anlamında fırsat eşitliğine karşı saygı göstermelidir. Ancak, özgür ve âdil bir toplum pozitif ayrımcılığı, gelirin yeniden dağıtımını ve eşitlikçiliği reddetmelidir.

Okuma

Peter Bauer, *Equality, Third World and Economic Delusion*, Londra, Weidenfeld & Nicholson, 1981, 1. bölüm.

Antony Flew, *The Politics of Procrustes*, New York, Prometheus, 1981.

Milton & Rose Friedman, *Free to Choose*, Londra, Secker & Warburg, 1980, 5. bölüm.

F.A. Hayek, *The Constitution of Liberty*, Londra, Routledge, 1962, 6. bölüm.

William Letwin, *Against Equality*, Londra, Macmillan, 1983.

Robert Nozick, *Anarchy, State and Utopia*, Oxford, Blackwell, 1974, 8. bölüm.

Düşünmek İçin Sorular

1. Toplumda en zengin ve en fakir insanların arasında refah boşluğu bulunması bir sorun yaratır mı?
2. Ülkenizdeki insanlara kanunlar önünde eşit davranıldığına inanıyor musunuz?
3. Ekonomik ve toplumsal fırsatları nasıl en yüksek noktaya çıkartabiliriz?

Serbest Girişim

Ekonomik ilişkilerimizi yürütürken kontrol edilmemiz ... her şeyde kontrol edilmemiz demektir.

Friedrich Hayek

Serbest Girişim Nedir?

Serbest girişim, mal ve hizmetlerin gönüllü mübadelesine dayanan ekonomik bir sistemdir. Bu sistemde insanlar nerede çalışacaklarına, nereye yatırım yapacaklarına, emeklerinin ürünlerini nasıl harcayacaklarına ya da saklayacaklarına ve kimlerle ticaret yapacaklarına kendileri karar verirler ve böylece ekonomik ilişkilerini kendileri tayin ederler. İnsanlar serbest girişim toplumunda bu kararları almakta serbesttirler, çünkü kanunî yapı mülk edinmelerine, (emekleri dahil) sahip oldukları şeyleri mübadele etmelerine ve kanunen bağlayıcı sözleşmeler yapmalarına izin verir. Bu kanunî idare, bireylerin ticarî işlerini yürütmek için yasal birliktelikler kurarak ortak faydaları için işbirliği yapmalarına izin verir. Buna

şirketler, ortaklıklar ve kâr amacı gütmeyen örgütler kurmak da dahildir. Devlet, insanların mülklerini koruma ve onları yaptıkları sözleşmeleri yerine getirmeye zorlama rolünü üstlenir; böylece insanlar birbirleriyle güven içinde ticaret yapabilirler. Fakat serbest girişim toplumunda devletin bu rolü sıkı bir şekilde kısıtlanmıştır. Bu toplumda, vergiler, düzenlemeler ve kamu harcamaları gibi, serbest girişimin önündeki engeller en az düzeyde tutulur.

Ticaret ve mübadele her beşerî medeniyetin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu faaliyetlerin sahip olduğu önemin sınırlı bir biçimde tanınması Batı'nın zenginleşmesinin ana unsurlarından birini meydana getirmiştir. Kilisenin ve devletin gücünün azaldığı ve birbirleriyle rekabet hâlindeki güç odaklarının olduğu yerlerde, insanların zenginleşmesi ve sayılarının artmasını sağlayacak derecede ekonomik özgürlük olmuştur. Rönesans dönemi İtalya şehirlerinde, 17. yüzyıldaki Hollanda devletinde ve hepsinden ziyade İngiltere ve onun Amerika'daki kolonilerinde, insanların sahip oldukları görelî ekonomik özgürlükler bu ülkeleri ticaret merkezleri hâline getirmiştir. Ancak, 18. yüzyılın son çeyreğinde İskoç iktisatçı Adam Smith'in öncülüğünden önce, serbest girişimin nasıl işlediğine ilişkin sistemli bir teori geliştirilememiştir. *The Wealth of Nations* adlı kitapta Smith, 1688'de sınırlı anayasal monarşinin ortaya çıkmasından sonra İngiltere'de zenginliğin nasıl arttığını açıklamaya girişir. Kitap Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın başladığı 1776'da basılmış ve başkaldırıışlarını Smith'in de desteklediği Amerika'nın Kurucu Babalarını büyük ölçüde etkilemiştir.

Ekonominin merkezi bir yönetim olmadan, geniş ölçüde kendi kendine işleme düşüncesi Batı'daki ekonomik düşünce biçimini değiştirdi. Smith'in yeni teorisi o dönemin ekonomi uygulamalarına – monarkların ve bakanların ekonomiyi yakından idare ettikleri merkantilist sisteme – meydan okuyordu. Eski ekonomik düzen, ülkenin refahının onun altın, gümüş ve değerli maden

stokundan kaynaklandığı düşüncesine dayanıyordu. Ticaretin en iyi, loncalara ve şirketlere tekeller vermekle yürütüleceği düşünülüyordu. Ücretleri bastırmak ve fiyatları arttırmak için kanunlar çıkarılıyor, karmaşık bir yüksek vergi ve ödevler ağı devletlerin diğer ülkelerin kaynaklarını yağmalamayı ve insanlarını köleleştirmeyi amaçladığı askerî maceracılığı finanse etmeye tâbi kılınyordu. Smith, ülkelerin zenginliğinin insanların tüketicilere istedikleri şeyleri sağlamada uzmanlaşmalarına imkân veren bir işbölümünden kaynaklandığını göstererek, bu fikirleri ayakları üstüne oturttu. Paranın sadece satın alabildiği şeylerin değerinden ibaret olduğunu ileri sürdü. Rekabet satın alma gücünü artırıyor ve böylece zenginlik yaratıyordu.

Serbest Girişim Çalışanların Ücretlerini Yükseltir

Adam Smith'i serbest ticareti, ucuz hükümeti ve açık piyasaları savunmaya yöneltten bu düşünceler, günümüzde de çalışan insanların yaşam standartlarını yükseltmeye devam ediyor. Bu fikirleri benimseyen ve büyük bir serbestlikten faydalanan ülkelerde (örneğin ABD) çalışanların ücretleri dünya üzerindeki en yüksek seviyelere ulaşmıştır. Bunun aksine, devlet planlamasını deneyen ülkeler insanları yoksulluk ve açlıktan çekip çıkarmada başarılı olamamışlardır. Serbest girişim, insanların akranlarının ihtiyaçlarını üretme arzusunu ve becerisini teşvik ederek çalışanların ücretlerini yükseltir. Amerika'da bir televizyon, otomobil ya da kişisel bilgisayar almaya yetecek parayı kazanmak için Rusya'ya kıyasla daha az saat çalışılmasının ana nedeni de budur. Önemli olan çok çalışmak değil, verimlilik. Fakir ülkelerdeki insanlar genellikle uzun saatler boyunca çalışırlar, fakat tüketicilere istedikleri şeyleri sağlama becerileri ve bunun karşılığında elde ettikleri, devlet müdahaleleri yüzünden sınırlıdır. Serbest girişim insanların reel ücretlerini arttırmaktadır, çünkü istedikleri şeylerin

neler olduğunu kolaylıkla aktarabilen tüketicilere hizmet etmek için güçlü saikler burada mevcuttur.

Serbest Girişim Tüketicilerin İsteklerini Karşılar

Serbest girişim ekonomisinde, insanlar fiyat mekanizması vasıtasıyla tüketicilere hizmet sunma imkânına sahiptirler. Yükselen ve düşen fiyatlardan oluşan bu geniş iletişim ağı, çalışanlara ve yatırımcılara tüketici talebinin nerede yükseliş nerede alçaldığını gösterir. Belirli ürünlere olan yüksek tüketici talebi fiyatları yükselterek yatırımcılar açısından kârları artırır. Bu yüksek kârlar da daha fazla yatırımı cezbeder ve söz konusu iş alanına daha fazla işçi çekmek için ücretleri yükseltir. Böylece toplum tüketicilerin istedikleri şeylerden daha fazla üretir. Belirli mal ve hizmetlerin arzı arttıkça, bunların fiyatları uzun dönemde tüketiciler açısından ucuzlar. Serbest girişim sisteminde yerleşmiş olan saikler, toplumun sahip olduğu kaynakların tüketicilerin isteklerini karşılamaya yönelmesini ve daha az âcil ihtiyaçları karşılayan üretim alanlarından çekilmesini sağlar. Bu sistemde tüketici, gelirini nasıl harcayacağına ya da tasarruf edeceğine karar vermek suretiyle toplumun kaynaklarının nerede ve nasıl kullanılacağını dikte eden bir egemendir. Bunun karşılığında, bu gelir de bireylerin toplumun talep ettiği mal ve hizmetleri sağladığı oranda yüksek olur.

Serbest Girişim Yaşam Masraflarını Azaltır ve Yeni Ürünler Yaratır

Serbest girişim, tüketicilerin isteklerini insanların keşfetmelerini sağlayan bir keşif sürecidir. Alım-satım özgürlüğü mal ve hizmetlerin piyasaya gelmesini sağlar, bunun ardından insanlar kendi isteklerine göre bunları kabul ya da reddetmekte serbesttirler. Serbest girişim, girişimcilerin yeni ürünler için yeni fikirlerle icatlar yapmalarına ve mevcut ürünleri geliştirmelerine imkân verir.

Ardından, fiyat mekanizması çalışanlara ve yatırımcılara bu yeni ürünlerin istenip istenmediğine dair sinyaller gönderir. Başlangıçta, videolar, mikro dalga fırınlar ya da cep telefonları gibi yeni ürünler pahalı olur ve sadece zenginler tarafından elde edilebilir. Fakat ürünler zamanla denendikçe, test edildikçe, değiştirildikçe ve daha fazla sermaye bunların geliştirilmesine yatırıldıkça, fiyatlar düşmeye başlar. Bu yoldan, az sayıdaki varlıklı kişinin sahip olduğu lüksler çoğu kişi için birer zorunluluk hâline gelir. Serbest girişim toplumu giderek artan çeşitte mal ve hizmet ürettikçe, bu ürünlerin fiyatlarının insanların gelirlerindeki payı azalır ve bu da yaşam masraflarını düşürür.

Serbest Girişim Verimliliği Destekler

Buna ilâveten, serbest girişim ekonomisinde bulunan saikler insanların diğer kişilere hizmet sunma arzularını destekleyerek, verimliliği şimdiye dek insanlarca tasarlanmış olan tüm diğer ekonomik sistemlerden daha fazla destekler. Zira insanlar emeklerinin ürünlerini ellerinde tutmakta ve serbest girişim sisteminde riske atılmakta serbest olduklarından, tüketicilere hizmet etmenin ödülü alternatif ekonomik sistemlerde olduğundan daha büyüktür. Bireylerin diğer insanlar için çalışmaya zorlandığı kölelik sistemi ya da devletin ekonomiyi örgütlediği planlı bir ekonomi, üretim yapmak için gerekli olan saikleri yok eder. Vergiler de aynı işi görür. Vergiler fiyatlar gibidir; ekonomik faaliyet içerisinde yer almak için ödenen birer fiyat ya da cezadırlar. Devlet yatırım yapmayı ve çalışmayı ne kadar vergilendirirse, çalışmanın ve yatırım yapmanın ödülü de o denli az olur. Eğer çalışmanın ve yatırım yapmanın ödülü azalırsa, bunun sonucunda daha az iş ve yatırım olur. Vergiler, vergilendirilen faaliyete katılan insanların sayısını sınırlandıran ekonomik engellerdir. Çalışmanın ve yatırımların üzerine konan vergiler aynı zamanda bazı insanları birlikte çalış-

maktan ya da yatırım yapmaktan da alkoyar. Düzenlemeler yapmak da aynı etkilere sahiptir. Bunlar üretim maliyetlerini yükselterek fiyatları keyfi olarak yükseltirler ve bu da yaşam masraflarını yükseltir ve malları fakir insanlar için erişilmez kılar.

Serbest Girişim İnsanları Fakirlikten Kurtarır

Az sayıdaki varlıklı kişiyi zenginleştirmek bir yana, serbest girişim sisteminin dinamizmi en canlı şekilde, fakirliği diğer ekonomik sistemlerden daha hızlı ortadan kaldırmasında görülebilir. Ekonomik özgürlük insanların gelirlerinde ve refahlarında kaçınılmaz olarak bir derece eşitsizliğe yol açmakla birlikte, bunun ötesine geçmek ve gelir ve refahı varlıklı olanlardan fakir olanlara yeniden dağıtmak, ekonomik fırsatları buna en fazla ihtiyacı olan insanların nezdinde yok ederek ekonomiyi küçültür. İnsanların gelirlerini ve refahlarını devleti kullanarak belirleme girişimleri, politik güç elde etmenin insanların gelirini ve refahını belirlediği keyfi bir toplum yaratır. Bu tarz eşitsizlik fakirlere serbest girişim koşullarındaki refah ve gelir eşitsizliğinden daha fazla zarar verir, çünkü serbest girişim insanları ancak tüketicilere diğer insanlardan daha iyi hizmet ettikleri müddetçe yüksek gelirle ödüllendirir. İnsanların kendi çıkarlarına hizmet etmelerine, ancak mülklerini ve emeklerini diğer insanların çıkarlarına hizmet etmek için kullandıkları sürece izin verir. Serbest girişim fakir insanların fakirlikten kurtulma imkânlarını en yüksek düzeye çıkarır ve toplumu yaşanacak ucuz bir yer hâline getirir.

Serbest Girişim İş İmkânları Yaratır

Serbest girişimi eleştirenler sürekli olarak, Batı'daki ekonomik genişleme dönemlerinin işsizliği arttıran resesyonlarla kesildiği iş çevrimlerine işaret ederler. İş çevrimlerinin yarattığı dalgalanmalar Soğuk Savaş dönemi boyunca komünist propaganda da önemli bir rol oynamıştır. Fakat şu da belirtilmelidir ki, komünist dünya bu tarz çevrimlerden ancak yaşam standartlarını Batı'da erişilen

standartların çok daha altına düşüren daimî resesyonları sürdürerek kaçınabilmiştir. Aslında ekonomik resesyonlarla depresyonlara yol açan şey, devletin para arzını ve kredi miktarını ekonominin büyüme hızından daha fazla arttırmasından kaynaklanan enflasyonlardır. Para arzını mal ve hizmetlerin arzından daha fazla arttırmak, paranın değerini yavaş yavaş bitirip tüketir ve insanlar para biriminin değerini kaybettiğini anladığı anda da enflasyona neden olur. Enflasyon da işsizliği arttırır. Bunun çözümü serbest girişimi ortadan kaldırmak değil, para arzının kontrolünü devletin elinden almaktır. Bazı işsizlik türleri enflasyondan değil, yapılan işler üzerine konan vergilerden ve düzenlemelerden kaynaklanır. Bunlar emek arzının ve tüketici talebinin yanlış eşleşmesine neden olurlar. Serbest girişim ekonomisinde çalışılacak iş her zaman bulunur, zira tüketicilerin talepleri asla bitmez.

Serbest Girişim Çevreyi Korumak

Serbest girişim mevcut mal ve hizmetlerin çeşidini arttırdığı ve bunların fiyatlarını düşürdüğü gibi, doğal kaynakların arzını da attırmış ve dünyada kullanılan enerji ve kaynakların fiyatlarını zamanla ucuzlatmıştır. Komünizm ülkeleri kirlilik ve yağmacılık ile tahrip olmuş hâlde bırakırken, Amerika gibi ekonomilerde hava ve su kalitesinin neden arttığını anlamak açısından bu etki temel bir öneme sahiptir. Aynı zamanda, en yüksek derecede ekonomik özgürlükten faydalanan insanların doğum sonrasında daha uzun hayat beklentisine sahip olmalarının önemli bir nedeni de budur. Daha fazla refaha sahip insanlar daha sağlıklıdırlar. Doğal kaynakları daha verimli kullanma yollarının ve yeni enerji kaynaklarının keşfini mümkün kılan zenginliği serbest girişim sistemi yaratmıştır. Doğal kaynakların özel mülkiyeti aynı zamanda çevreyi korumuş ve zenginleştirmiştir, çünkü özel mülk sahipleri kaynakların uzun dönemde korunmasında çıkar sahibidirler. Dolayısıyla bu kaynakları devletten daha iyi idare ederler. Serbest girişim, yeni

teknolojiler tarafından yaratılan sorunları çözmesi için nihâî kaynağın – insanlığın – özgürlüğünü en yüksek noktaya çıkarmıştır ve eşitsiz ve yaratıcı daha milyarlarca insanın da bir zamanlar çok daha az sayıda insanı besleyen bir dünyada yaşamasını ve zenginleşmesini sağlamıştır.

Serbest Girişim Olmadan Demokrasi de Olamaz

Son olarak, serbest girişim politik özgürlükle ilişkilendirdiğimiz demokrasi ve medenî haklar için gerekli bir koşul olmakla birlikte yeterli bir koşul değildir. Bunun nedeni, insanları kontrol etmeden ekonominin de kontrol edilememesinden kaynaklanır. Çalışan, yatırım yapan, tasarrufta bulunan ve para harcayan milyonlarca bireyin elinden ekonomik kararlar alma imkânı alındığında ve kararlar bu insanlar yerine merkezî bir otorite tarafından alındığında, bireyleri devletin yaptığı planlara uymaya zorlamak gerekli hâle gelir. Bu durumun devletin eline verdiği güç, otoriteyi elinde tutanların istediklerini yapmayan kişileri devletin cezalandırmasını mümkün kılar. Gücün devletin elinde toplanması, devletin planlarına muhalefet etmenin aşırı derecede güç ve tehlikeli olduğu anlamına gelir. Üretim araçlarının özel mülkiyetinin olduğu serbest girişim toplumunda, alternatif işverenler, özel kişilerce finanse edilen sendikalar, politik partiler, baskı grupları, gazeteler, radyolar, televizyon istasyonları, toplantı ve ibadet yerleri her zaman için mevcuttur. Leon Troçki'nin de ifade ettiği üzere, "Devlet tek işveren hâline geldiğinde, muhalefet etmek aklıktan yavaş yavaş ölmek anlamına gelir."

Okuma

Milton Friedman, *Capitalism and Freedom*, Londra, University of Chicago Press, 1962, 1. ve 2. bölümler.

Milton & Rose Friedman, *Free to Choose*, Londra, Secker & Warburg, 1980, 1. ve 2. bölümler.

Friedrich Hayek, *The Road to Serfdom*, Londra, University of Chicago Press, 1976 (1944).

Henry Hazlitt, *Economics in One Lesson*, New Rochelle NY, Arlington House, 1979.

Peter Saunders, *Capitalism: A Social Audit*, Buckingham, Open University Press, 1995.

Adam Smith, *The Wealth of Nations*, Indianapolis, Liberty Press, 1981 (1776).

Düşünmek İçin Sorular

1. Piyasa ekonomisi neden devlet sosyalizminden daha üstündür?
2. Serbest piyasaları insanlar tarafından kabul edilmeye nasıl daha uygun hâle getirebiliriz?
3. Ülkenizdeki piyasaları nasıl genişletebilirsiniz?

Özgürlük

Özgürlük adını hak eden tek özgürlük biçimi, diğer insanları kendi doğrularından yoksun bırakmadan ya da onları gerçekleştirmeye çalışmalarını engellemeden, kendi doğrumuzu kendi bildiğimiz yoldan gerçekleştirmektir.

John Stuart Mill

Özgürlük Nedir?

Özgürlük, bir kişinin diğer insanların müdahalesi olmadan kendi hareket biçimini seçebilme imkânına sahip olmasıdır. Eylemleri diğer kişilerin özgürlüklerine müdahale etmediği sürece, insanlar kendi hayatlarını nasıl yaşacaklarına karar verebilmelidirler. Serbestlik kelimesi de özgürlük için kullanılan bir diğer kelimedir (ya da onun eş anlamlısıdır). Özgürlüğü korumak, devletin önde gelen görevlerinden biridir.

Bugün, özgürlüğün sahip olduğu ahlâkî değer modern dünyanın başlıca özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir; fakat

durum her zaman için böyle değildi. İnsanlık tarihinin çoğu boyunca, devletin görevinin erdemi, doğru hayatı ve doğru bir toplumu desteklemek olduğu düşünölmüştür. İnsanlardan toplum tarafından kararlaştırılan ortak bir doğru için çalışmaları ve kendi çıkarları ile isteklerini daha yüce bir doğruya tâbi kılmaları beklenmiştir. Başlangıçta özgürlükler ya da serbestlikler, baronlar ya da loncalar gibi birtakım gruplara ya da bireylere verilen belirli haklar veya yetkilerden oluşuyordu. Genel bir özgürlük hakkı bulunmuyordu. Özgürlüğün tüm insanlara ilişkin genel bir koşul olduğu düşüncesi 18. yüzyılda meydana gelen gelişmelerden biriydi ve Hobbes ve Locke ile bağlantılıydı. Locke'un ifadesine göre, "Kanunların amacı özgürlüğü ortadan kaldırmak ya da kısıtlamak değil, onu korumak ve genişletmektir." Devletin amacı bireylerin özgürlüğünü korumaktı. Böylece bu düşünce 19. yüzyılın ana konularından biri hâline geldi, önde gelen politik bir değer olarak yükseldi. Ancak 20. yüzyılda iki kaynaktan gelen bir tehdide maruz kaldı. Bu kaynakların biri, özgürlüğün, komünizm ya da ırksal açıdan saf bir devlet gibi daha yüksek bir amaca tâbi kılınması gereken daha az önemli bir değer olduğunu ileri süren kişilerdi. Diğer de, devletin insanların yaşamlarına daha geniş bir şekilde müdahale etmesini meşru kılmak için, özgürlük kavramının içeriğini değiştirmeye çalışan sosyalistler gibi kişilerdi.

Kendi Hayatını Yaşama Hakkı

Özgürlük çoğunlukla hakların diliyle ifade edilir. Nerede yaşayacağıma, nerede çalışacağıma ya da hayatımı kiminle birlikte geçireceğime karar verme hakkı benimdir. Diğer kişilerin haklarına saygılı olduğum sürece, dilediğim şeyi yapmamı kimse zorla engelleyemez ya da durduramaz. Bu durum, Locke'un doğal haklar geleneğinden kaynaklanır. Serbestlik, kişinin hakları dahilinde hareket etmesi demektir. Oysa diğer kişilerin haklarına tecavüz etmek özgürlük demek değildir. Böyle bir durum özgürlüğün ya da "yetkilerin" kötüye kullanılması anlamına gelir.

Özgürlük, sınırlı devlet ve serbest piyasa ile birdir. Devletin görevi herkesin özgürlüğünü sağlayan kuralları ya da yapıyı temin etmek ve insanların özgürlüklerini diğer kişilerin ihlâlinden korumaktır. Serbest piyasa ekonomik özgürlük ya da seçim özgürlüğü ile ilişkilidir – yani tüketicinin satın alma özgürlüğü, tüccarın kendi mallarının ve hizmetlerinin fiyatını belirleme özgürlüğü (ve tüketicinin bu fiyatı ödemeyi kabul ya da reddetme özgürlüğü), işçinin kendi işini ya da mesleğini seçme özgürlüğü, üreticinin istediği şeyleri üretme ve istihdam edeceği kişileri seçme özgürlüğü. Bu özgürlükler de ancak kapitalist toplumda mevcut olabilirler.

Kendi Çıkarlarının Neler Olduğuna En İyi Birey Karar Verir

Kendi isteklerinin, tercihlerinin, arzularının, hayattaki amaçlarının ve dolayısıyla çıkarlarının neler olduğunun bilgisine ancak kişinin kendisi sahiptir. Bu, insanın özgür iradeye sahip olduğu ve tercihlerinin sadece içinde bulunduğu koşullar ya da toplumsal geçmişi tarafından belirlenmediği anlamına gelir. Kişiler muhakemelerini ve ahlâk anlayışlarını kendileri için doğru olan tercihleri yapmakta kullanabilirler. İsteklerinin ve tercihlerinin neler olduğunu sadece bireyin kendisi bilebilir. Diğer insanların başkaları için nelerin doğru ya da uygun olduğuna dair kendi fikirleri olabilir, fakat bunların hiçbirisi söz konusu kişi ile aynı derecede bilgiye sahip olamaz. Özgürlük paternalizmin, yani kişinin kendi hayatını etkileyen kararları almada diğer insanların daha iyi konumda olduklarının reddi anlamına gelir.

Özgürlük Herkesin Çıkarlarını Destekler

Özgürlük ve düzen arasında ya da diğer kişilerin ortak iyiliği veya çıkarları arasında hiçbir çatışma bulunmaz. Özgürlük herkesin uzun süreli çıkarları lehine işler. Faydacılar özgürlüğün büyük destekçileri arasında yer alırlar, zira özgürlük çıkarları en üst düzeye çı-

karır. Jeremy Bentham'ın tarif ettiği gibi, özgür toplumun varacağı nokta, “en fazla sayıda kişinin en yüksek derecede mutluluğudur.”

Adam Smith “görünmez el” fikrini ortaya atmıştır. Bu kimi zaman “kendiliğinden düzen” olarak da tarif edilir. Kendi hâline bırakılan her birey, “sanki görünmez bir el tarafından, kendi amaçlarının parçası olmayan bir hedefi desteklemeye yönlendirilmektedir.” Kendi çıkarlarını takip etmeleri için serbest bırakılan bireyler, hem karşılıklı çıkarları için hem de bir bütün olarak toplum için, diğer kişilerle işbirliği yapmaya yönelecek ve kamu yararını teşvik edeceklerdir. Bir kişinin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için, diğer insanların ihtiyaçlarını da karşılaması gerekmektedir. *The Wealth of Nations*'da Adam Smith'in de ileri sürdüğü gibi, “Akşam yemeğinde sofrada bulmayı umduğumuz şeyi, kasabın, bira yapıcısının veya fırıncının iyiliği sayesinde değil, onların kişisel çıkarlarına olan saygıları sayesinde elde ederiz.” Toplumun elde ettiği pek çok yarar, diğer insanların faaliyetlerinin amaçlanmamış sonuçlarından kaynaklanır. Adam Ferguson'ın sözleriyle, bunlar “insan tasarımının değil, insan faaliyetlerinin sonucudurlar.”

Özgürlük Bilgi Artışına Yol Açar

John Stuart Mill hoşgörüyü, yani bizim onaylamadığımız şekilde de olsa, diğer insanların düşünmelerine, konuşmalarına ve faaliyette bulunmalarına izin verme arzusunu savunmuştur. Gerçekte diğer insanlar da haklı olabilirler, diğer insanların görüş ve anlayışlarını kavramaya çalışarak kendimizinkileri de geliştirebiliriz ya da karşımızdaki kişiyi ve diğer kişileri düşüncelerinin yanlış olduğuna ikna ederek onların fikirlerini değiştirebiliriz. “Dediklerinizden tiksiniyorum, ama onları söyleme hakkınızı ölümüne dek savunacağım,” ifadesi Fransız filozof Voltaire'e aittir. Özgür bir toplumda düşüncelerdeki ve inançlardaki çeşitlilik, fikirlerin rekabeti vasıtasıyla ifade edilir ve sınanır. Gerçek, yanlış olanı defeder. Avusturyalı filozof Friedrich Hayek, özgür toplumun

sonuçlarından birinin de bilginin artması olduğunu ifade etmiştir. Bu bilginin tek bir yerde ya da kurumda toplanması mümkün değildir, tüm bireylerin zihinlerine geniş bir şekilde dağılmış hâldedir. Özgürlük, önceden görülemeyen ve tahmin edilemeyen şeylerin varolmasına imkân verir. Merkezî planlama ve bireyleri belirli nihai amaçlara uymaya zorlamak, yeni fikirlerin ortaya çıkmasını ve denemelerin yapılmasını engeller.

Pozitif “Özgürlük” Özgürlük Anlamına Gelmez

Bununla birlikte, bazı kişiler özgürlük terimini çok daha farklı bir anlamda kullanırlar. “Herhangi biri benim bir şeyler yapmamı engelliyor mu?” şeklindeki geleneksel anlamda değil, eylemde bulunma ya da kendi arzularını gerçekleştirme anlamında kullanırlar. Bu durum daha yüksek konumdaki benlik ile daha aşağı konumdaki benlik arasında, görünen çıkarlardan daha gerçek olan bir farklılık tespit eder. Bu farklılık Marx’ın “yanlış bilinç” kavramının kaynağını oluşturur. Buna göre, insanlar doğru ya da gerçek çıkarlarının neler olduğunu bilmezler. Oysa bu çıkar kapitalizmin ortadan kalkmasıdır. Sadece Marksistler ve Komünist Parti bunların neler olduğunu gerçekten anlamayı başarırlar ve bu nedenle de kapitalizmi ortadan kaldırmak için gücü ellerinde tutmalıdırlar. Bu durum söz konusu düşünceye ait bir soruna dikkati çeker: İnsanların çıkarlarının en iyi neler olduğunu onlara sormak yerine, bunun bildiklerini iddia eden yöneticiler bu durumu kötüye kullanırlar. Jean Jacques Rousseau özgürlük terimini genel iradeye ya da kamu yararına itaat etme anlamında kullanmıştır. Dolayısıyla her muhalifin “özgür olmaya zorlanması” gerekmektedir. Bu yaygın liberalizm anlayışının saçma olduğuna şüphe yoktur.

Two Concepts of Liberty adlı ünlü makalesinde Oxfordlu filozof Isaiah Berlin ilk kavramı “negatif özgürlük”, ikincisini de “pozitif özgürlük” olarak nitelendirmiştir. Berlin negatif özgürlüğü “kişinin diğerleri tarafından engellenmeden hareket edebildiği alan” olarak tanımlamaktadır. Bu şekilde, özgürlük, engellenmemiş ey-

lemlerin yer aldığı bir alan anlamına gelmektedir. Hayek de bunu “zorlamamanın olmaması” biçiminde tanımlamıştır. Berlin pozitif özgürlüğü de “insanın kendi kendisinin efendisi olması” biçiminde tanımlamaktadır. Berlin bu ikinci kavramın hiçbir biçimde özgürlük anlamına gelmediğini, “kudret” demek olduğunu ileri sürmüştür. Özgürlüğün reddedilmesi bir eylemin engellenmesi amacını taşır. Özgürlük kelimesi de gücün olmaması anlamında kullanılan bir diğer yanlış kelimedir. Bu ikisi arasındaki fark, bir kitabı devlet yasakladığı için satın alamamak ile, kitapçıda tükendiği için satın alamamak arasındaki fark gibidir. Bunların ilki özgürlüğün reddedilmesi anlamına gelir, ikincisi ise böyle değildir.

Pozitif özgürlük aynı zamanda kişinin kendisini belirli bir amaçta doğru yönlendirmesi gereğini de ifade eder. Bu şekilde birey kendisi için varolmaz; sınıflar, uluslar ve ırklar gibi kolektif toplulukların amaçlarını karşılamak için varolur. Böyle bir durumda kendi amaçlarımız ve hedeflerimiz yerine, başkaları tarafından seçilmiş birtakım yüksek hedefler için varoluruz. Margaret Thatcher bu düşüncüyü reddetmiştir: “Seçim yapabilmek ahlâkın esasını oluşturur. Seçim yapılamayan bir yerde ahlâk olmaz, iyi ve kötü olmaz. İyi ve kötünün ancak insanların seçim yapabilme özgürlüğü olduğunda bir anlamı vardır.”

Zarar İlkesi

Kanunlar doğaları itibariye bireylerin özgürlüklerini kullanmalarını kısıtlarlar. Bunu da, belirli yollardan davrandıklarında insanları cezalandırmakla tehdit ederek yaparlar. İnsanlardan uymaları ve itaat etmeleri beklenir. Kanunların özgürlükleri engellemek için kullanılmaları hangi durumda uygundur? *On Liberty* adlı kitabında John Stuart Mill bunun klasik formülünü vermektedir: “zarar ilkesi”.

“Belirli bir sayıdaki insanın özgürlüğüne müdahale edilirken, insanların bireysel ya da kolektif olarak teminat altına alınmasının

tek hedefi ... onları korumaktır. Uygur bir topluluğun herhangi bir üyesine karşı onun iradesine rağmen meşru şekilde güç kullanılmasının tek amacı, diğer kişilerin zarar görmesini engellemektir. İster fiziksel ister ahlâkî olsun, söz konusu kişinin kendi iyiliği yeterli bir güvence değildir.”

Diğer bir deyişle, insanların istedikleri şekilde faaliyette bulunmaları ancak eylemleri diğer kişi ya da kişilere zarar verdiğinde kanun tarafından engellenmelidir. Şüphesiz, arkadaşlar ve aile, hatta yabancılar bile kişiyi farklı bir şekilde davranmaya ikna etmeye çalışabilir. Onun başka bir yerde yaşamaya, başka biriyle evlenmeye, başka bir yerde çalışmaya ikna edebilirler; fakat bu tür alanlar kanunun dahilinde değildir.

Özgürlük İçin Yapılması Gerekenler

Özgürlük, diğer insanların aynı derecedeki özgürlüklerine saygılı olmak kaydıyla, hayatımızın her alanına ilişkin seçimler yapabileme hakkı demektir. Bu nedenle, tüm özgürlüklerin bir listesini yapmak mümkün değildir. Ancak, belirli bir ilgiyi hak eden özgürlükler de bulunmaktadır.

Vicdan, düşünce ve ifade özgürlüğü. Farklı ve çeşitli düşüncelere karşı hoşgörülü davranılmalıdır. Medyanın istediği şeyleri yayınlamasına izin verilmelidir. Her türden dinin gereklerinin yerine getirilmesine izin verilmelidir. Tüm bireylerin ceza görmeden düşüncelerini açıklayabilmelerine izin verilmelidir. İnsanların diğer kişilerin fikirlerini eleştirmeye hakları olmalıdır, fakat onların bu düşüncelerini açıklamalarını engelleme hakları olmamalıdır. Gerçek, düşüncelerin ve inançların rekabeti sayesinde ortaya çıkar.

Sözleşme yapma özgürlüğü. İnsanlar diledikleri kişilerle ticaret yapabilmelidirler. Her insanın dilediği kişi ile birlikte anlaştıkları herhangi bir fiyattan alışveriş yapma özgürlüğü olmalıdır. Bu durum, aynı zamanda işçi ve işverenin kendi işbirliklerinin koşulları

üzerinde anlaşma özgürlüklerinin de olması demektir. Devlet, bu anlaşmaların gerçek anlamıyla gönüllü olarak yapılmasını ve zor kullanılmamasını ya da hile yapılmamasını sağlama rolünü üstlenir. Devlet aynı zamanda sözleşme koşullarının yerine getirilmesini sağlamak amacıyla da varolur; bunu, sözleşmelere ilişkin sorunların sükûnet içinde çözülmesi için tartışmaların yapılabileceği mahkemeleri temin ederek yapar.

Birliktelik kurma özgürlüğü. Diğer insanların özgürlüklerine karşı entrikaya girişmedikleri müddetçe, insanlar istedikleri kişilerle istedikleri amaçları gerçekleştirmek için birliktelik kurabilmeli ya da işbirliği yapabilmelidirler. Karşılıklı rızanın olması koşuluyla, insanlar seçtikleri kişilerle evlenebilme ya da samimî ilişkiler kurabilme özgürlüğüne sahip olmalıdırlar. İster politik parti ve çıkar grupları kurarak politik açıdan, ister iş grupları ya da sendikalar kurarak ekonomik açıdan, ister pul koleksiyonculuğu yaparak ya da folk dansları topluluğu kurarak toplumsal açıdan olsun, insanlar ortak çıkarlarını paylaşan kişilerle bir araya gelebilmelidirler.

Özgürlük tüm değerler arasında en kıymetli olanıdır, zira tüm değerlerin temelini oluşturur. Bunlara anlam katar. Hayatlarımızı kendi seçtiğimiz biçimde yaşamamızı sağlar. Fakat aynı zamanda diğer insanların hayatlarına müdahale edilmesinin engellenmesini de gerektirir. Ancak hiçbir birey, toplum ve özellikle de devlet, bunu kolayca gerçekleştiremez.

Okuma

Isaiah Berlin, *Four Essays on Liberty*, Oxford, Oxford University Press, 1969.

Freidrich Hayek, *The Constitution of Liberty*, Londra, Routledge, 1960, 1. ve 5. bölümler arası.

Milton Friedman, *Capitalism and Freedom*, Londra, University of Chicago Press, 1962, 1. bölüm.

John Stuart Mill, *On Liberty*, Londra, Penguin, 1971 (1859).

Adam Smith, *The Wealth of Nations*, Indianapolis, Liberty Press, 1981 (1776).

Düşünmek İçin Sorular

1. Özgürlük neden önemlidir?
2. Kanunlar insanların kimin için çalışacağına, ne kadara çalışacağına ve kaç saat çalışacağına ilişkin düzenlemeler yaparak bunları zorla kabul ettirmeli midir?
3. Uyuşturucu maddeler yasal hâle getirilmeli midir?

İnsan Hakları

“Bu gerçeklerin – yani tüm insanların eşit yaratıldığıının, yaratıcılarının onlara geri verilemez birtakım haklar verdiğiinin, bunların arasında yaşam, özgürlük ve mutluluğu arama hakkının da olduğunu – açık olduğunu kabul ediyoruz.”

Thomas Jefferson

İnsan Hakları Nedir?

İnsan hakları her insana ait olan haklardır. Bir hak her insanın sahip olması gereken bir şeydir, yani ahlâkî bir yetkidir, ve bir istek ya da arzudan daha fazlasını içermektedir. İnsan hakları ahlâkî haklardır; devlet tarafından tanınan ve “pozitif” ya da “kanunî haklar” olarak bilinen haklardan farklıdır. Bu sonuncu haklar insan hakları olabilirler de, olmayabilirler de. İnsan hakları hareketinin başlıca amaçlarından biri, bu hakları kanunen tanınan haklar hâline getirmektir. “İnsan” ifadesi bu hakların – millet, din, cinsiyet, etnik grup ya da cinsel yönelime bakılmaksızın – tüm in-

sanlara ait olduğunu ifade eder. Bu da söz konusu hakların sadece günümüz dünyasında yaşayan insanlar için değil, aynı zamanda geçmişte yaşamış ve gelecekte yaşayacak tüm insanlar için de geçerli olduğu anlamına gelir.

Geniş ölçüde tanınan insan hakları, yaşam hakkı (öldürülme, işkence görmeme ve sakat bırakılmama), ifade özgürlüğü, adil şekilde elde edilen mülke sahip olma hakkı, hareket özgürlüğü ve din özgürlüğüdür. Kölelik, işkence ve keyfi engellemelerin hepsi insan haklarının inkâr edilmesi demektir. Bu haklar öncelikli olarak en iyi şekilde, devlete yönelik kısıtlamalar olarak görülebilirler; devletin bireylerin kendi alanlarındaki haklarına müdahale etmemesi gerekir. Devletin rolü bu hakların kendi kanunları dahilinde yer almalarını, yani “kanunî haklar” olmalarını sağlamak olmalıdır. İnsan hakları kavramı aynı zamanda tüm kişiler için, diğer insanların haklarına müdahale etmemeleri gerektiği şeklinde bir yükümlülük, yani karşılıklılık ilkesi de yaratır.

Her insan hakkının üç kistası karşılaması gereklidir. İlk olarak hakkın evrensel, tüm insanlar için her zaman geçerli olması gerekir. Bunlar sadece belirli kişilere verilen özel haklar olmamalıdır. İkinci olarak, hakkın mutlak olması gerekir. Kamu yararı ya da maliyeti türünden talepler ile kanunî yoldan sınırlandırılmamalıdır. İnsan hakları ancak birbirleriyle çatıştıklarında sınırlandırılabilirler. Örneğin, insanları öldüren ve onları yaşam haklarından mahrum eden bir teröristin yaşam hakkı, ölüm cezası ya da ömür boyu hapis cezası ile ortadan kaldırılabilir. Üçüncü olarak, hakkın geri verilemez olması gerekir. Söz konusu haktan vazgeçmek mümkün değildir. Örneğin kişinin kendisini köle olarak satması mümkün olamaz.

Doğal Haklar

Bu hakların varlığına ilişkin ilk dönem tanımlardan biri, Yunanlı oyun yazarı Sofokles’in *Antigone* adlı eserinde verilmiştir. Antigone

ne, Kral Creon'un emirlerine karşı gelerek ölü ağabeyini gömmüş ve davranışlarını tanrıların kanunlarının kralların kanunlarının üzerinde olmasına dayanarak haklı çıkarmıştır. Bu fikir, söz konusu kanunların doğada yer aldığına ve aklın kullanımıyla bulunabileceğine inanan Yunanlı Stoiklerce de savunulmuş ve Romalı hatip Cicero tarafından tekrar edilmiştir. “Her zaman için doğayla uyumlu âdil bir kanun, sağlam bir mantık vardır; bu değişmez bir yasadır.” Hıristiyanlık tanrının kanunlarının laik yöneticilerin kanunlarından üstün olduğunu ilân etmiştir; bu özellikle Aziz Thomas Aquinas'ın eserlerinde dile getirilmiştir. Bu doğal haklar ya tanrının ilhamıyla ya da akıl vasıtasıyla, “doğanın ve doğanın tanrısının kanunları” vasıtasıyla keşfedilebilirler.

Bu alandaki modern düşünce üzerindeki en büyük etki İngiliz filozof John Locke'a aittir. Locke, “kimsenin bir diğer kişinin yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ve mülkiyetine zarar veremeyeceğini” doğanın temel bir kanunu olarak ifade etmiştir. Yaşama, özgürlüğe ve mülkiyete ilişkin bu haklar, diğer insanların yaşamlarına, özgürlüklerine ve mülklerine zarar vermeme sorumluluğunu ifade ederler. Bu haklar ve sorumluluklar doğada mevcuttur ve yöneticiler tarafından bahşedilmemişlerdir. Devlet bu hakları korumak amacıyla meydana getirilmiştir. Bu işlevi yerine getirmekte başarısız olan her politik rejim ortadan kaldırılabilir ve yerine bunu yerine getirecek bir başkası konabilir. Bu durum, insanların zâlim rejimlere karşı başkaldırma haklarının olduğunu öne sürer.

Bu fikirler Amerikalıların Büyük Britanya'dan bağımsızlıklarını kazanmak için verdikleri savaşta oldukça etkili olmuştur. Bağımsızlık Bildirgesi'nin yazarı Thomas Jefferson, Locke'dan açık bir şekilde ilham almış, insanların haklara sahip olarak doğduğunu, bunların arasında yaşam, özgürlük ve mutluluğu arama haklarının olduğunu ileri sürmüştür. Jefferson'a göre, Kral III. George'un bu haklara ihanet etmiş olması isyanı ve İngiltere'den ayrılmayı hak-

lı kılıyordu. Fransız Devrimi esnasında yayınlanan Fransız İnsan Hakları Bildirgesi'nin beyan ettiği üzere, "tüm politik kurumların amacı, insanların doğal ve geri verilemez haklarını korumaktır; bu haklar özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnme haklarını kapsar."

Doğal Haklardan İnsan Haklarına

20. yüzyılda bu fikirler insan hakları olarak daha fazla tanınır hâle gelmiştir. Bu hakların tanınmasını sağlamak için uluslararası mekanizmaları temin etmek ve tüm rejimlerin bu haklara saygı göstermesini mümkün kılmak amacıyla girişimler yapılmaya başlanmıştır; bunlar hâlâ sürmektedir. Bu türden haklar 1948'de Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesi'nde de tanınmıştır. Avrupa Konseyi 1950'de Avrupa İnsan Hakları Anlaşmasını kabul etmiştir. Buna göre, vatandaşlar haklarının kendi devletleri tarafından sustimal edildiğini düşündüklerinde, üye ülkeleri Strasbourg'daki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne dava edilebiliyorlardı. İnsan haklarına verilen yaygın desteğe dayanmaya çalışan bazı gruplar, bu hakların tanımını ekonomik, toplumsal ve grup haklarını da kapsayacak şekilde, özgün anlamının ötesine doğru genişletmeyi denemişlerdir. Bu durum bir hayli tartışma yaratmış ve doğal hakların gerçekleştirilmesinin gözden düşmesine neden olmuştur.

İnsan Haklarına Yönelik Marksist Düşmanlık

Marksistler insan haklarının varlığını genellikle inkâr etmişlerdir. Karl Marx bunları "burjuva hakları" sayarak reddetmiş, insan haklarına başvurmayı mülk sahibi sınıfların çıkarlarını koruyan ve arttıran araçlardan biri olarak görmüştür. Bu türden hakların yalnızca sınıf farklılıklarını daimî hâle getirdiğini ve zenginlerle burjuvaya fazladan koruma sağladığını düşünmüştür. Komünist rejimler kendi rejimlerinde uygulanabilecek herhangi bir evrensel

ölçütün olduğunu kabul etmeyi reddetmişlerdir. Bu inkârlarını “bir başka devletin iç işlerine karışılmaması” iddiasına dayandırmışlar ve bunu da komünist rejimleri kimse eleştiremez anlamında yorumlamışlardır. Sovyetler Birliği 1946’da yayınlanan İnsan Hakları Bildirgesi’ni imzalamayı reddetmiştir. Komünistler insan hakları ilkelerini kabul etmede isteksiz davranırken haklıydılar, çünkü 1975’deki Helsinki Deklarasyonu’nu kabul ettiklerinde, bu, Orlov gibi insan hakları aktivistleri tarafından etkin bir şekilde onların aleyhine kullanılmıştı.

Yaşam Hakkı

Her insanın yaşamaya hakkı vardır. Bu, her şeyden önce, hiç kimenin diğer kişiler ve devlet tarafından öldürülmemesi gerektiği anlamına gelir. Gerçekte devletin başlıca sorumluluğu, vatandaşlarını yabancı istilâcılardan ve suçlulardan korumaktır. Bazı kişiler yaşam hakkını kendi kendine sahip olma düşüncesine dayandırmışlardır. Buna göre, her birey kendi vücudunun sahibidir; dolayısıyla insanların izinlerini almadan buna müdahale edilmemelidir. Böylece yaşam hakkının kapsamı öldürülmemenin ötesine, işkenceye uğramama ya da fiziksel olarak suistimal edilmeme hakkına kadar genişlemektedir. Bu haklar BM Deklarasyonu Madde 3’de de tanınmıştır: “Herkesin yaşam, özgürlük ve kişi güvenliği hakkı vardır.” Madde 5’e göre: “Hiç kimse işkenceye ya da zâlim, insanlık dışı veya haysiyet kırıcı davranışlara ya da cezalara tâbi kılınmaz.” Kendi kendine sahip olma aynı zamanda kölelik – bir kişinin bir diğer kişinin mülkiyetine sahip olması durumu – ile de zıtlık göstermektedir (Madde 4).

Özgürlük Hakkı

Özgürlük hakkı, insanların yaşamlarını kendi seçtikleri biçimde sürdürmeleri anlamına gelir. Bunun tek koşulu, başkalarının da

bu hakkına saygı göstermektir. 1789 tarihli Fransız İnsan Hakları Bildirgesi'nde ifade edildiği üzere: "Politik özgürlük, başkalarına zarar vermeyen tüm şeyleri yapabilme gücünü içerir. İnsanların doğal haklarını kullanmalarının tek sınırı, diğer herkese de aynı hakları kullanma özgürlüğünü sağlamak için gerekli olan kısıtlamalardan ibarettir."

Özgürlük, yukarıdaki kısıtlamaya uymak kaydıyla insanların istedikleri tüm şeyleri yapabilme özgürlüğünü içerdiğinden, varolan tüm hakların bir listesini çıkarmak mümkün değildir. BM Deklarasyonu bunların arasından özellikle önemli gördüğü bazı özgürlükleri tanımlamaktadır – insanların kendi ülkeleri dahilinde ve dışında serbestçe dolaşmaları (Madde 13), evlenme ve aile kurma özgürlüğü (Madde 16), düşünce, vicdan ve inanç özgürlüğü (Madde 18), fikir ve ifade özgürlüğü (Madde 19) ve barış içinde toplanma, bir araya gelme ve dağılma özgürlüğü (Madde 20) gibi.

Mülkiyet Hakkı

İnsanların yaşamlarını özgürce sürdürmeleri ve kendi istedikleri biçimde mutluluğu aramaları mülkiyeti gerekli kılar. Filozof David Boaz'ın açıkladığı gibi: "İnsanların kullandıkları, idare ettikleri ya da elden çıkardıkları her şey birer mülktür. Mülkiyet hakkı bir nesneyi ya da varlığı kullanma, idare etme ya da elden çıkarma özgürlüğü anlamına gelir." Bu hak olmadan yaşamı sürdürmek, toprağı kullanmak, mal ve hizmet üretmek, diğer insanlar ile ticaret yapmak mümkün değildir. Sosyalistlerin mülkiyeti ortadan kaldırma girişimleri, sadece, bu mülkün idaresinin onu adil bir şekilde elde eden kişiden alınıp, bu mülkün kime tahsis edileceğine karar veren devlet yetkilisine aktarılması anlamına gelir.

BM Deklarasyonu Madde 17'de kabul edildiği üzere: "Herkesin başkalarıyla bir arada mülk sahibi olmaya hakkı olduğu kadar, tek başına mülk sahibi olmaya da hakkı vardır. Kimse bu mülk-

ten keyfi şekilde mahrum edilemez.” Bununla birlikte söz konusu madde, devletin mülkiyeti yöneticilerin uygun gördükleri şekilde keyfi yoldan tahsis etmesine izin vererek, bu hakkın korunması için gerekli olan tüm koşulları ihmal etmiştir. Birleşik Devletler İnsan Hakları Beyannamesi’nde bir “elden alma” bendi yer almaktadır (5 numaralı kanun değişikliği). Buna göre, mülkiyet, ancak devlet tarafından haklı gerekçeyle ve bedelinin tamamının ödemesi kaydıyla elden alınabilir. Birleşik Devletler’de dahi bu bent ihmal edilmektedir.

Hakları Korumak

İnsan hakları olarak adlandırılan pek çok hak gerçekte insan hakları olmaktan ziyade, mevcut hakları korumak amacıyla oluşturulmuş mekanizmalardır. BM Deklarasyonu kanunen tanınma (Madde 6), keyfi tutuklamaların ve alıkoymaların önlenmesi (Madde 9), hakların azaltılması durumunda etkin çözüm yollarının bulunması, âdil yargılama, suçsuzluğun önceden varsayılması (Madde 11), sığınma (Madde 14) ve uyrukluk (Madde 15) haklarını tanımaktadır.

İnsan hakları olarak sıkça ortaya konulan politik haklardan biri de oy kullanma hakkıdır. Madde 21 “düzenli olarak ve düzenli bir şekilde yapılan seçimlere ... evrensel ve eşit oy kullanma vasıtasıyla” katılım hakkını ifade etmektedir. Demokrasi bu hakları koruyan araçlardan biri olarak kabul edilse de, demokrasinin kendisi bu türden bir hak değildir. Tarih öncesi dönemde yaşayan bir insan için demokrasinden bahsetmek saçma olacaktır. Temsili demokrasi için geçerli olan durum ahlâki olmaktan ziyade ampiriktir: tarihsel kanıtlar liberal demokrasilerin bu hakları diktatörlüklerden daha fazla koruduğunu göstermektedir. Ancak demokrasiler aynı zamanda bu hakların büyük yadsıyıcılarından biridir de – özellikle de çoğunluğun zulmü hâline geldiği durumlarda.

Aynı demokrasi dahilinde yer alan bireylere ve gruplara kötü davranan ve onları insan haklarından mahrum eden liberal olmayan demokrasiler de mevcut olabilir.

Toplumsal ve Ekonomik Haklar İnsan Hakları Demek Değildir

Madde 21'den 30'a kadar olan haklar “ekonomik, toplumsal ve kültürel haklardır” ve geleneksel olarak doğal kabul edilen liberal haklardan tamamıyla farklı bir niteliğe sahiptirler. Buna en kötü örnek, “maaşlı periyodik tatilleri içeren ... dinlenme ve boş zaman hakkı”nın olduğu Madde 24'dür. Diğer sözde “haklar”, sosyal güvenlik, çalışma ve uygun istihdam koşulları, eşit işe eşit ücret, âdil ve dürüst ücretlendirme, yeterli yaşam koşulları, konut ve tıbbî bakım, eğitim ve beşerî bilimlerden yararlanma haklarını da içermektedir. Bu haklar 1966 tarihli BM Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde de kabul edilmişlerdir. AB Temel Haklar Şartı'nın ardında da bu sözleşme yatar.

Bu haklar arzulanabilir veya arzulanmayabilir, ancak bunlar insan hakları değildir; “özgürlük hakları”ndan ziyade “refah hakları” talepleridir. Bunları Batı'ya karşı kullanmayı uman Sovyetler Birliği'nin ısrarı üzerine BM Deklarasyonu'na dahil edilmişlerdir. Batı da bu hakları Sovyetler Birliği'nin deklarasyonu imzalayacağını umarak kabul etmiştir, buna rağmen sonuç itibariyle Sovyetler Birliği imza atmaktan kaçınmıştır.

İnsan hakları olarak görülen bu “refah hakları” aleyhine olan durum, ilk olarak bunların evrensel olmamalarıdır. Örneğin “maaşlı tatiller” sadece maaşla çalışan kişilere ait olabilir ve serbest meslek sahiplerini, işsizleri ve ev kadınlarını kapsamaz. İkinci olarak bu haklar mutlak değildir, çünkü görece koşullara bağlıdır – yeterli yaşam standartları bakımından hem ülkeler hem de tarihsel dönemler arasında geniş farklılıkların olması gibi. Bu sözde

hakları yerine getirme becerisi devletten devlete geniş ölçüde değişmektedir. Bu durum, toplumsal güvenlik haklarıyla ilgili olan ve “her devletin örgütlenmesine ve kaynaklarına uygun olması” koşulu ile nitelenen Madde 22’de de kabul edilmiştir. Üçüncü olarak, bu haklar vazgeçilemez değerlerdir. Örneğin kişiler gelirlerini arttırmak için dinlenme ve boş zaman “haklarından” vazgeçmeyi isteyebilirler. İnsanlar arzulanabilir ancak birbirleriyle çelişen haklar arasında değiş tokuş yaparlar. O yüzden, bu türden talepler bu zorunlu üç kriteri sağlamada başarılı olamazlar. Bir dördüncü argüman olarak, “yapma zorunluluğu”, “yapma imkânını” da içerir; fakat bu “refah hakları” mevcut kaynaklara bağlıdır. Günümüzde ve tarih boyunca varolan çoğu toplum, bu istekleri yerine getirecek araçlardan yoksundur. Beşinci olarak, bu haklar doğal hakları küçük düşürürler: insan hakları ancak günümüzde saygı gösterilen ahlâki yükümlülükler olabilirler, yoksa gelecekte karşılanma ihtimali olan ekonomik ve toplumsal istekler değerlidir. Altıncı olarak, ekonomik haklar, bu refah haklarını gerçekleştirmek amacıyla özgürlük haklarına karşı yapılmış bir saldırıdır. Tıbbî bakımla ilgili anlamlı bir hak, bu bakımın sağlanması için – doktorların ve hemşirelerin isteklerini dikkate almayarak ve böylece onları özgürlüklerinden yoksun bırakarak – tıp mesleği üzerinde bir yükümlülük yaratabilir. Refaha yönelik talepler insan hakları anlamına gelmez.

Topluluk Hakları İnsan Hakları Demek Değildir

BM Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin birinci maddesi şu ifade ile başlar: “tüm milletlerin serbest irade hakkı vardır.” Madde 25 “tüm milletlerin doğal refaha ve kaynaklara ulaşma hakkını” belirtmiştir. Bu, 1981 tarihli İnsan ve Ulus Hakları Hakkında Afrika Birliği Örgütü Şartı’nda da tekrar edilmiştir: “tüm milletlerin eşit olmaya hakkı vardır.” UNESCO “tüm

milletlerin kültürlerini koruma hakkına sahip olduklarını” ifade etmiştir. 1957 tarihli BM Yerli ve Kabile Halkları Sözleşmesi “bu halkların kurumlarının, insanların, mülklerinin ve emeğinin korunması için özel ölçütlerin benimsenebileceğini” belirtmiştir. İnsan hakları üzerine olan BM konferansları genellikle bu topluluk hakları iddialarının denetimi altındadır.

Topluluk hakları aleyhine olan durum, bunların üç gerekli kriteri sağlamada başarısız olmalarıyla başlar. İlk olarak bu haklar evrensel değerlerdir, çünkü bunlar kadınlar ya da ülke yerlileri gibi belirli grupların isteklerinden ibarettir. Bu da söz konusu hakların tanımsal olarak tüm insanlara ait olamayacağı anlamına gelir. İkinci olarak bunlar – Bosna’daki serbest irade hakkında olduğu gibi – bir topluluğun diğeri aleyhine tercih edilmesi anlamında mutlak değerlerdir. Etnik temizlik, diğer insanların haklarına saygı göstermek yerine, topluluğa ya da kültürel kimliğe vurgu yapılmasıyla teşvik edilir. Üçüncü olarak, göçmenlerin – tıpkı binlerce yeni Amerikan vatandaşının her gün yaptığı, siyah İngilizler ve entegre olmuş Yahudilerin yaptığı gibi – yeni şeyleri benimsemek amacıyla bir önceki kimliklerinden kendi istekleriyle vazgeçmeleri durumunda sıkça kanıtladıkları üzere, bu haklar vazgeçilemez değerlerdir. Dördüncü olarak, doğal haklar geleneği insan haklarının herhangi bir topluluğa değil, insanlara ait olması gerektiğini kabul eder. Kültürler, diller, kabileler ve uluslar hakları olan varlıklar değerlerdir. Beşinci olarak, kültürel haklar tüm insanları eşit haklarından mahrum eder ve, pozitif ayrımcılıkta olduğu gibi, belirli topluluklara özel bir şekilde muamele edilmesinin aracı olur.

Etnik azınlıklar, kadınlar ve eşcinseller gibi toplum dahilindeki belirli grupların insan haklarından mahrum edildiğini kabul etmek önemlidir. Ancak söz konusu olan amaç, tarihte kötü muamelelere maruz kaldıkları için belirli gruplara özel haklar vermek

değil, tüm insanların saygı gösterilen aynı haklara sahip olmasını sağlamaktır.

Gerçek İnsan Hakları İçin Yapılması Gerekenler

İnsan haklarının korunmasına ve teşvik edilmesine inanmalıyız, ancak bu düşüncenin suistimal edilme tarzı ve çeşitli koşullara uygulanmasında duyarlılıktan yoksun kalınması karşısında kaygı duymamız gerekiyor. İlk olarak, bu kavram her talebi, isteği ve arzuyu içerecek şekilde büründürülmemelidir. İnsan hakları o kadar değerlidirler ki, özel bir önemi ve önceliği hak ederler. İkinci olarak, insan haklarının teşvik edilmesi farklı kültürlere, tarihlere ve koşullara bir parça saygı göstermelidir. Bu haklara saygı gösterilme biçimi toplumdan topluma değişebilir. Amerika, İsviçre ya da Almanya'ya uygun düşen şeyler Belarus, Estonya, Arjantin ya da Nijerya'ya da taşınabileceği ve taşınması gerektiği varsayılmamalıdır.

İnsan hakları kavramının açık bir şekilde anlaşılması, bu hakların korunması ve teşviki için – özellikle de bunlardan her gün mahrum bırakılan onca insan için – oldukça önemlidir. Her arzu edilen şey bir hak demek değildir. Mevcut tüm haklar insan hakları anlamına da gelmez. İşkenceyi – bir kişinin cinsel organlarına elektrik şoku vermek gibi – maaşlı tatil ile bir tutmak adaba aykırıdır. Her hükümet, gerçek insan haklarını korumadaki başarısızlıklarından dolayı sorumlu tutulabilmelidir.

Okuma

Norman Barry, *An Introduction to Modern Political Theory*, Londra, Macmillan, 2000, 9. bölüm.

David Boaz, *Libertarianism*, New York, Free Press, 1997, 3. bölüm.

Maurice Cranston, *What are Human Rights?*, Londra, Bodley Head, 1962.

Walter Laqueur & Barry Rubin, *The Human Rights Reader*, New York, Meridian, 1990, Kenneth Minogue & Maurice Cranston'a ait denemeler.

John Locke, *A Second Treatise on Government*, Cambridge, Cambridge University Press, 1960 (1690).

Düşünmek İçin Sorular

1. Yaşam hakkı beslenme hakkını da kapsar mı?
2. Ulusal azınlıkların hakları var mıdır? Yoksa sadece bireylerin mi hakları vardır?
3. Gerçek insan haklarını nasıl koruyabiliriz?

Adâlet

Adâlet, "dürüstçe yaşamak, kimseyi incitmemek ve herkese sahip olduğu şeyi vermek demektir."

Yunanlı filozof Ulpian

Adâlet Nedir?

Adâlet, ödül ve ceza dağıtan kurallarla ilişkilidir; her insana hak ettiği şeylerin verilmesi gereği hakkındadır. Bu durum sadece maddî malları değil, özgürlük ve haklar gibi, dağıtılması mümkün olan tüm şeyleri kapsar. Çoğu defa yapıldığının aksine, adâletin ahlâki açıdan iyi ya da doğru olan şeyler ile karıştırılmaması gerekir. Bir kimse başkalarınınca ahlâk dışı sayılabilecek, ancak adâletsiz olduğu ileri sürülemeyecek türden davranışlarda bulunabilir. Norman Barry poligami – birkaç karı ya da koca ile yapılan anlaşmalı evlilik – örneğini vermektedir. Burada adâlet söylemi geçerli değildir. Can alıcı ayırım, adâletin kurallar ve bu kuralların hangi yoldan yürütüldükleriyle ilişkili olmasında yatmaktadır.

Adâlet kavramı iki soru ortaya koyar: Bir kişinin hak ettiği şeyler nelerdir ya da bu kişiye uygun düşen ödül ve cezalar, yani dağıtımın ilkeleri nelerdir? Ve hangi türden fayda elde etmek için hangi ilkeler uygundur? Refahın, aşkın ya da cezaların dağıtımını tartıştığımız bir durumda bu kurallar oldukça farklı olacaktır. Geleneksel olarak adâlet usule ilişkin bir nitelik taşıır; bu açıdan adâlet, insanların özgürlüklerinin korunması ve diğer kişilerin özgürlüklerine saygı göstermeyi beceremeyen kişilerin nasıl cezalandırılacakları hakkındadır.

Tarihsel açıdan ele alındığında, adâlet sürekli olarak iki yönden tehdit edilmiştir. İlk saldırı hukukî aktivizmden gelmektedir. Bu saldırı, hukukî kararlar doğrudan yargıçların tercihlerini ve önyargularını, onların doğruya veya yanlışa ilişkin kişisel görüşlerini yansıttığında gerçekleşir. Bu da hukukun değil, kişilerin hâkimiyeti anlamına gelir. İkinci saldırı, gelir ve refahı, muğlak olmakla birlikte görünüş itibariyle çekici gelen “toplumsal adâlet” ilkesine dayanarak yeniden dağıtım girişiminden gelmektedir. Bu ilke kimin neyi nasıl elde ettiğiyle ilgilenmek yerine, “kimin neye sahip olduğuyula” ilgilenir. Adâlet kavramı, özgürlük, düzen ve yasalar gibi meselelerle ilişkiliyken, bu yeni yaklaşım maddi yenden dağıtımla ilgilidir. İnsanların gelir ve refahlarını âdil yollardan (çok çalışmak gibi) elde edip etmedikleri, toplumsal adâlet için konuyla ilgisi olmayan bir meseledir.

Filozofların Adâlet Hakkındaki Düşünceleri

Platon ve Aristo sağlıklı bir toplum için temel öneme sahip olduğunu düşündüklerinden adâlet meselesiyle ilgilenmişlerdi. Platon adâleti “herkese hak ettiği şeyi vermek” olarak tanımlamıştı. Onlara göre adâlet, insanların sahip oldukları değeri belirlemekle ilgiliydi. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, bir entelektüel olarak Platon değerin zekâ ile bağlantılı olduğuna inanıyordu. Bu da onu

en akıllıların, yani muhafız filozofların yönetimini tercih etmeye yöneltmişti. O zamandan bu yana entelektüeller, hak ettikleri saygıya ve güce sahip olmadıklarını sürekli olarak tekrar edip durmuşlardır. Hukuki aktivizm, zekânın neyin âdil olduğuna karar vermek için en iyi dayanağı sağladığı iddiasının günümüzdeki tezahürlerinden biridir.

Sokrates'in, gemi kazazedelerini kurtarmada başarısız olan generallerin idam edilip edilmemesi hakkında Atina'da yapılan bir mahkemede oy vermeyi reddetmesi, adâletin kurallarla ilgili olduğunu gösteren bir örnektir. Sokrates'in bunun için öne sürdüğü neden, kimsenin âdil bir yargılama olmaksızın mahkum edilemeyeceği ve cezalandırılmayacağı şeklindeydi. Ancak suçlama için deliller öne sürüldükten ve insanlara eylemlerini savunma fırsatı verildikten sonra, bu kişilerin sahip olduğu değer belirlenebilirdi. İlk dönem kanunnamelerden birinin düzenleyicisi olan Roma İmparatoru Jüstinyen, adâleti, "her insana hak ettiğini vermek" olarak tanımlamıştır. Orta Çağlar'da adâlet en büyük politik erdemlerden biri olarak görülmüştür; zira yöneticilerinin âdil olmaları durumunda toplumlar barış ve refah içinde yaşayabilirlerdi.

İskoç Aydınlanması, adâlet kurallarını keşfetmek ve açıklamak ile, insanların haklarına saygı gösterilmesi konuları üzerine odaklanmıştı. John Locke, adâleti, yaşamın korunması, özgürlük ve mülkiyet ile eş tutmuştu. David Hume insanların ancak diğer kişilerle işbirliği yaparak hayatta kalabileceklerine ve zenginleşebileceklerine inanıyordu. Söz konusu olan sorun, diğer insanlarla çatışmaktan kaçınmak ya da en azından bu çatışmayı en aza indirmektir. Bu durum, tüm insanların âdil olduklarını kabul ettiklerinden dolayı uyacakları, açık ve saygı gösterilen kuralların belirlenmesi zorunluluğuna yol açtı. Hume'un mülkiyete ilişkin adâlet kuralları şunlardı: mülkiyetin barışçıl şekilde edinilmesi, rıza dahilinde aktarılması ve verilen sözlerin yerine getirilmesi. Adâlet, diğer insanların öz-

gürlüklerine ve mülklerine saygı gösterilerek ortaya konuluyordu. Adam Smith'in işaret ettiği üzere: "Tek başına adâlet çoğu durumda olumsuz bir erdemdir ve sadece komşularımızı avlamamıza engel olur." Diğer insanlara zarar vermediğimizde âdil davranmış oluruz. Adâletsizlik ise diğer kişilere zarar verdiğimizde ortaya çıkar. Şiddet ya da hırsızlık gibi eylemler nedeniyle diğer insanların haklarına saygı gösterilmede yetersiz kaldığı durumlar, devletin adâleti sağlamak amacıyla hapse atma ya da para cezası verme gibi kanunî güç kullanımını meşru kılabılır.

Uyulan Kurallar Olarak Adâlet

Adâlet en sık hukukî sistem bağlamında uygulanır. Bu sistem, adâleti bozduğu kabul edilen haksızlıkların sonucu olarak dağıtılan cezalar ve ödüller ile, hasarlara veya zararlara karşılık verilen tazminatları dağıtmakla ilgilenir. Hâkimler de adâletin idaresiyle ilgilenirler. Kanunların zorunlu olarak âdil olmaları gerekmez. İnsanlara âdil davranmadıkları için kanunlar âdil olmamakla eleştirilebilirler. Kanunları değiştirmek için yürütülen kampanyalar çoğunlukla mevcut kanunların âdil olmadığı gerekçesine dayanırlar. Adâlet sistemi, geniş ölçüde kabul gören ve yargılama yöntemine ait olan kuralları tanımlamak ve uygulamakla ilgilenir. Bu kurallar kanun hükümleri uyarınca tanımlanmışlardır. Adâlet sistemi insanlara, diğer durumlarda adâletsiz sayılabilecek yollardan muamelede bulunabilecek yetkilere sahiptir. Örneğin bu sistem insanları hapse atarak onları özgürlüklerinden yoksun bırakabilir ya da onlardan para cezası biçiminde para alabilir. Bu türden yetkilerin dahilindeki tehlikelerden dolayı, söz konusu süreç katı kuralları takip etmek zorundadır. Buna uygun bir örnek adli tarafsızlıktır; hâkimlerin peşin hükümlü olmamaları ya da davanın taraflarından birini tutmamaları gerekir.

Yargısal adâlet kurallara saygı göstermekle ilgilenir. Bu adâlet içeriğin âdil olmasıyla değil, kararların nasıl alındığıyla ilişkilidir.

Kurallara uymakla elde edilen sonuçlar âdildir. Herkesin aynı mesafeyi koşması, verilen zamanın aynı olması ve yetkililerin (ya da hakemlerin) tarafsız olması gibi belirli kurallara uymak koşuluyla yapılan bir spor yarışmasında sonuçlar âdildir. Bu hafta bir koşucunun, sonraki hafta bir başka koşucunun ya da her hafta aynı koşucunun yarışı kazanması adâletsizlik iddiaları için bir gerekçe sunmaz.

Hukukî Aktivizm

Adâlete yönelik bir tehdit olarak hukukî aktivizm, hâkimlerin, anayasa veya kanunlarda yazılı olan kurallara ya da geniş ölçüde kabul gören doğal adâlet kurallarına (kanun hâkimiyeti kısmına bakınız) başvurmak yerine, neyin âdil olduğu hakkındaki kendi görüşlerini dikkate aldıklarında ortaya çıkar. Hukukî aktivizmi savunanlar hâkimlerin rolünün “doğru olanı yapmak” olduğuna inanırlar. Verilen kararları, bu kararları almak için kullanılan yöntemler yerine sonuçları itibariyle değerlendirirler.

Avrupa’daki en alt düzey mahkemelerden AB’nin Avrupa Adâlet Mahkemesi’ne kadar, hâkimlerin bu yaklaşımı izlemesi endişe yaratmaktadır. Bu durum adâlete yönelik bir tehdit oluşturuyor, çünkü çoğunlukla anlaşıldığı şekliyle adâleti zayıflatıyor. Mahkemelerin anlaşmazlıkları nasıl çözebileceğine ilişkin öngörülebirliliği azaltıyor. Kararlarını hukukî aktivizme dayandıran hâkimler kendi değerlerini, tercihlerini ve önyargılarını dayatmakta, yetkilerini sustirmal etmektedirler ve sorumluluktan yoksundurlar. Böyle bir durumda, insanların mahkemelerin adâleti sağlayacağına olan güven ve itimatları şiddetli ve tehlikeli bir şekilde zayıflayacaktır.

Hak Kazandırıcı Adâlet Teorisi

Adâlet kurallarını gelir ve refah dağıtımına en sert şekilde uygulama girişimi, Harvard’lı filozof Robert Nozick tarafından *Anarchy*,

State and Utopia adlı kitabında yapılmıştır. Nozick toplumsal adâlet teorilerine karşı yıkıcı bir eleştiri yazmış, geleneksel görüşün “hak kazandırıcı adâlet teorisi” adını verdiği yeni bir versiyonunu sunmuştur. Mülkiyet dağılımının, mülkiyetin güç kullanma ya da hile olmadan âdil bir şekilde edinilmesinden ve aktarılmasından doğması durumunda âdil olacağını öne sürmüştür. İnsanlar hiçbir haktan yoksun bırakılmadığında adâlet sağlanacaktır. Böylece, âdil yoldan edinilmiş olması koşuluyla, gelir ve refahın yoğun olarak yeniden dağıtımına ilişkin ahlâki açıdan haklı hiçbir neden yoktur. İnsanlar gönüllü olarak ürettikleri ya da edindikleri şeylere hak kazanmaktadırlar. “Toplumsal” açıdan gerçekten “âdil” olan bir toplum herhangi bir sayıda mülkiyet dağılımı içerebilir, çünkü can alıcı olan mesele – haklara saygı gösterilsin ya da gösterilmesin – dağılımın nasıl ortaya çıktığıdır. Bu teori, adâleti tarihsel olarak algılayışımıza dayanan, usule ilişkin bir teoridir.

Böylece, en zengin ile en fakir kişi arasında geniş boşluk bulunan bir toplum âdil olabilir. En zengin ve en fakir arasında neredeyse hiçbir fark bulunmayan bir toplum da böyle olabilir. Refah ve gelir dağılımına ilişkin bilgi, o toplumdaki adâlet hakkında bize hiçbir şey söylemez. Bunun için dağılımın nasıl gerçekleştiğini bilmemiz gerekir. En zenginlerin refahlarını fakirlerin seve seve satın aldıkları malları sağlayarak edinmeleri durumunda, geniş bir boşluğun olduğu toplum da âdil olabilir. Nispî eşitliğin bazı insanların diğerlerinden çalıp çırpması sayesinde sağlandığı bir durumda ise bu toplum adâletsiz olacaktır.

Nozick kendisinin açık ve basit olan gönüllü edinim ilkesine yapılan iki ilâve tanımlamaktadır. İlk ilke, geçmişteki haksızlıkların düzeltildiği ıslah ilkesidir. Örneğin, mülkü çalınan kişilere mülkleri geri verilmeli ve zarar veren kişiler mülkü zarar görmüş kişilere tazminat ödemelidir. Buradaki amaç, haklar suistimal edilmeden önceki duruma, yani statüko öncesi duruma dönmektir.

İkinci olarak Nozick, John Locke'un adının verildiği Lockeçu koşulu kabul etmektedir. Buna göre, mülkün edinimi, bir başkasını kendi hayatı için gerekli olan şeylerden (çöldeki su gibi) mahrum etmemelidir. Bu gibi durumlar istisnai olmak üzere, her türden dağılım potansiyel açıdan âdildir.

Toplumsal Adâlet Nedir?

Thomas Sowell'in da ifade ettiği üzere, birden fazla kişinin arasındaki etkileşimi kapsaması anlamında tüm adâlet "toplumsaldır." Bununla birlikte, toplumsal adâlet talebi çok daha güçlü bir iddia da bulunmaktadır. Aslında Sowell bu adâletin "anti-sosyal" olduğunu ileri sürmektedir, çünkü bu talepleri kabul etmenin topluma olacak maliyetlerini görmezden gelmektedir. Politik açıdan kullanıldığı üzere toplumsal (ya da "dağıtımçı") adâlet, maddi malların ahlâkî açıdan sadece tek bir doğru dağılımı olduğunu ve bunun da mevcut toplumda bulunmadığını ifade etmektedir. Bu nedenle, devletin, söz konusu ahlâkî dağılımı gerçekleştirmek amacıyla gelir ve refahı ona sahip olanlardan kendi himaye ettiği gruplara dağıtması doğru görülmektedir. Özgürce tercih edilen mübadelelerin olduğu bir piyasadan doğan dağılımın ahlâkî olmadığı iddia edilmektedir. Bu da hak kazandırıcı adâlet teorisi ile çelişmektedir. Günümüzde toplumsal adâlet politikada kullanılan popüler bir slogandır, çünkü devlete ve onu idare edenlere kimin neye sahip olacağına karar verme yetkisini vermektedir. Refahın dağıtımına ilişkin alternatif ilkeler ise nadiren açıkça ifade edilmektedir. "Toplumsal adâlet", bu adâletin nasıl sağlanacağına ilişkin olarak yapılan bir değerlendirmeden ziyade, hoşnutsuzluğu arttırmak ve gücü ele geçirmek amacıyla kullanılan bir slogandır.

Bir Serap Olarak Toplumsal Adâlet

Friedrich Hayek tüm bu toplumsal adâlet düşüncesini kaçamak yollar aramak ve yanlış fikirler vermek amacıyla bilinçli olarak

tasarlanmış bir serap olarak görmüş ve reddetmiştir. “Toplumsal adâlet” ifadesinin özgür bir toplumda hiçbir anlamı olmadığı sonucuna varmıştır. İnsanların özgürce mübadelede bulunmalarına izin verildiğinde, bunu izleyen dağılım bir özgürlük sürecinin sonucu olacak ve hiç kimsenin amaçlarına göre yaratılmamış olacaktır. Bu düşünceyle ilgili ilk sorun, insan davranışlarına ve sadece insan eylemlerine uygulanan adâletin âdil veya adâletsiz olabileceğidir. Bununla birlikte, özgür bir toplumdaki ödüllerin dağılımı herhangi bir kişinin amaçlarının değil, milyonlarca kişinin her gün aldığı milyonlarca kararın sonucunda gerçekleşmektedir. Bu durumda, sözde âdil olmayan bir bölüşüm elde etmek için âdil olmayan biçimde hareket eden kişiler kimlerdir? İkinci olarak, âdil bir dağılımın ne olduğu konusunda hiçbir görüş birliği olmadığından, toplumsal adâlet ilkesini uygulamak, herkesin refahın yeniden dağılımına bir başka kişinin değerlerini yansıtan biçimde katkıda bulunmasını gerektirecektir. Bu da özgürlüğün tersi demektir. Bir kişinin kendi toplumsal adâlet görüşünün gerçekleştirilmesi, diğerlerinin adâletsiz olarak göreceği bir dağılım yaratacaktır. Zorla yapılan her türden dağılım çoğu insanı memnun etmeyecektir. Üçüncü bir sorun da şudur: toplum o kadar karmaşık ve daimî bir değişim hâlinindedir ki, herhangi bir türden dağılımı yaratmak ve korumak mümkün değildir. Tıpkı bir oyunda olduğu gibi, önceden belirlenmiş bir sonuca yönelik olarak oynamak mümkün değildir. Dördüncü olarak, yeniden dağıtım refaha zarar vermektedir; çünkü herkes kendi gelirini tüketicilerin taleplerini karşılamaya çalışmak yerine, gelir elde etmek için dayatılan kriterin koşullarını sağlayarak en yüksek düzeye çıkarmaya çalışacaktır. Beşinci olarak, yeniden dağıtım, kararları alan kişileri kendilerinin daha fazla şey elde etmeye haklarının olduğuna inandırmayı başaracak şekilde etkileyen kesimlerin politik gücünü yansıtacaktır. Nihâî kararları verecek olan şey politik güç olacak ve devlet bir refah kaynağı hâline gelecektir.

Totaliter Bir İlke Olarak Toplumsal Adâlet

Nozick toplumsal adâleti totaliter bir ilke olmakla suçlamıştır, çünkü bu ilke refahın devletin dilediği şekilde serbestçe dağıtılacağı ortak bir mülk olduğunu varsaymaktadır. İnsanların kendi ürettikleri şeyler üzerinde hak talep etmeleri hiçbir biçimde tanınmamaktadır. Kolektif mülkiyet varsayımı yapılmakta ve üretim bölüşümünden ayrılmaktadır. Özgür bireylerin ürünlerini kontrol etme hakkını devlete ne vermektedir? Bu ilke bize devletin taleplerini karşılamak için varolan toplumsal bir araç muamelesi yapmaktadır. Bu durum Kant'ın kategorik emperatif ilkesini inkâr etmek demektir: insanlara sırf diğerlerinin hedeflerini gerçekleştirmeye yarayan araçlar olarak değil, kendileri bir amaç olarak davranılmalıdır. Köleliği yasaklayan da bu ilkedir. Dolayısıyla toplumsal adâlet totaliter sonuçlar içermektedir, çünkü hepimizin devletin kölesi olduğunu ifade etmektedir.

Çatışan İlkeler

Toplumsal adâleti savunanlar genellikle bunun ne anlama geldiği konusunda belirsizdirler. Dinleyicilerinin bu ilkeyi – topluluktaki diğer dinleyicilerin görüşlerine zıt olmasına rağmen – onların “kimin ne alması gerektiği” hakkındaki görüşleri anlamına geldiğini varsayacaklarını umarlar. Bu ilkeyi açıklamaya zorlandıklarında da üç çelişkili ve tutarsız ilke öne sürerler: eşitlik (eşitlik bölümüne bakınız), ihtiyaçlar ve fazilet. Bunları hepsi de haksız niteliktedir.

Eşitlik Anlamında Toplumsal Adâlet

Eşitlikçiler ahlâkî olan tek bölüşümün gelir ve refah eşitliği olduğuna inanırlar. Görüşlerinde nadiren bu kadar açık olmalarına rağmen eşitsiz bölüşümü adâletsizliğin bir delili olarak sunmaları, gelirdeki her eşitsizliğin doğrudan adâletsizlikten kaynaklandığını ifade eder. Eşitlikçiler doğal olan durumun eşitlik olduğunu ve

bundan meydana gelen her sapmanın açıklanması ve meşrulaştırılması gerektiğini varsayarlar. Şüphesiz, aslolan eşitsizliğin doğal olduğudur ve bunun eşitliğe yönelik hareketinin meşrulaştırılması gerektiğidir. Eşit gelirlere yönelik durum eşitlik adı altında incelenmektedir. Bununla birlikte, eşit gelirler koşulunun açıkça haksız olduğunda dikkat edilmelidir; çünkü diğer kişilerin isteklerine yönelik çabalara, üretime ya da bunların karşılanmasına önem vermemektedir. Bu durum, ne kadar tembel ya da beceriksiz davranırsa davranırsın, herkesin eşit ödüller alacağı anlamına gelir. Pek çok eşitlikçi tam bir eşitliği değil, sadece daha fazla eşitliği kastetiklerini ifade etmektedir. Fakat bunların adâlete ilişkin görüşlerini tatmin etmek için ne kadar eşitlik gereklidir? Diğer eşitlikçiler tamamıyla farklı bir ölçüte sahip iken, bunlar kendi eşitlik seviyelerinin adâlet ölçütünü karşılayan tek seviye olduğu sonucuna nasıl varmaktadırlar?

İhtiyaçlar Anlamında Toplumsal Adâlet

İkinci bir okul da refahın ihtiyaçlar temelinde tanımlanması gerektiğini ileri sürmektedir. İhtiyaç bir zorunluluktur, o olmadan kimse yaşayamaz. İhtiyaç, istek veya arzulardan daha fazlasını kapsamaktadır. İhtiyaç içinde olan kişi gıda, giyecek ya da barınak gibi, hayatta kalması için gerekli şeylerden yoksundur. Çok önemli olarak görüldükleri için bunların sadece arzulanır değil, aynı zamanda birer hak oldukları da düşünülür. Bu nedenle ihtiyaçların diğer isteklerin karşısında önceliği olmalıdır. Diğer insanların isteklerinden önce, herkesin temel ihtiyaçlarının karşılanması gereklidir. İhtiyaçlar felsefesinin mantığı küresel yeniden dağılımdır. Buna göre, refah, zengin ülkelerdeki varlıklı insanların ellerinden zorla alınmalı ve fakir ülkelerdeki fakir insanlara verilmelidir. İhtiyaçlar ilkesi, kendilerini fakir olarak görmekle birlikte temel ihtiyaçlarından yoksun olmayan ülkeler de dahil olmak üzere, zengin ülkelerdeki geniş kesimlerin ellerinden sahip olduk-

ları şeylerin alınmasını gerektirir. Dünyanın başka bir yerinde birileri açlık çektiği müddetçe, kimsenin kendi evini geliştirmesine, moda-ya uygun giysiler satın almasına, sinemaya gitmesine ya da CD satın almasına izin verilmemelidir. Bu mantığa göre, kimsenin ihtiyaçlar ilkesini savunan kişilerin kitaplarını satın almasına izin verilmemeli, onun yerine bu kişilerin paraları ihtiyaç içinde olan insanlara verilmelidir. Diğer insanların ihtiyaçları karşılanmadığı sürece, bu ilkeyi savunanların dünyayı dolaşp fikirlerini tanıtmaya tekliflerini geri çevirmeleri gerekir. Bu kişilerin ilkelerini kendilerine dahi uygulamamaları, bunun ne kadar kusurlu olduğuna dair bir şeyler ifade etmelidir.

İhtiyaç ölçütlerine ilişkin birkaç sorun söz konusudur. İlk olarak, ihtiyaçların tanımını üzerinde uzlaşmak mümkün değildir. Bunlar nesnel mi, yoksa öznel midir? Aslında ihtiyaçlar sürekli olarak yeniden tanımlanmaktadır, dolayısıyla ihtiyaçların karşılanmasını sağlamak asla mümkün olmayacaktır. İkinci olarak, tarihsel içerik görmezden gelinmektedir. İhtiyaç olarak görülen şeyler toplumlar içinde ve arasında ve farklı tarihsel dönemlerde geniş ölçüde değişmektedir. Üçüncü olarak, ihtiyacın varlığı kendiliğinden diğer kişiler üzerinde bunun karşılanması için bir yükümlülük yaratmaz. Yaşamayı için böbreğe ihtiyacı olan bir kişiyi örnek olarak alalım. Başkalarının hayatını kurtarmak için iki böbreğinden birini gönüllü olarak vermek isteyen birilerinin olması muhtemel iken, insanları bir başka kişiye böbrek vermeleri için zorlamak haksızlık olarak görülecektir. Diğer insanlara karşı olan yükümlülüklerimiz, bu kişilerin ailemiz, arkadaşlarımız, komşularımız, hemşerilerimiz ya da tamamıyla yabancı kişiler olup olmadıklarına bağlı olarak geniş ölçüde değişmektedir.

Fazilet Anlamında Toplumsal Adâlet

Bu görüş insanların hak ettikleri ya da layık oldukları şeyleri almaları gerektiği düşüncesine dayanmakta ve insanların hakları olan

şeyleri almaları gerektiği düşüncesiyle yüzeysel açıdan benzerlik taşımaktadır. Bu durum, eylemlerin, çabaların, becerilerin, hareketlerin, sonuçların, bir kişinin ekonomik değerini meşru kıldığı inancına dayanmaktadır. Çok çalışan bir insanın işinde başarısız olduğunu ya da sevmediğimiz birinin işinde başarılı olduğunu görmek hayal kırıcı olabilir. Ancak, üretilen şeylerden ziyade gösterilen çabaların ödüllendirilmesi saçma bir düşüncedir. Bu, büyük bir çabayla çukur kazıp onu yeniden dolduran bir kişiye, az bir çabayla değerli bir şey üreten kişiden daha fazla para ödenmesi gerektiği anlamına gelir. Malların minimum maliyet ve çabayla üretilmesi arzulanır bir şeydir; böyle bir durumda etkinlik sağlanır ve refah en yüksek düzeye çıkar. Bu nedenle fazilet ilkesi tehlikeli bir düşüncedir ve refaha yönelik bir tehdittir. Bu ilke Marx'ın yanlış olan emek-değer teorisine de yakın durmaktadır.

Friedrich Hayek “toplumsal açıdan değerli olmanın” adaletin temelini oluşturamayacağını ifade etmiştir. İlk olarak, bu durum toplumun ortak bir amacı olduğunu ve herkese bu ortak amaca yaptığı katkının derecesine göre değer biçilebileceğini varsaymaktadır. Ancak, toplum geniş bir çeşitliliğe sahip farklı amaçları olan bireylerden oluşmaktadır. İkinci olarak, her işin ya da mesleğin toplum açısından değeri üzerinde hiçbir uzlaşma yoktur. Hemşireler askerlerden veya kasaplar öğretmenlerden daha fazla mı para kazanmalıdır? Toplumun üyeleri aynı eylemi ya da hizmeti çok farklı biçimde değerlendireceklerdir. Değer tamamıyla öznel olduğundan dolayı nesnel bir ölçüye sahip değildir. Üçüncü olarak, arzu edilen şeylerin çoğu gösterilen çabaların ya da ahlâki açıdan değerli olmalarının değil, doğal becerilerin ve niteliklerin bir sonucudur. Bazı kişiler diğer insanların takdir ettiği iyi bir sese ya da güzel bir görünüme sahip olarak doğabilirler. Bu bize şarkıcıların ya da aktörlerin ahlâki nitelikleri hakkında hiçbir şey ifade etmez. Fazilet üzerine kurulmuş bir toplum, bu kişilerin hizmetlerine yönelik talep için gerekli olan şartları sağlayamayacaktır. Bir malın değeri onu arzeden kişinin niteliği ile bağlantılı değildir.

Dördüncü olarak, söz konusu durumda, kimin neyi hak ettiğine karar verecek kişilere çok büyük bir güç verilecektir. Bunların değerli olarak gördükleri şeyler ödüllendirilecek ve diğer fikirler görmezden gelinecektir.

Hayek'e göre, "Maddî ödüllerin çoğunlukla insanların değerli gördükleri şeylere denk düşmesi ne arzulanır ne de uygulanabilir bir şeydir; bireylerin konumlarının akranlarının onların sahip olduğu faziletlerle ilişkin görüşlerine zorunlu olarak bağlı olmaması, özgür bir toplumun gerekli bir niteliğidir."

Liyakat ya da fazilet, değeri belirlemede önemli bir unsurdur; belki de en önemlisidir. Genel itibarıyla, daha çok ya da daha üretken çalışan, iyi bir eğitim almak için fedakârlıkta bulunan kişiler ödüllendirilir. Fakat ahlâkî değerle bağlantılı olmayan zekâ, görünüm ve talih de birer unsurdur. Bunların oynadığı rolü ölçmek imkânsızdır. Modern sosyolojinin kurucularından biri olan Herbert Spencer'in dikkati çektiği üzere, özgür bir toplumda değeri bireyler ya da gruplar değil, arz ve talep belirlemektedir. Bunu da tüketicilerin, işçilerin ve işverenlerin her gün aldığı milyonlarca karar vasıtasıyla piyasa gerçekleştirmektedir.

Haklar Anlamında Toplumsal Adâlet

Eğer toplumsal adâlet diye bir şey varsa, bu, haklar üzerinde temellenmelidir. Nozick'in öne sürdüğü üzere, adâlet tarihsel bir niteliktedir ve belirli bireylerin refahlarını nasıl edindiklerine dayanmaktadır. Adâletin, toplumsal adâlet teorilerinin hedefi olan nihaî durumla ya da belirli bir kalıba sokulmuş bölüşümle ilgilenmesi mümkün değildir. Bu nedenle maddî bölüşüme uygun düşen bir toplumsal adâlet teorisi, diğer her yerdeki aynı türden adâlet kurallarına dayanacaktır. Kurallara uymakla ilişkili olacaktır. Bu teori, diğer insanların da haklarına aynı saygıyı göstermek koşuluyla, bireylerin kendi anladıkları şekildeki istek ve ihtiyaçlarını takip etmelerine izin veren usule ilişkin bir adâlet teorisi.

Adâleti Savunmak

Yunanlı filozoflar adâletin iyi bir toplumun temelini oluşturduğuna inanırken haklıydılar. Dolayısıyla tüm partilerin kolektivistlerinin kendi güç ve yeniden dağıtım arzularını desteklemek için adâletin dilini kullanmaya çalışmaları anlaşılabilir bir şeydir. Toplumsal adâlet talepleri gerçek adâlete ve özgür topluma yönelik ciddi birer tehdittir ve bunlara sert bir şekilde karşı koymak gerekir. Adâlete olan bağlılık, toplumsal adâlet düşüncesinin reddedilmesini gerektirir.

Okuma

Norman Barry, *An Introduction to Modern Political Theory*, Londra, Macmillan, 2000, 6. bölüm.

Friedrich Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, Cilt 2, The Mirage of Social Justice, Londra, Routledge, 1976, 8. ve 9. bölümler.

David Hume, *A Treatise of Human Nature*, Oxford, Clarendon Press, 1972 (1740).

J. R. Lucas, *Democracy and Participation*, Harmondsworth, Penguin, 1976, 7. bölüm.

Robert Nozick, *Anarchy, State and Utopia*, Oxford, Blackwell, 1974, 7. bölüm.

Adam Smith, *A Theory of Moral Sentiments*, Indianapolis, Liberty Press, 1976 (1759), 2. kısım.

Thomas Sowell, *The Quest for Cosmic Justice*, New York, Free Press, 1999.

Düşünmek İçin Sorular

1. Toplumunuz ne kadar âdil?
2. Toplumunuzdaki gelir ve refah dağılımı âdil mi?
3. Refah zengin ülkelere fakir ülkelere doğru yeniden dağıtılmalı mıdır?

Barış

“Sınırları mallar geçmediğinde askerler geçer.”

Frederic Bastiat

Barış Nedir?

Barış, özgürlük ve adâletle birlikte liberal medeniyetin en büyük üç değerinden biridir. Nasıl özgürlük baskının olmaması ve adâlet de haksızlığın olmaması şeklinde tanımlanabilirse, barış da savaşın olmaması şeklinde tanımlanabilir. Barışın pasifizm ile, yani güç kullanımının reddedilmesi ile karıştırılmaması gerekir. Ülkeler arasındaki belirli bir duruma işaret etmekle birlikte, pasifizm her ne pahasına olursa olsun uygulanması gereken bir barış politikası değildir. Özgürlük veya adâlete değer verdiğimiz gibi barışa da değer veriyoruz, çünkü barış tek başına bir amaç olmaktan ziyade kendi yaşamlarımızı yönlendirmemize izin veriyor. Bu ortak barış umudu yerküredeki insanlar tarafından da paylaşılmaktadır, yine de uzun insanlık tarihi boyunca bu durum bir normdan ziyade

de bir istisna olmuştur. Savaşın elinin şimdiye dek uzanmadığı kişiler için barış önemsiz ve sıradan gözükebilir, fakat gerçekte tarih barışı gerçekleştirmenin savaştan daha zor olduğunu göstermektedir. Barışı insanlığın en yüksek ve soylu gayelerinden biri olarak ortaya koyan şey, savaşın değersiz kana bulanmışlığıdır.

Kadim dünyada savaş günlük hayatın önemli bir bölümünü oluşturuyordu. Öyle ki, kadim Yunan ve Roma düşünürleri anlaşmazlıkları ve çatışmaları insan toplumunun doğal düzeninin bir parçası olarak görüyorlardı. Büyük İskender gibi generaller yabancı halkları fethetmek için ordular yönetiyor ve savaşa barıştan daha fazla değer veriyorlardı. Savaşı tüm şeylerin babası olarak ilân eden Yunanlı filozoflar ile aynı fikri taşıyorlardı. Spartalılar ve daha sonra da Romalılar özellikle savaşı toplumun zenginleşmesi ve ilerlemesi için zorunlu sayıyorlardı. Platon ve Aristo da dahil olmak üzere pek çok entelektüel insanlığın geleceğinde savaşların olmamasından endişeleniyorlardı, çünkü savaşların yokluğunun beşerî medeniyeti bozarak onun tembelleğe ve durgunluğa düşmesine yol açmasından korkuyorlardı. Yiğitlik ve kendini feda etme gibi savaşçılara ait erdemlerin savaş ve onun gerektirdiği militerleşme olmadıktan sonra ortadan kalkacağına inanıyorlardı. Barış düşüncesi ortaya çıkışını farklı geleneklere borçludur; bu geleneklerin kökleri de Judeo-Hıristiyanlığın ve İslâm'ın dini gelenekleri ile 18. yüzyıl Aydınlanması'nda yatar.

Barış düşüncesinin gücü, milletler arasında savaş olmaması sayesinde insanlığın edineceği maddî, kültürel ve manevî yararlarda yatmaktadır. İnsanlık tarihinin çoğu boyunca milletler refahlarını emperyalizm politikalarıyla en yüksek seviyeye çıkarmaya ve dünyadaki fikirleri etkilemeye çalışmışlardır. Persler ve onlardan önce Romalıların yaptığı gibi Avrupa'nın büyük güçleri de yeni bir keşif çağı başlatmış ve bilinen dünyanın sınırlarını 16. yüzyıldan itibaren genişletmişlerdir. İlk olarak Portekizliler ve İspanyol-

lar, ardından İngilizler ve Hollandalılar, daha sonra da Almanlar, İtalyanlar, Ruslar ve Japonlar imparatorluklar vasıtasıyla maddî zenginlik ve askerî güç aramışlardır. Aydınlanma düşünürleri büyük güçlerden kolonyal kazanımlarını gönüllü olarak vermelerini beklemenin gerçekçi olmadığını düşünmüşler, fakat yine de barış içinde bir arada yaşamanın ve serbest ticaretin ulusal refahı ve üstünlüğü arttıracığına ilişkin, giderek etkili olan bir doktrin kurmuşlardır. Ticaret ve mübadele düşmanı dosta çevirecek güce sahipti. Modern dünya doğuyordu.

Barışın insanlara faydaları hakkındaki bu modern düşünce eski düzenin elitlerince bir sapkınlık olarak görüldü. Aydınlanma'nın büyük düşünürlerinden biri olan David Hume, uluslararası ilişkileri bir ülkenin kazancının zorunlu olarak diğerinin kaybını oluşturduğu negatif toplamı bir oyun olarak kabul eden geleneksel akla çatıyordu: "Sadece bir insan olarak değil, aynı zamanda bir İngiliz uyruğu olarak da Almanya, İspanya, İtalya ve hatta Fransa'nın ticaretinin gelişmesi için dua ediyorum." Bu şekilde Hume'un politikası Britanya'nın geleneksel düşmanlarıyla bile ticareti tavsiye ediyordu. Bu düşünceler daha sonra Britanya'da John Stuart Mill, Fransa'da Frederic Bastiat ve Almanya'da Wilhelm von Humbolt'da ifadelerini buldular. Meclisteki güçlü toprak sahiplerinin ithal hububatı vergilendirerek ucuz ekmeği şehirlerden uzak tutmak için kullandığı tahıl yasalarını Robert Peel'in muhafazakâr bakanlığı 1846 yılında kaldırdığında, Britanya kısıtlanmamış bir serbest ticaret politikasını benimsedi. Richard Cobden ve John Bright adındaki iki İngiliz bakan serbest ticaret propagandası yapmak amacıyla 1838'de Tahıl Karşısı Yasa İttifakı'nı kurdular ve serbest ticaretin dünyadaki halklara yeni bir barış dönemi getireceğini ileri sürdüler. Hatta Cobden Britanya imparatorluğunu aristokratlar için olan devasa bir dış yardım (refah) sistemi olarak adlandırdı.

Serbest Ticaret Bütünleşmiş Tek Bir Dünya Yaratır

Napolyon Savaşları'nın bitiminden itibaren neredeyse bir yüzyıl sonraki I. Dünya Savaşı'nın başlangıcına değin Batı Avrupa'da süren uzun barış dönemi bu düşüncelerin mirasıydı. Bu barışın nedenlerinden biri, serbest ticaretin 19. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'nin yanı sıra Fransa, Almanya ve daha az bir derecede de Birleşik Devletler'de düzenli olarak gelişmesiydi. Serbest ticaret büyük güçleri birbirlerine bağımlı kılarak barışı daha fazla teminat altına almıştı. Uluslararası ticaret arttıkça ülkeler rekabetçi üstünlüğe daha fazla sahip oldukları üretim alanlarında uzmanlaşabiliyorlardı ve ithali ucuza gelen malları ülke içinde üreterek kaynakları israf etmelerine gerek kalmıyordu. Serbest ticaret aynı zamanda yabancı kültürlerle de yeni bağlantılar kurulmasını sağlamış, barışa kapitalizm öncesi dönemin rekabetinden daha fazla katkıda bulunan ve halk için elverişli olan bir ortam yaratarak dar ve şovenist milliyetçiliği yıkmıştı. Bir zamanlar ülkeleri bölen ticaret şimdi onları barış içinde birbirlerine yaklaştırıyordu.

Fikirlerin Serbestçe Hareketi

Soldaki idealistler kimi zaman aydınlanmış bir devletin ve diplomasinin barışı sağlayabileceğini varsayarlar, fakat bu düşünce barışı teşvik eden ekonomik saiklerin yanlış anlaşılmasına dayanmaktadır. Özgürlük ülkeleri sadece birbirlerine bağımlı kılmakla kalmaz, aynı zamanda fikirlerin değişimi için önemli bir kanal işlevi görür ve baskıcı rejimlerin karanlığında yaşayan insanlara özgür bir toplumda yaşamın neye benzediğine dair ufak bir fikir verir. Bilginin serbestçe akışı ve zâlim devletlerin erişemediği güç kaynakları, dünyanın pek çok yerinde insanların umutlarını ve beklentilerini attırıştır. Bazı ülkelerdeki özgürlükler (örneğin BBC World Wide Service ve Radio Free Europe gibi kurumların yayın yapmasına izin veren özgürlükler) ve yabancı teknolojilerin

devletin erişiminin ötesinde olması, Sovyet imparatorluğunun bitişinde önemli birer etkendiler. Bunlar bir zamanlar komünist koloniler ve Batı'nın düşmanı olan ülkeleri müttefikler hâline getirmişlerdir.

Güçlü Olmak Yoluyla Barış

Barışa yönelik eğilim saldırganlık karşısında zayıflık göstermekle karıştırılmamalıdır. Totaliter diktatörlerin saldırgan politikaları 20. yüzyıl boyunca barışa yönelik en büyük tehdidi oluşturdu. Sovyetler Birliği'nden (1917–1991) ve Nazi Almanyası'ndan (1933–1945) günümüzün Libya, Suriye, Irak ve Kuzey Kore'deki diktatörlüklerine kadar, tüm askeri rejimler çoğu defasında ölümcül silahlarla barışa meydan okudular. Barışın koruyucuları bu tehditlere nasıl yanıt verileceği konusunda sık sık aralarında bölündüler ve sürekli olarak tehditkâr komşularıyla uzlaşma yolları aradılar. Ancak, tarih Ronald Reagan'ın gözlemini doğrularak çoğu defasında bunun bir hata olduğunu göstermiştir: “barışın en önemli garantisi zayıflık değil, güçtür.”

Batı 1930'larda Nazileri yatıştırmaya çalışma hatasını yaptı. Bunu Hitler'in Avusturya'yı ilhak ve Polonya, Çekoslovakya, Danimarka, Fransa, Macaristan, Norveç ve Rusya'yı işgal etme kararı izledi ve dünya savaşı kısa sürede başladı. Batı aynı yanlışlığı Sovyetlerin Batı Avrupa'ya yerleşmelerine izin verdiğinde de yaptı. Sovyetler burada 40 yıldan fazla bir süre kaldılar. Bu hata Batı 1970'lerde Sovyetler Birliği ile silah indirimi pazarlığı yapmaya çalıştığında da tekrar edildi. Bunu kuvvetli bir Sovyet ordusunun kurulması ve Afganistan'ın işgali izledi. Yatıştırma politikasının başarısız olmasının ve Batı'nın 1940'larda ve 1980'lerde aldığı savunmasını geliştirme kararının başarılı olmasını nedeni, muhtemelen, güçlerini askerî kuvvetlerle genişletmeye çalışan ülkelerin askerî güce saygı göstermeleri ve askerî zayıflıktan yararlanmala-

rıdır. Bunun nedeni, bir ülkenin gidişatı verilen oylar yerine atılan kurşunlar ile belirlendiğinde, demokrasinin yabancı saldırganlara karşı uyguladığı denetleme ve fren mekanizmalarının ortadan kalkmasında yatmaktadır. Finansman kaynaklarının olmaması bir diktatörlüğün saldırgan bir dış politika izleme kapasitesini sınırlayabilir; ancak kamuoyunun görüşü bunu yapamaz, zira insanlar iktidarı değiştirme imkânından yoksundurlar.

Savaş Yolu

Devlet planlamacılığı ilkesi üzerine inşa edilmiş toplumlar saldırgan dış politikalar benimsemeye eğilimlidirler, çünkü gücü devletin elinde toplamaktadırlar. Bu da, piyasa ekonomisine etkide bulunan çeşitli bilgi kaynaklarına devlet sızmadığı ve bürokraside yer alan kişiler devleti farklı yönler çekmeye çalıştığı müddetçe güçlü liderlik taleplerine yol açar. Şunu da unutmamak gerekir ki, bu toplumlarda refahın yaratılması sıkı bir şekilde kontrol edilmektedir ve bu nedenle elde edilmeye değer tek şey iktidarın kendisidir. Tarihsel olarak bakıldığında, bu iktidarı kullanmaya aday kişiler açısından hiçbir eksiklik çekilmemiştir. Gerçekte, aramızda kolektivist toplumlardaki iktidar mevkilerinin cazibesine kapılmaya eğilimli olan kişiler, sıradan vatandaşlardan ziyade en az ilkeli olan kişilerdir. Hitler, Stalin, Saddam Hüseyin ya da Kaddafi gibi güçlü bir lider bir kez ortaya çıktı mı, onu durdurmak zordur. Bu noktada, enternasyonalizme ait sosyalist idealleri yüksek sesle dile getirerek iktidara gelen liderler dahi, kontrolünü elde etmeye çalıştıkları kaynakların kendi kontrolleri dışındaki ülkelere aktarıldığını görmeyi istemediklerinden, ulusalcı ve emperyalist kesilebilmektedirler.

Kolektivizmin militarist içgüdüleri bu türden toplumların bireye ve onun özgürlüğüne verdikleri değer bir üründür. Ulusal hedeflere ulaşmak için bireylerin faaliyetlerinin ve tercihlerinin

merkezî olarak yönlendirilmesi gerekiyorsa, bu durumda insanları devletin planlarıyla uyumlu olmaya zorlamak için güç kullanılması, ihtilâfların ve karşı koymaların acımasızca icabına bakılması gerekir. Bu toplumun yapısı öyledir ki, o toplumda yaşayan insanların değer verdikleri her ahlâk kuralını bozmaya hazır insanlara gereksinim duyduğu gibi, böylelerini cezbeder de. Ahlâkın dünya devriminin ihtiyaçlarının kölesi olduğunu 1920’de meşhur bir şekilde ilân eden de Lenin’dir. Tüm toplumun idaresini böyle insanlar ellerinde tuttuğunda, bunu, Nazilerin Nihâî Çözüm’ü, Sovyet Gulagları, Mao’nun Kültür Devrimi ve Kamboçya’nın Ölüm Tarlaları gibi iğrençlikler takip eder. Özgür toplumlara ilişkin bilgiler örtbas edilir. İktidarı demokratik yollardan değiştirmenin araçları konuşma konusu olmaktan çıktığı gibi anayasadan da çıkar. Devlet, diğer ülkelerle ilişkilerini istediği şekilde yönetmekte serbest kalır.

Dünya Devleti Düşüncesinin Yanlılığı

Pek çok insan barış ve küresel birlik amacına en iyi, ağırbaşlı anlaşmalarla ulusları birbirine bağlayabilecek ve devletlerin sıkıntılarını gideren bir mahkeme olarak iş görebilecek uluslar üstü kurumların katkıda bulunabileceğini varsayar. İçinde bulunduğu ve savaşlarla parçalara bölünmüş bu yüzyıl boyunca ülkeler arası düşmanlıkların yeniden ortaya çıkmamasını sağlamak amacıyla kurumlar oluşturuldu. Milletler Cemiyeti, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği hep bu soylu amaç gözetilerek kurulmuştur. Gerçekte ise, barışı korumak için gerekli olan ekonomik, kültürel ve manevî bağlar şebekesini yaratan şey devletler değil, bu devletlerin vatandaşlarıdır. Ulusal savunmanın ihtiyaçlarına ya da haklı bir nedene dayandırılmayan savaşlara kamuoyunun uzun süre tahammül göstermediği demokratik devletler dahi kurulan bu şebeke ile aynı yönde gitmeye çalışırlar. Yapılan ticarete tarifeler ve kotalar dayatmakla ve kendi ekonomilerini kötü yöneten yozlaşmış devletlere dış yardım ödemeleri yapmakla, hükümetler, mal ve hizmetlerin, barışa yönelik ortak bir ilgi oluşturan idealle-

rin ve inançların serbestçe akışını engellerler. Şüphesiz, yabancı yatırımların ve fikirlerin akışını kısıtlayan diktatörlükler, bu ilerlemenin önüne daha da büyük engeller koyarlar. Uluslar üstü hükümetlerin sağladığı fayda bunları oluşturan devletlerin sayısı ile sınırlıdır; diktatörlüklerin ve otokratların çoğunluğu ellerinde tuttuğu yerlerde (BM gibi) bunların barış amacına zarar vermemeleri de mümkündür.

Barış İçin Yapılması Gerekenler

Barışı gerçekleştirmenin en iyi yolu şu üç ilkeyi desteklemekten geçer: serbest ticaret, liberal demokrasi ve askerî güç. Savaşın en büyük nedenini, kendi güçlerini ve servetlerini diğer ülkelerin aleyhine arttırabileceklerine inanan otokratik rejimler oluşturur. Serbest ticaret ise herkesin kazançlı çıkabileceği pozitif toplamı bir oyun yaratır. Savaş düşmanlarımızın sahip olduğu refahı ortadan kaldırır, ama aynı şekilde bize de zarar verir. Serbest ticaret ülkeler arasındaki barışçıl ilişkiler için gerekli olmakla birlikte yeterli bir koşul değildir. İkinci olarak, tarihsel kanıtlar bize liberal demokrasilerin kendi aralarında savaşmalarının pek muhtemel olmadığını göstermektedir. Tarihte iki liberal demokrasinin birbiriyle savaştığı hiçbir örnek yoktur. Üçüncü olarak, ister bireysel ister toplu hâlde olsun, liberal demokrasilerin askerî güçleri elde tutmaları gerekir. Buradaki amaç, tüm potansiyel saldırganlara savaştan hiçbir şey elde edemeyeceklerini göstermektir. Başkan Teddy Roosevelt'in önerdiği gibi: "Tatlılıkla konuşun, ancak büyükçe bir sopayı da yanınızdan eksik etmeyin."

Barışa Yönelik Sebepler

İki dünya savaşının yarattığı kıyım ve yıkım ile Soğuk Savaş boyunca dünyanın peşini bırakmayan nükleer kıyım terörü, insanlığın koşullarının ilerlemek zorunda olduğunu söyleyen hiçbir tarihsel kanunun olmadığını hatırlamamıza yardım etmektedir.

Barış için yapılan kadim duaya verilen yanıtın ödülleri pek büyüktür. Pek çok ülke serbest ticaret birlikleri hâlinde bir araya geliyor ve son yarım yüzyıldır barışı koruyan serbest ticaret sistemini inşa ediyorlar. İnsanların ticaret vasıtasıyla bir araya gelmeleri yeni bir refah ve barış dönemini salıverdikçe, tüm insanlık dünya halklarının kısıtlanmamış işbirliğinden kazançlı çıkacaktır. Refah içinde olan ülkeler de bundan faydalanacaktır – ama özgürlüğün ya da güven içinde olmanın ne demek olduğunu bilmeyen ve yeterli yiyeceği olmayan milyonlarca insan kadar değil.

Okuma

Raymond Aron, *On Peace and War*, Londra, Weidenfeld & Nicholson, 1966.

Friedrich Hayek, *The Road to Serfdom*, Londra, University of Chicago Press, 1976 (1944), 15. bölüm.

David Hume, *Essays: Moral, Political and Literary*, Indianapolis, Liberty Press, 1981 (1742).

Ludwig von Mises, *Liberalism*, Irvington-on-Hudson NY, Foundation for Economic Education, 1985.

Düşünmek İçin Sorular

1. Barışı ne pahasına olursa olsun gerçekleştirmeli miyiz?
2. Diğer ülkelerdeki savaşlara (eğer müdahale edilecekse) ne zaman müdahale edilmesi gerekir?
3. Barışı nasıl destekleyebiliriz?

Özel Mülkiyet

“Özel mülkiyet bireylere devletten bağımsız oldukları bir alan yaratır. Otoriter iradenin işleyişine sınırlar koyar. Politik güçle birlikte ortaya çıkan ve ona muhalefet eden diğer güçleri serbest bırakır. Özel mülkiyet böylece devletin sert müdahalelerinden bağımsız olan tüm o faaliyetlerin temelini oluşturur.”

Ludwig von Mises

Özel Mülkiyet Nedir?

Beşerî mülkiyet kurumu nesnelere – ister bireyler tarafından, ister evlilik birlikteliği gibi gruplar tarafından, ister özel girişim ya da devlet tarafından olsun – özel olarak sahip olunan şeyler biçiminde parçalara ayırır. Hava ve deniz gibi kimi nesnelere tarihsel olarak ayrı ayrı mülklere bölünmüş olmamakla birlikte, teknolojik gelişmeler söz konusu kurumun daha geniş bir nesnelere alanına uygulanmasını mümkün kılmıştır. Maliklerin kendi mülkleri üzerinde kullandıkları hakları sadece somut nesnelere denk düşmez;

bir kişinin kendi emeğini ve onun ürünlerini satması da en az toprak ya da fabrika sahibi olmak kadar bir mülkiyet hakkıdır. Sahip olma hakkı devrolunamaz niteliktedir; diğer kişilerin mülklerinin zaman ve mekân açısından üzerindedir. Mülkü bir başka kişinin mülkü dahilinde yer alsın ya da almasın, mülk sahibi malik olma durumunu muhafaza eder. Mülkiyet halkları özgür bir toplumda bireylerin mülkiyeti serbestçe edinmelerine, elden çıkarmalarına ve kısıtlanmadan kullanmalarına izin verir.

Özel mülkiyet insanlık medeniyeti kadar eskidir. Mülkiyet kurumu insanlığı yeryüzünde yaşayan diğer türlerden ayırır. Adam Smith'in yazdığı gibi, "kimse bir hayvanı hareketleri ve doğal çıkıklarıyla diğer bir hayvana bu benim, o da senin, onun karşılığında bunu vermek istiyorum diye anlatırken görmemiştir." İnsanlığın bu buluşu onun medeniyetinde önemli bir unsur olmuştur; her ikisi de birlikte gelişmişlerdir. Bir kimsenin mülkiyete sahip olma ve onu elden çıkarma hakkının tanınmasına ilişkin en eski bilgilerimiz Akdeniz bölgesinden gelmektedir. Bu hak limanlara ve denizlere dayalı pek çok toplum arasında geniş bir ticaret ağının kurulmasına imkân vermiştir. Deniz ticareti yerel yöneticilerin ulaşabilecekleri alanın ötesine kadar genişlemiştir. Mülkiyet ve özgürlük arasındaki bağlantı ilk defa antik Yunan'da tanınmıştır. Şunu biliyoruz ki, Girit anayasasını yapan kişiler "özgürlüğü bir devletin en yüksek fazileti olarak kabul etmişler ve sırf bu nedenden ötürü, kölelik koşullarında her şey egemenlere ait iken, mülkiyetin özellikle onu elde edene ait olmasını sağlamışlardır."

Kadim halklar özel mülkiyet düşüncesinin temellerini hiçbir zaman sağlam bir şekilde atmamışlardı. Akdeniz'de ticaretin gelişmesine uzun süre direnen Spartalılar bireysel mülkiyeti tanımamışlar, hırsızlığa izin vermişler ve hatta teşvik etmişlerdi. Platon ve Aristo da Sparta uygulamalarına geri dönülmesini arzuluyorlardı. Daha sonra emperyal Roma'nın kudreti Korintlileri ve

Kartacalıları kovarak yeni doğmakta olan özel mülkiyet merkezlerini ezecekti. Kadim dünya, özel mülkiyetin tanınması üzerine temellenmiş olan yeni medeniyetlerin doğum sancıklarına ve bunu devletlerin ve askerlerin özel mülkiyete yaptıkları saldırıların yarattığı çöküşlerin izleyişine ait örneklerle karışmış hâldedir. İslâm hukukçusu İbni Haldun bu süreci onun Mısır medeniyetinin yükselişine ve düşüşüne yol açtığını söyleyerek tarif ediyordu. “Hanedanlığın başlangıcında,” diye yazıyordu, “yapılan vergilendirme küçük meblağlardan büyük hâsılatlar getiriyordu. Hanedanlığın sonunda ise büyük meblağlar küçük hâsılatlar getiriyordu.”

Devletlerin istikametlerini özel mülkiyetin kullanılmasından insanların özel mülklerinin korunmasına çevirmeleriyle modern ticaretin ve mübadelenin temelleri atılmış oldu. Bu kurumun ilk çağdaş sözcüsü John Locke idi. Locke “mülkiyetin olmadığı yerde adâletin de olmadığını” ilân etmişti, çünkü mülkiyet hakları diğer bütün hakların kaynağını oluşturuyordu. Mülkiyet haklarının ihlâli adâletsizlik demekti. Locke’un ileri sürdüğü üzere: “Her insan kendi kişiliğinde bir mülke sahiptir. Bu kişinin kendinden başka hiçbir hakkı yoktur. Bedeninin yaptığı iş ve ellerinin ürünü, diyebiliriz ki, tamamıyla onundur.” Bu sadece politik bir teoriden ibaret değildi, aynı zamanda 18. Yüzyıl İngilteresi’ni ve Hollandası’ni tarif etmek için yapılmış bir girişimdi. Bu ülkelerin yönetimi altında mülkiyete diğer her yerde olduğundan daha fazla saygı gösteriliyordu. Bir yüzyıl sonra David Hume daha da ileri gitti ve *History of England* adlı eserinde İngiltere’nin kudretini bu ülkede mülkiyet haklarına saygı gösterilmesine atfetti. Hume aynı zamanda sahipliğin olmamasının toplumun kaynaklarını nasıl tükettiğine dair ünlü bir yorum da yapmış, *The Tragedy of Commons* adlı eserinde uzun süre korunmasında kimsenin ticarî çıkarı olmadığı için ortak mülkiyetin toprağı aşırı kullanım yoluyla harap ettiğine dair ünlü düşüncesini söylemişti.

Mülkiyet Hakları Olmadan İnsan Hakları da Olamaz

Bireylerin diğer bireylerden farklı olan amaçlarını gerçekleştirmek için kendi bilgilerini ve becerilerini kullanma özgürlükleri özel mülkiyet kurumuna bağlıdır. Mülkiyete özel olarak sahip olunmadıktan sonra tüm bireylerin amaçları devlet tarafından kontrol edilecektir. Bazı kişiler insan haklarının mülkiyet haklarından önce geldiğini ifade ederler, fakat bu bir yanlış anlamaya dayanmaktadır. Mülkiyet hakları mülkiyete ilişkin haklar değildir, mülke ait insan haklarıdır. Gerçekte, en temel insan hakkı kişinin kendi vücuduna sahip olması olduğundan dolayı, mülkiyet hakları insan haklarının temelini oluşturur. Bireyler kendi emeklerinin ürünleri üzerinde ahlâki açıdan hak sahibidirler. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin yazarlarının sıraladıkları yaşam, özgürlük ve mutluluğu arama hakları gibi haklar, kendi kendimize sahip olmak da dahil, tümüyle mülkiyet haklarına bağlıdırlar. Mülk sahibi olma hakkı BM İnsan Hakları Bildirgesi Madde 17'de de tanınmıştır.

Konuşma Özgürlüğü Özel Mülkiyetin Olmasını Gerektirir

Özel mülkiyetin olmadığı yerde ifade özgürlüğü de olamaz. Örneğin, toplantı salonu kiralama hakkının ya da fikirleri basılı olarak veya internet yoluyla ifade etme hakkının olmadığı durumlarda konuşma özgürlüğü yoktur. Özgürce konuşma hakkımız kişiliğimizin ve toplumdaki maddî kaynakların özel mülkiyetine bağlıdır. 1930'larda İngiltere'de radyo yayıncılığı devletin elindeydi. Hükümetten gelen emir üzerine BBC Winston Churchill'in Nazi Almanyası tehdidi hakkındaki görüşlerini neşretmesini durdurmuştu. Devletin özel mülkiyeti baskı altında tutması her zaman ve her yerde konuşma özgürlüğünün bastırılması anlamına gelir. Özel mülkiyet medenî özgürlüklerimize ve politik özgürlüğümü-

ze destek olur; zira mülk sahibi olma hakkı olmadıktan sonra bireylerin yetkililerce susturulması mümkündür. Komünist ülkelerde konuşma özgürlüğü yoktur, çünkü konuşacak yer yoktur.

Bireyler İçin Özgürlük Alanı

Özel mülkiyetin kısıtlanmadan kullanılması bireylerin kimlik ve özdeğer duygularını arttırarak onlara yaşayabilecekleri, kendi tercihlerini yapabilecekleri ve kendi kaderlerini belirleyebilecekleri bir alan yaratır. Bu alan olmadan bireyler diğer kişilerin keyfi iradesine tâbi olacaklar ve dolayısıyla gelecek için kesinlik içeren planlar yapamayacaklardır. Özel mülkiyet kurumu kıt kaynakları olan bir gezegende insanların diğer kişilerin haklarına tecavüz etmeden bir arada yaşamalarını sağlamaktadır. Bu benzersiz kurum, basitçe, belirli şeyler üzerindeki kontrolü belirli bir kişiye ya da gruba vererek toplumun varolmasını mümkün kılar. Başka durumlarda sadece şiddet ve güçlü olana itaat etme yoluyla halledilebilecek olan tartışmaları çözer. Özel mülkiyet aynı şekilde medeniyetin ve insanların akranlarına olan merhamet duygularının ayrılmaz bir parçasını oluşturur.

Mülkiyetin Olmadığı Yerde Adâlet de Yoktur

Mülkiyet ilkesi kuvvetli olanın haklı olduğu toplumun tersini ifade eder. İnsanlar arasında toplumsal işbirliğini sağlamak isteyen bir devletin adâleti mecbur kılması gerekir; özel mülkiyet olmadan da adâletin varolması mümkün değildir. Zira mülkiyet, bedenimiz, emeğimiz ve sahip olduğumuz şeyler üzerindeki haklarımızın kabul edilmesini sağlar; bu haklara saldırılması ya da bunların ihlâli adâletsizlik demektir. Bireylerin mülkiyeti yasal yoldan edinme, kullanma ve elden çıkarma haklarına saygı gösterilmedikçe bu hakların bırakın korunması, basitçe tanımlanması dahi mümkün değildir. Davalı ve davacı mülk sahibi olmadıktan

sonra bir yargıcın veya jürinin kimin haklı ve haksız olduğunu belirlemesi mümkün olamaz. Cinayet, hırsızlık, hatta dolandırıcılık ve iftira ile ilişkili kavramlarımız dahi mülkiyet hakkındaki fikirlerimize ve bu mülkiyetin kişiler arasındaki aktarımını yöneten ve sınırlayan kurallara bağlıdır. Mülkiyeti edinme, kullanma ve mübadele etme özgürlüğümüz olmadıktan sonra, âdil yargılama ideali, masumiyet varsayımı ve akranlarımızın yarguları anlamsız hâle gelir. Adâlet olmadan da toplum parçalanıp anarşiye düşer.

Özel Mülkiyet İnsanları Toplum İçerisinde Menfaat Sahibi Yapar

Özel mülkiyet âdil toplumun yanı sıra özgür toplumun da temelini oluşturur. Özgür toplumda mülkiyetin (eşit dağılımın aksine) geniş bir alana dağılması, toplumsal istikrarı ve bireysel sorumluluğu teşvik eden saikleri yaratır. Mülkiyetin bu şekilde dağılması toplumu daha istikrarlı kılar, çünkü toplumun belirli bir parçasına sahip oldukları için insanlara toplumun özgürlüğünü koruma hakkını kazandırır. İnsanların sahip oldukları şeylere daha fazla değer vermeleri, özgür bir toplumu, milyonlarca farklı elin vasıtasıyla, toprağı, konutları ve sermayeyi özel mülk olarak bölüştürmeyen toplumların kaderi olan ihmallerden ve bozulmalardan kaçınmaya yöneltir. Özel mülkiyet aynı zamanda insanları eylemlerinin sonuçlarına da bağlar. Eğer sahip oldukları şeyi ihmal ederlerse, bunun finansal fiyatını ödemek zorunda kalacak olan onlardır. Bu durum, özel mülkiyet haklarının olmaması ya da bu haklara düzenli olarak saldırılması durumunda israf edilecek ya da bozulacak olan kıt kaynakların en iyi şekilde idare edilmesini teşvik eder.

Özel Mülkiyet Ekonomik Gelişmenin Yanı Sıra Ahlâk İçin de Gereklidir

Yarattığı çalışma ve yatırım saiklerinden dolayı özel mülkiyet ekonomik gelişmenin başlıca yürütücüsüdür. Bu nedenle, mülkün güven altında olması ekonomik gelişme için gerekli bir koşuldur.

14. yüzyılda İbni Haldun bu süreci şöyle tarif etmiştir: “İnsanların mülklerine yapılan saldırılar mülkü edinme ve kazanma saiklerini ortadan kaldırır. Mülkiyet haklarının ihlâlinin genişliği ve derecesi, mülk edinme girişimlerinin uğrayacağı durulmanın genişliğini ve derecesini belirler.” David Hume mülkiyete ilişkin kuralları ekonomik gelişmenin motoru olarak tanımlamıştır. Hume’un saptadığı kurallar şunlardır: “sahiplikte istikrar”, “mülkün rızaya dayalı aktarımı” ve yapılan sözleşmelere saygı gösterilmesini kastettiği “verilen sözlerin yerine getirilmesi”. Dolayısıyla mülkiyet haklarının güçlendirilmesi ekonomik performansı arttıracak olan ekonomik reformlar için temel bir unsurdur. Hume’un üç kuralı da tanındığı takdirde, mülkiyet sadece devletin kendi mülkünü aktardığı kişilerin değil, en iyi idarecilerin de elinde olacaktır. Toplumsal işbirliğini ekonomik gelişme için bir zorunluluk hâline getirmekle özel mülkiyet insanları birbirlerine yakınlaştırır ve insanların yaptıkları işleri komşularının da yararlanacağı biçime sokar.

Özel Mülkiyet Mülk Sahibi Olanların Yanında Bunlara Sahip Olmayanlara da Fayda Sağlar

Özel mülkiyet çoğunlukla ona bireysel olarak sahip olanlara fayda sağladığı şeklinde yanlış anlaşılır. Gerçekte, mülkiyete özel olarak sahip olunmasından toplumun payına düşen yararlar bireylere düşenden çok daha fazladır. Bir toprak sahibinin bir çiftçi olarak gelir elde etmesi için, toprağı olmayan ve muhtemelen uzaktaki şehirlerde yaşayan insanları doyurması gerekir. Aynı zamanda, gelecekte gelirini korumak istiyorsa kırsal alanı ekip biçmesi ve doğal çevreyi iyi idare etmesi gerekir. Fakir bir çiftçi ise gelir elde edemeyecek ve toprağını onu daha iyi idare edecek birine satmak zorunda kalacaktır. Özel mülkiyet ona sahip olanlara kazanç sağlar; ancak, bu kurumun, yaptıkları alışverişin araçlarına sahip olmayan milyonlarca kişinin çalışmasını ve yaşamasını mümkün

kılarak topluma sağladığı kazanç daha büyüktür. Özel mülkiyet, toplumun etrafında refahın bu yoldan nakledilmesi vasıtasıyla bireylerin sermaye biriktirmelerine ve ileride kendi işlerini kurmalarına izin verir. Özel mülkiyet korunduğu sürece uzun dönemde insanlığın tek başına mülk sahipliğine dayalı olarak yaşayan kısmı da artar.

Devletin Rolü Özel Mülkiyeti Korumaktır

Özel mülkiyete dayalı bir toplumun eski komünist dünyada çoğu yerde komünizmin yerini alan eş-dost kapitalizminden gayet farklı olduğunu unutmamak önemlidir. Özel mülkiyetin saygı gördüğü bir toplumda mülkiyetin devletten mafyaya yoz bir şekilde aktarımı mümkün değildir, çünkü güç kullanarak yaşayan insanlar haksız şekilde edinilen mülkü özgür bir toplumda ellerinde tutamaz. Özel mülkiyet toplumsal bir ayrıcalık değildir; onu ancak topluma akranlarından daha iyi hizmet edebilecek kişilerin ellerinde bulundurmasına izin veren bir kurumdur. Devletin rolü sadece iyi bilinen nesnelere değil, siber uzaydaki entelektüel mülkiyetin yeni alanlarında da özel mülkiyeti korumaktır. Özel mülkiyet demokrasi için gerekli ve bireysel kimlik için hayati olan, politik istikrarın kaynağını oluşturan ve refahın üretilmesinde etkin olan bir insan hakkıdır. Mülkiyetin çıkarları aynı zamanda uygarlığın da çıkarları demektir.

Okuma

Tom Bethell, *The Noblest Triumph: Property and Prosperity throughout the Ages*, New York, St. Martin's Press, 1998.

Samuel Blumenfeld, *Property in a Humane Economy*, La Salle, ILL, Open Court, 1978.

Jim DeLong, *Property Matters*, New York, Basic Books, 1997, 3. bölüm.

Friedrich Hayek, *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*, Londra, University of Chicago Press, 1988, 2. bölüm.

John Locke, *A Second Treatise on Government*, Cambridge, Cambridge University Press, 1960 (1690), 5. bölüm.

Richard Pipes, *Property and Freedom*, New York, Knopf, 1999.

Düşünmek İçin Sorular

1. Mülkiyetin özel olarak elde tutulması neden arzulanır bir şeydir?
2. Devlet size kendi eviniz ile hangi şeyleri yapabileceğinizi söyleyebilmeli midir?
3. Özel mülkiyete ilişkin haklar doğal çevreyi devlet mülkiyetinden daha iyi korumayı başarabilir mi?

Kanun Hâkimiyeti

“Akıl sahibi varlıkların kendi yaptıkları kanunları olabilir; fakat aynı zamanda asla kendilerinin yapmadığı birtakım kanunları da vardır.”

Charles-Louis Montesquieu

Kanun Hâkimiyeti Nedir?

Kanun kelimesi çoğunlukla millet meclislerinin ya da hükümetlerin kabul ettikleri ve uymalarının beklendiği kuralları tarif etmek amacıyla kullanılır. Bununla birlikte kanun hâkimiyeti “kanunların,” genellikle de yasamanın izlemesi gereken daha yüksek düzeydeki birtakım kanunların olduğu anlamına gelir. Yasama ve devlet usulleri doğal kanun olarak bilinen bir ahlâkî ilkeler grubu ile karşılaştırılabilir. Kanun hâkimiyetine ilişkin bu ilkelerin arasında kanun önünde eşitlik, doğal adâlet ilkeleri, genel ve soyut kurallar ve bağımsız yargı yer alır. Bu kuralların amacı bireylerin özgürlüklerini devlete karşı korumaktır.

Kanunları basitçe birer insan ürünü olmaktan ziyade keşfedilmiş şeyler olarak görme düşüncesinin derin kökleri vardır. Kendi

demokrasisinin zirvesindeki klasik Atina'da bile kanunları meclis hükümleri yoluyla değiştirmek mümkün değildi. Roma kanunları, imparatorların ve senatörlerin hükümlerinden çok, neredeyse tamamıyla hukukçulara dayanıyordu. Başlıca ilke şu şekilde belirlenmişti: “âdil olmayan kanun, kanun değildir” (“lex injusta non est lex”). Bu kanun grubunun İmparator Jüstinyen tarafından bir araya toplanması, büyük ölçüde, bu şekilde hâlihazırda mevcut olan, tanınan ve uyulan kanunları birleştirme girişiminden ibaretti. Bu girişim yeni kanunların yapılmasını kapsamıyordu.

Anglo-Amerikan dünyada bu birleştirme, davaların ve örnek olayların bir sonucu olarak keşfedilen gelenek hukuku biçiminde gelişti. Böylece İngiltere Meclisi – Sör Edward Coke'un Kral I. James'e karşı yaptığı gibi – gelenek hukukunu monarkların gücünün karşısına çıkarabilmeyi başardı. Amerikan kolonicileri kolonilerin geleneksel kanunlar tarafından yönetilmesini talep ediyorlardı ve İngilizlerin “kanunlar” karşısındaki özgürlüklerini İngiltere Meclisi kabul etmişti. Avrupa kıtasında bu gelenek, tüm devlet faaliyetlerinin kanuna tâbi olmasını kabul eden ve Kanun Devleti ya da “Rechtsstaat” olarak bilinen daha farklı bir yol izledi. Devletin her faaliyetinin, devlet faaliyetlerini yasal kılan kanunların tanımlanmasıyla meşru hâle getirilmesi gerekiyordu. Bu durum Avrupa Birliği'nin kabul ettiği tüm kanunlarda görülebilir. Buna göre, Avrupa Birliği anlaşmalarında faaliyetlere ya da kanun yapmaya ilişkin olarak verilen bazı yetkilere başvurulması gerekmektedir. BM İnsan Hakları Beyannamesi bu ilkelerden bazılarını Madde 7-11'de kabul etmektedir. Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu da benzeri şekilde bazı üst düzey kanunları ulusal yasamanın üzerinde tutmaktadır.

Kişi Devleti Değil, Kanun Devleti

Kanun hâkimiyeti kişilerin hâkimiyetinin tersi sayılabilir. Şüphesiz kanunları yapan kişilerdir, fakat bunların daha yüksek ya da

temel bir kanunu takip etmeleri veya bu kanun tarafından değerlendirilmeleri gerekir. Bu kanunlar ya da kurallar keyfi gücün kullanımını engeller. İngiliz anayasa hukukçusu A. V. Dicey'in ifade ettiği üzere: "Bu anlamda kanun hâkimiyeti, geniş, keyfi ya da arzuya bağlı olarak kısıtlayıcı güç kullanan yetki sahibi kişilerin uygulamalarına dayanan her türden devlet sistemi ile tezat teşkil eder." Yöneticiler ve kanun yapımcılar belirli kurullarla sınırlandırılmışlardır. Devlet kendini kanunlardan ayrı tutamaz. Pek çok ülkede devlet faaliyetleri, özel kişilerce yürütülmeleri durumunda yasa dışı olacak takiplerden muaftır.

Bu durum, insanların birbirleriyle olan ilişkilerinin bir kanun sisteminde içerilmiş genel ilkeler tarafından belirlenmesi ve mornarkların, bakanların ve yöneticilerin keyfi buyruklarına tâbi olmaması gerektiğini ifade eder. Belirli insanların kanun karşısında sorumluluk sahibi olmadığı bir toplum özgür değildir. Kanunlarca yönetilen devlet, yani Rechtsstaat, yöneticilerin de diğer herkes kadar kanunlara tâbi olması demektir. Devlet kendi isteğine göre hareket edemez, kanunlara uymalı ve böyle davranmayı başaramadığında da sorumlu tutulabilmelidir.

Kanun Önünde Eşitlik

Kanunlar kişileri sahip oldukları mevkilere göre değerlendirmez. Statüleri, politik konumları ya da güçleri ne olursa olsun, kanunlar tüm kişilere aynı şekilde uygulanmalıdır. Örneğin, cezalandırmak ya da muaf tutmak amacıyla bireylerin isimlerinin kanunlarda belirtilmesi bu ilke ile bağdaşmaz. Adâletin yaygın bir sembolü olan ve elinde iki terazi gözü tutan gözü bağlı figür de herkese aynı şekilde uygulanan bu anlamdaki gayri şahsî kurallar sistemini ifade eder. Kanunlar kişiler arasında taraf tutmamalı ya da yansız olmalı, onların sınıflarını, dinlerini, politik görüşlerini, cinsiyetlerini ya da cinsel eğilimlerini dikkate almamalıdır. Ger-

çek adâlet kimin ne yaptığıyla değil, yapılan şeylerle ilgilendir. Bu anlamda kanunlar, devletin ona muhalefet edenleri yok etmek ya da onu destekleyenlere iltimas vermek amacıyla kullandığı bir araç değildir ve olamaz da.

Genel ve Soyut Kanunlar

Filozof Hayek kanunların genel ve soyut, belirli kişi ya da gruplara değil, herkese hitap eden kanunlar olmaları gerektiğini ileri sürmüştür. Kanunlar evrenselleştirilebilir olmalı, gruplar ve bireyler arasında ayırım yapmadan herkese aynı şekilde uygulanmalıdır. Kanunların üç kriteri karşılamaları gereklidir: benzeri vakalarda tutarlılık; tarafsızlık: kanunların diğer kişilere olduğu kadar onları yürütenlere de uygulanması; ve ahlâkî yansızlık: kanunların iyi hayata ilişkin farklı fikirler arasında ayırım yapmaması.

Hayek'in ileri sürdüğü üzere: "Eğer yasaklanan ve faydalanılan tüm şeyler istisnasız (bu türden bir istisna başka bir genel kuraldan hareket etmediği sürece) herkes için geçerli olursa ve otoritenin de kanunları uygulatmak dışında özel güçleri yoksa, insanların makul isteklerinin çok azı yasaklanacaktır."

Planlı bir toplum kanun hâkimiyeti ile bağdaştırılamaz. Devletin yaptığı planlama insanların ve mülkiyetin belirli yerlere belirli zamanlarda yerleştirilmelerini gerektirir. Böyle bir sistem nerede çalışacaklarına ve yaşayacaklarına ilişkin kararları kendileri veren bireylerle başa çıkamaz. Planlı toplumlarda devlet, belirli kişileri ve grupları tanımlamaya ve idare etmeye ihtiyaç duyar. Özgür bir toplumun ise sözleşmeleri uygulatmak ve bireysel özgürlükleri korumak için sadece kanunlara ihtiyacı vardır. Bu nedenle piyasaların işlemesi belirli bir kanun yapısını gerektirir. Bu kanunların yokluğu pek çok eski komünist rejimde serbest piyasaların oluşmasının önündeki başlıca engeli teşkil etmektedir. Bu türden bir

yapı olmadan mafya gibi güçlü gruplar diğer insanları sömürme yetkisine sahip olurlar.

Doğal Adâletin Kuralları

Doğal adâletin tüm kanun yapıcıların uyması gereken birtakım kuralları vardır. Bu kurallar kesinlik, öngörülebilirlik, evveliyatın hariç tutulması, açıklık, istikrarlılık, yapılması mümkün olmayanı gerektirmeyen kanunların olmaması ve masumiyetin önceden varsayılmasını kapsar.

Kesinlik, başka kişilerin haklarımıza saygı göstermemesi durumunda kanuna başvurabileceğimizi ya da düzeltme isteyebileceğimizi bilmemiz sayesinde hayatlarımızı planlamamıza imkân verir. Örneğin, şirketlere ilişkin kanunlar bize bir şirket kurarak iş yapmak için ne yapmamız gerektiğini gösterirler. Eğer herhangi birinin şirkete para borcu varsa ya da söz konusu şirket bir sözleşmeyi bozarsa, ilgili taraflar kanuna başvurabilirler; çünkü şirket, müdürlerinin yasal haklara ve sorumluluklara sahip olduğu kanunî bir yapıdır. Hayek'e göre: "ekonomik hayatın sorunsuz ve etkin işlemesi için kanunların kesinlik sahibi olmaları gerektiği hususunun öneminin abartılmasının mümkün olup olmadığından [şüpheliyim]. Muhtemelen, Batı dünyasının yüksek düzeydeki refahına ... Batı'nın önceden sağlamış olduğu kanunların görece kesinliğinden ... daha fazla katkıda bulunan hiçbir unsur yoktur."

Kanunlara dayanarak karar verecekleri durumda bireylerin hangi eylemlerin kanunları ihlâl ettiğini önceden tahmin edebilmeleri gerekir. Eğer kanunlar fazlasıyla belirsizse ya da yüksek düzeyde takdir hakkına tâbiyse, bireyler kanunu bozup bozmadıklarını kesin olarak bilmeden faaliyetlerini yürütemeyeceklerdir. *The Incredible Bread Machine* adlı hikâyede bir fırıncı müşterilerini kandırmak için mallarına yüksek fiyat koymakla, rakiplerini safdışı bırakmak için düşük fiyat koymakla ve diğer fırıncılarla iş çevirmek için aynı fiyatı koymakla suçlanır.

Kanunlar geçmişte yapılan eylemlere değil, ancak gelecekte yapılacak eylemlere uygulanabilirler. Kimse geçmişe yönelik olarak, yani o dönem kanuna aykırı olmayan bir eylemi gerçekleştirmiş olduğu için suçlanamaz. Yapılması imkân dahilinde olmayan bir eylemi gerçekleştiremediği için kimsenin cezalandırılmaması gerekir.

Suçlulukları kanıtlanıncaya kadar bireylerin masum oldukları düşüncesi doğal adaletin temel bir ilkesidir. Suçlayıcı unsurların en fazla sayıda olduğu koşullarda dahi kimsenin suçlu olarak görülmemesi önemlidir. Zira diktatörlüklerde yaygın olan uydurma suçlamaların aksine, suçluluğu kanıtlamak yetki sahibi olmayı gerekli kılar.

Bağımsız Yargı

Yargının işlevlerinden biri de devlet karşısında kanunları uygulamaktır. Bu nedenle yargıçların politik açıdan yöneticilerden bağımsız olmaları gerekir. Bu durum bizi kuvvetler ayrılığı ilkesine götürür: kanun yapma (yasama), kanunları uygulama (yürütme) ve kanunlara dayanarak hüküm verme (yargı) işi farklı yapıların sorumluluğunda olmalıdır. Atanma süreci ve iş güvenliği sistemi vasıtasıyla yargıçların bağımsızlıkları korunmalıdır; bu durum yöneticilerin onları yerlerinden almalarını güçleştirir. Başka kişilere boyun eğmelerini ya da politik etkilere maruz kalmalarını engellemek için yargıçların politik faaliyetlerine kısıtlamalar konulur. Yargıçlar tarafsızlık ilkesi uyarınca görevlerini yapmalıdırlar; politik görüşleri ya da çıkarları profesyonel davranışlarını bozmamalıdır. Kanunların bu anlamda politikadan ayrı olmaları gerekir.

Anayasacılık ve Sınırlı Devlet

Devleti kısıtlayan kuralları birkaç yerde bulmak mümkündür. Devletin faaliyetlerini incelemek ve kanunların kanun hâkimiyetine ilişkin standartları karşılamalarını sağlamak için yargıçların hukuki değerlendirme yapma güçleri olmalıdır. Yargıçlar bu faaliyetleri de-

gerlendirmek için üç kaynağa başvurabilirler. Bu kaynaklardan biri yazılı ya da düzenli anayasadır; bu nedenle kanun hâkimiyetinin savunucuları çoğunlukla yazılı anayasanın da taraftarıdır. ABD Anayasası'nın kurucu babalarından biri ve *The Federalist Papers*'ın yazarı olan Alexander Hamilton'ın ifade ettiği üzere: "Anayasa gerçekte temel bir kanundur ve yargıçlar da onu böyle görmelidir." Anayasalar devletlerin yapabilecekleri şeylerin üzerine konulmuş sağlam sınırlardan oluşurlar. Bir diğer kaynak da gelenek hukukudur. Bu hukuk sadece bir grup benzeri olaydan hareketle saptanmış kurallardan ibaret değildir; bu olayların yaptığı iş sadece kanunu tanımlamaktır, onu yapmak değil. 18. yüzyılda yaşamış bir İngiliz yargıcın yazdığı gibi, İngiliz gelenek hukuku "belirli olaylardan değil, bu olayların tanımladığı ve açıkladığı genel ilkelerden oluşur." Gelenek hukuku belirli olaylara genel ilkeler tatbik eder; bunu da bir diktatörün keyfi kararlarının ihtiyaç duymayacağı yoldan yapar. Bir üçüncü kaynak da doğal hukukun felsefi olarak yorumlanmasıdır; yapı itibariyle felsefi olan bu kadar çok hukukî tartışmanın yapılmasının nedeni de budur.

Kanun hâkimiyetinin amacı bireyleri korumaktır. Kanun hâkimiyeti dışında hiçbir şey özgür bir toplumu özgür olmayan bir toplumdaki bu kadar açık biçimde ayıramaz. Kanun hâkimiyeti ile keyfi güçlerin arasındaki fark, gideceğimiz yere varmamız için arabamızla hangi yolu takip etmemiz gerektiğini bize gösteren bir işaret levhası ile, nereye ne zaman gidebileceğimizi bize söyleyerek hareket özgürlüğümüzü kısıtlayan bir devlet bildirisi arasındaki fark kadar büyüktür.

Okuma

Friedrich Hayek, *The Constitution of Liberty*, Londra, Routledge, 1960, 11-13 bölümler.

Friedrich Hayek, *The Road to Serfdom*, Chicago, University of Chicago Press, 1972 (1944), 6. bölüm.

Bruno Leoni, *Freedom and the Law*, Indianapolis, Liberty Press, 1991 (1972).

Charles-Louis Montesquieu, *The Spirit of the Laws*, Londra, Dent, 1949 (1734).

Michael Oakeshott, *Rationalism in Politics*, Indianapolis, Liberty Press, 1991 (1962) s. 384-406.

Düşünmek İçin Sorular

1. Kanun hâkimiyeti neden değerlidir?
2. Yasama yasa dışı olabilir mi?
3. Yargı bağımsızlığını nasıl koruyabiliriz?

Kendiliğinden Düzen

“Pek çok beşerî kurum insan tasarımının değil, insan faaliyetlerinin bir sonucudur.”

Adam Ferguson

Kendiliğinden Düzen Nedir?

Düzen düşüncesi çağlar boyunca politik düşünürlerin ve filozofların ana uğraşlarından biri olmuştur. Günümüzde düzen büyük ölçüde insanlar arasındaki âhenk durumu ya da toplumsal barış olarak anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, modern öncesi dönemde bu kavram tanrının, doğanın ya da her ikisinin önceden buyurmuş olduğu istikrarlı ve hiyerarşik düzenin sürdürülmesi biçiminde anlaşılıyordu. Düzen aynı zamanda insan ilişkilerinde düzenliliğin ve öngörülebilirliğin olması, kaosun olmaması olarak da görülebilir. Bugün artık ayrıcalıklara ve sahip olunan güçlere göre tasnif edilmiş katı bir toplum ile ilişkilendirilmemekle birlikte, düzen düşüncesine hâlâ büyük bir değer verilmektedir. Bunun nedeni, düzenin, farklı çıkarları ve değerleri olan insanların

toplum içinde kavgalara, çatışmalara ya da iç savaşa başvurmadan yaşamalarına imkân vermesinden kaynaklanmaktadır. Modern anlamdaki kendiliğinden düzen düşüncesinin anlamı da budur.

Bu modern kendiliğinden düzen kavramını ilk ifade eden düşünür *The Fable of the Bees* adlı kitabıyla Bernard de Mandeville olmuştur. Bu çalışma, bireylerin kişisel çıkarları gibi “kişisel kötülüklerin” tüm topluluğun faydalanacağı “kamusal faydalara” yol açacağı şeklindeki paradoksu tartışıyordu. Mandeville, farklı amaçlarla hareket eden bireylerin toplamının, hiç kimsenin amaçları arasında yer almayan bir ticaret toplumu yarattığını ileri sürmüştü. Beşerî kurumların evriminin, bireylerin, amaçları kişisel çıkar olsa bile, diğer kişilere hizmet ettiğini sağladığı düşüncesi Adam Smith, David Hume ve Adam Ferguson’un etrafında gelişen İngiliz Aydınlanması’nın özünü oluşturuyordu. Bu kişiler bu düşünceyi ticaretin yanı sıra hukuk, dil, insan ahlâkı, hatta âdet ve gelenekler de dahil olmak üzere, tüm bir beşerî kurumlar alanına uygulamaya çalıştılar. Dar bir ekonomi teorisi olmak bir yana, Smith *The Theory of Moral Sentiments*’da ahlâkın, insanlığın gelişmesine ve zenginleşmesine imkân verecek, topluluk tarafından ağır ağır benimsenecek ve zamanın sınamasına karşı dayanacak şekilde evrildiğini ileri sürüyordu.

Hiç bir zihnin düşüncesinin ürünü olmamalarına rağmen bu değerlerin ve kurumların insanlığa büyük faydalar sağlayacak şekilde gelişmesi bu insanları etkilemişti. Adam Ferguson’un insan faaliyetlerinin toplumda beşerî tasarımın akledebileceğinden daha üstün bir düzen biçimi yarattığı fikri, 200 yıl sonra Avusturyalı Friedrich Hayek’in düşüncelerinde yansımaları bulacaktı. Hayek kurumların “doğal” ve “yapay” kurumlar olarak ayrıldığı kadim düşünceyi ele aldı; üçüncü bir nesnel grup daha bulunduğunu ve bunun da toplumsal kurumlar olduğunu ifade etti. Bu kurumlar derli toplu olduklarından dolayı insanlar bunların insanlar tarafından icat edildiğini ve bu nedenle istenilen şekilde değiştirilebileceklerini veya yeniden inşa edilebileceklerini düşünürler. Hayek bu düşüncenin

yanlış olduğuna işaret etti, çünkü insan aklı ve toplum birlikte evrilmişlerdi. Sosyalistlerin savundukları gibi toplumu bir arada tutan kurumları yıkmak ve yeniden inşa etmek, toplumun işleymesini sağlayan düzeni yıkmak demek olacaktı.

Emirlerin Olmadığı Bir Düzen

Kendiliğinden düzen, toplumun çarklarının belirli bir merkezden emirler verilmesine ihtiyaç duyulmadan dönmesini sağlar. Özgür bir toplumun düzen sahibi olmasının nedeni, insanlara ne yapacaklarının söylenmesinden değil, beşerî toplumunun evrimde olan geleneklerinin ve miras alınan kurumlarının bireylerin kendi amaçlarını gerçekleştirmelerine ve böylece diğer kişilerin ihtiyaçlarını karşılamalarına izin vermesinden kaynaklanır. İnsanların davranışları belirli yollar izler, çünkü bu yollar onları benimseyen grupların zenginleşmesini sağladıkları için öncelikle toplum tarafından kabul edilmişlerdir. Hayek'in ifade ettiği üzere, maddî refahtaki en keskin farklılıkların Üçüncü Dünya ülkelerinde görülmesi bir tesadüf değildir. Bu ülkelerde şehirler kırsal alanlara ve karmaşık olana, kuralların yol gösterdiği toplum da samimî topluluklara denk düşer; toplumun sorunsuz işlemesi için uygun olan kurallar gayet farklıdır. Bir şehir ya da kırsal ekonomi gibi karmaşık bir toplumsal düzenin işleymesini sağlayan kurallar, terimin genellikle anlaşıldığı anlamdaki emirler değildir. Bireylerin diğer kişileri incitmelerini, hırsızlığa veya dolandırıcılığa karışmalarını ya da verdikleri sözleri bozmalarını engelleyen kurallar gerçekte insanlara davranışlarında büyük bir serbestlik sağlar. Bu kurallar insanlara neleri nasıl yapabileceklerini anlatır, ama onlara ne yapmaları gerektiğini söylemez.

Ahlâkın Evrimi

Beşerî toplumun ahlâkî yapısı donmuş hâlde değildir; daha ziyade, toplumsal düzenin daha iyi işleymesini sağlayan yeni kurallar keşfedildikçe sürekli olarak değişmektedir. Söz konusu mesele, hangi kuralların işleyip işlemeyeceğini önceden bilmememizdir. Mevcut

kanunlarımız ve âdetlerimiz toplumun bugün sahip olduğumuz gelişme derecesine ulaşmamızı neyin sağladığını göstermektedir. Bununla birlikte, toplumun daha önceden habersiz olduğumuz yollardan işlemlerini mümkün kılacak yeni kuralları keşfetmeye devam edecek isek, yeniliklerin yapılması ve deneme-yanılma yönetiminin kullanılması gereklidir. Toplumu düzen içinde tutan beşerî kurumlar – kurumlar, âdetler, gelenekler ve değerler – araçlara benzerler. Bizden önceki nesillerin nasıl hareket edileceğine ve davranılacağına ilişkin bilgilerini içerirler. Bu bilgiler yeni doğmakta olan nesillerce değiştirilir ve sonraki nesillere aktarılır. Bu kuralları benimseyen gruplar, nedenini mutlaka bilmelerine gerek olmadan, böyle yapmaktan fayda görürler. Bu kurallar hakkında bilgi aktaran kurumlar insan faaliyetlerinin birer ürünüdürler, fakat bunların mutlaka beşerî tasarımı ürünleri olmaları gerekmez.

Kuralların Aktarımı

Hayek'e göre üç toplumsal kural kategorisi bulunmaktadır. Bunların ilki, parlamenter yasama gibi bizim tasarladığımız kuralları içerir. "Zımnî bilgi" olarak adlandırılan ikinci kategori, âdil ya da adâletsiz davranmak gibi hepimizin anladığı, ancak kelimelere dökemediği duygularla uyduğumuz kuralları kapsar. Son olarak, faydalı davranışlara ilişkin üçüncü bir kurallar grubu bulunmaktadır. Bunlar gözlemleyebildiğimiz ve yazıya dökemediğimiz, fakat kanun hâlinde toplama girişimlerimizin ancak gözlemlediğimiz ilkelere yaklaşabildiği kurallardır. Anglo-Sakson gelenek hukuku sistemi bu üçüncü tür kurallara örnektir. Bu sistem, aşamalı olarak olgunlaşan ve gelecekteki değişimlere açık olan kanun yapısına yüzyıllar boyunca eklenen çeşitli olaylar ve kararlar yoluyla evrim geçirmiştir. Bu kuralları çoğu defasında tam olarak açıklayamasak bile, bunlardan bir şeyler öğrenebilir ve onlara katkı yapabiliriz. Tek bir insan zihninin bilebileceğinden daha fazla miktarda bilgiyi kullanan karmaşık bir düzen yaratma gücüne sahip olanlar da ikinci ve üçüncü kategorilerdir.

Özgürlüğe Neden İhtiyaç Duyarız?

Karmaşık toplumsal düzenler işleyebilmek için özgürlüğe ihtiyaç duyarlar, çünkü bunların işlemesini sağlayan enformasyon ve bilgi asla merkezi bir otorite tarafından bir araya toplanamaz. İlk kategorideki kuralları – kanunları – kullanarak kendiliğinden düzene ait ikinci ve üçüncü kategorileri değiştirmeye çalışma girişimi başarısız olacaktır, çünkü toplum içinde yer alan insanların birlikte yaşamalarını sağlayan ve bizi şu anda faydalanmakta olduğumuz refah ve nüfus düzeyine erdiren şey beşerî bilginin toplam miktarıdır. Bu durum Sovyet İmparatorluğu'ndaki eski sosyalist ülkelerde de görülebilir. Bu ülkelerde devlet bir yandan geleneksel ahlâka, adâlete ve tarafsızlığa saldırıp bunları zayıflatırken, diğer yandan da yaşam standartlarının geçimlik seviyenin altına düşmemesini sağlamak için batı ekonomilerine dayanıyordu. Kendiliğinden düzenin toplumda gerçekleşme süreci açısından özgürlüğün mevcudiyeti kritik bir öneme sahiptir, çünkü hangi kuralların işleyeceklerini önceden bilemiyoruz. Buna ilâveten, hangi kuralların işlediğini bulmayı sağlayan deneme-yanılma yöntemi süreci için özgürlüğün olması temeldir; insanlığın yaratıcı güçleri ancak gücün ve bilginin geniş şekilde yayıldığı bir toplumda ifadelerini bulabilirler. Daha önceden tasarlanmış olan bir yolun topluma dayatılması, toplumun yaratıcı bir güç olarak işlemesini sona erdirecektir. İlerlemeyi emirlerle idare etmek mümkün değildir.

Gücün Dağılımı

Düzen sahibi bir toplumun gelişebilmesi için, gücün, devletin elinde toplanmak yerine o toplumdaki vatandaşlar arasında dağılması temel bir öneme sahiptir. Bu durum, toplumun kendi davranışlarını idare eden kurallar ve geleneksel davranış biçimleri üzerinde deneyler yapabilmesine izin verir. Bu deneme-yanılma yöntemi, hem yapılan hataların etkilerini toplumun küçük bir kesimi ile sınırlandırır, hem de işe yarayan kuralların gözlemlenmelerini, taklit edil-

melerini ve başarılı olanların özgür toplumun toplumsal yapısına içermelerini sağlar. Yakın ilişkilerin olduğu küçük kırsal toplumlarda risk almak ve kuralları bozmak fiilen mümkün değildir; yine de bunlar modern hayatın geniş anonim toplumlarında yaşayan insanların sayısının korunması için gereklidir. Güç, merkezî devletin elinde toplanmak yerine insanların arasında dağılmadıktan sonra, bu önemli faaliyetlerin meydana gelmesi olanaksızdır.

Sanki Görünmez Bir El Vasıtasıyla ...

Özgür bir toplumda insanların yaşamları minimum düzeyde devlet baskısına tâbidir, fakat bu durum bir anarşi yaratmaz. Gerçekte özgür bir toplumda yaşam zor olabilir, zira bu yaşam bireyleri diğer kişilerin ihtiyaçlarına uyarlanmaya zorlar. Özgür toplumun işler hâlde olmasının nedeni, bu toplumun, insanların kendi ihtiyaçlarını diğer kişilerin ihtiyaçlarını gidererek karşılayabilmeleri için gerekli saikleri yaratarak, çatışmakta olan bu arzular arasında uyum sağlamasıdır. Bu, insanların kendi amaçlarını diğerlerinin aleyhine olacak şekilde gerçekleştirdikleri anarşik durumun tersidir. Adam Smith'in ileri sürdüğü gibi, kendi amaçlarımızı gerçekleştirmeye çalışırken sanki görünmez bir el vasıtasıyla diğer insanların ihtiyaçlarına da hizmet etmeye yönlendiriliyoruz.

Birbirlerinden farklı olan insanların çatışan arzularını uyumlu hâle sokan ve aynı şekilde hareket ettiren bu karmaşık düzen ilk başta kafa karıştırıcı olabilir, fakat özgür bir toplumun nasıl işlediğini görmek istiyorsak başlangıçtaki bu karışıklığın ötesine bakmamız gereklidir. Alexis de Tocqueville 1831'de New York'da ilk defa karaya çıktığında "karmakarışık bir uğultu" olarak tarif ettiği bir şey duymuştu. Amerikan toplumunun bu büyük tarihçisi şunları yazmıştı: "Amerikan toprağına ayak basar basmaz bir çeşit karmaşa karşısında afallıyorsunuz; her yandan karmakarışık bir gürültü işitiliyor ve aynı anda konuşan binlerce kişi toplumsal ihtiyaçlarının giderilmesini istiyor." Sadece izleme ve dinleme yoluyla toplumun nasıl işlediğini anlamaya çalışmak bize fazla bir

şey anlatmaz. Bu, bir saatin nasıl işlediğini saatin kaçı gösterdiğini söyleyerek anlamaya çalışmaya benzer. Toplumunu oluşturan parçaların işleyişinin sürmesini sağlayan şey, insanların birbirleriyle hangi şekilde etkileşimde bulduklarıdır.

Özgürlük Âhengi Destekler

Ticaretin uğultusu özgür bir toplumdaki toplumsal işbirliğinin yürümesini kısmen kolaylaştırır; çünkü ticaret, tek başlarına hareket ettikleri için faydalı olamayan ya da birbirleriyle mücadele eden kişilere hizmet etmeleri durumunda insanlara fırsatlar sunar. Politik meseleler hakkındaki görüşlerimiz veya dinî inançlarımız temelden farklı olsalar dahi, bu saikler birbirimizle işbirliği yapmamızı sağlar. İnsanlar mal ve hizmet sunarlarken ya da bunları diğer kişilerden satın alırlarken kimlerle iş yaptıklarını bilmezler. Protestanların, Katoliklerin, Yahudilerin ve Müslümanların hepsi, özgür bir toplumda temel inançlarını değiştirmeden birbirlerinin ticarî faaliyetlerinden faydalanırlar. Güvenlikleri ve refahları birbirlerinin güvenliğine ve refahına bağlıdır. Özgür toplumlarda bunlar, çatışmaların inanç farklılıklarına işaret ettiği ülkelerdeki güvenliğin ve refahın çok daha ilerisindedir. Böyle toplumlarda bu farklılıklar barış içinde ve kazançlı bir yoldan çözümler, çünkü bu değerlerin faydaları toplum içinde aktarılmış ve ahlâkî yapının birer parçası hâline gelmişlerdir. Ahlâkî değerleri aktaran bu mekanizmaların özgür olmayan toplumlarda bulunmayışı, dinî çatışmaların ve toplumsal düzensizliğin özgürlüğü hiçbir zaman tatmamış olan toplumlara işaret etmesinin nedenlerinden birini oluşturur.

Özgürlük Düzen Yaratır

Özgür toplumlarda eşgüdümü mümkün kılan ana kurumlardan biri de kanunlardır. Özgür bir toplumda kanunlar, ne totaliter ve otokratik toplumların keyfî devletlerine, ne de Batı ülkelerinin meclislerinin kanunlarına benzer. Daha önce de gördüğümüz gibi, bu kanunlar politikacıların ellerinde değil, yargıçların aldıkları ka-

rarlarla evrilmişlerdir. Tocqueville *Democracy in America*'da özgür bir toplumda kanunların düzeni nasıl koruduğunu tarif etmiştir. Tocqueville'in gözlemlediği üzere, "Okullarda ve adliyelerde yapılan kanunların ruhu yavaş yavaş buralardaki duvarların ötesine geçerek toplumun bağrına işler, burada en aşağı sınıflara kadar ulaşır. Böylece, sonuç itibarıyla tüm insanlar sulh hâkimlerinin alışkanlıklarını ve beğenilerini sınırlandırır." Özgür toplumlarda kanunlara saygı gösterilmesinin nedeni güç kullanılmasından değil (gerçi devletler özgürlükleri korumak için güç kullanma haklarını saklı tutarlar), kanunların gerçek hayatta gelişen ve sınanan kurallara dayanmasından ve değerlerin ya da kanunların ruhunun medeniyetin ahlâkî değerleriyle yakından ilişkili olmasından kaynaklanır. Aşırı derecede yönetimin olması, insanlara miras kalan doğru ve yanlış anlayışlarına uymayan kontrolleri topluma dayatarak bu saygıyı zayıflatır. Özgürlük toplumda bir düzen yaratır. Özgür toplumların kurumları insanlara barışın korunmasından bir pay verir; bu da herhangi bir polis devletinin ya da toplama kampının vereceği paydan daha iyidir.

Okuma

Norman Barry, *The Invisible Hand in Economics and Politics*, Londra, Institute of Economic Affairs, 1988.

Friedrich Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, Londra, Routledge, 1982.

Friedrich Hayek, *New Studies in Politics, Philosophy and Economics*, Londra, Routledge, 1978, 6. bölüm.

Adam Smith, *A Theory of Moral Sentiments*, Indianapolis, Liberty Press, 1976 (1759).

Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, New York, Fontana, 1968 (1840).

Düşünmek İçin Sorular

1. Düzen neden gereklidir?
2. Ahlâkî davranışlar kanunlara ihtiyaç duyar mı?
3. İnsanlar kendi çıkarlarını takip ettiklerinde düzen mevcut olabilir mi?

Hoşgörü

“Tüm insanlar hata yapmaya eğilimlidir.”

John Locke

Hoşgörü Nedir?

Hoşgörü, insanların onaylamadıkları davranışlara ya da eylemlere müdahale etmemeleri gerektiği inancıdır. Bu inancın iki temel niteliği bulunur: belirli bir davranışın onaylanmaması ve kişilerin kendi görüşlerini başkalarına dayatmalarının reddedilmesi. Belirli bir şeyi onaylayan kişi, o şeye karşı hoşgörülü olarak tanımlanamaz. Hoşgörünün ahlâki kayıtsızlıktan (insanların diğer kişilerin eylemlerinin ahlâkî sonuçlarıyla ilgilenmemeleri) ya da ahlâkî görelilikten (ahlâk kuralları arasında herhangi bir farkın olmadığı inancı) ayırt edilmesi gerekir. Çocuklarının yaramazlıklarını görmezden gelen aileler hoşgörü gösteriyor değildir. Kadınlara yönelik kötü davranışları (örneğin küçük tutmak amacıyla ayaklarının zorla bağlanması) kınamayı “Batı’nın kültür emperyalizmi”

olacağı gerekçesiyle reddeden biri de hoşgörü gösteriyor değildir. Hoşgörü hem eylemlerin onaylanmaması için hem de müdahaleden kaçınmayı meşrulaştırmak için birtakım ahlâkî ilkelere ihtiyaç duyar. Zira hoşgörü her şeye rağmen onaylamamayı içerdiğinden, azınlıkta kalan gruplar (örneğin eşcinseller) çoğu defasında hoşgörünün yeterli olmadığını düşünürler, fakat eylemlerinde yanlış olan bir şey olmadığı gerekçesiyle kabul görmeye de çalışırlar. Ahlâkî açıdan ikna etmek, muhakemede bulunmak ya da argümanlar ileri sürmek gibi bazı müdahale biçimleri meşru olabilir, ancak baskı yapmak ya da güç kullanmak böyle değildir. Örneğin bir kişi arkadaşını sigarayı bırakmaya teşvik edebilir, ama sigara içmenin yasaklanmasını isteyemez ya da arkadaşının sigaralarını çalamaz. Hoşgörü pasif bir biçim, yani insanların birbirleriyle uyum içinde yaşamalarını sağlamak için olan gönülsüz bir zorunluluk biçimini alabilir. Oysa daha pozitif bir hoşgörü farklılıkların yararlarından zevk alabilir. Bu durum, yani insanların çok farklı değere ve inançlara sahip diğer kişilerle bir arada yaşabilmeleri, medenî toplumun temellerinden birini oluşturur.

Hoşgörüye yönelik tehdidin iki biçimi vardır. İlk tehdit inançlarında aşırı tutucu olan aşırı sağ ya da soldaki totaliter kişilerden gelir. Bu kişiler düşüncelerinin doğruluğu konusunda hiçbir şüphe duymazlar ve bu nedenle ahlâksızlıkları bastırmak için güç kullanmaktan hiçbir şekilde çekinmezler. İkinci tehdit de, doğru olsun ya da olmasın, pek çok görüşün ırksal, dinî ve cinsel azınlıklarda kızgınlığa ve sıkıntıya yol açtığını ve bu nedenle yasaklanmaları gerektiğini düşünen politik doğruluk anlayışından gelir.

Filozofların Hoşgörü Hakkındaki Görüşleri

Topluma yol gösterici bir ilke olarak hoşgörü nispeten yeni bir kavramdır. Kadim dünyadaki ve orta çağlardaki pek çok toplum, toplumun işleyebilmesi ve düzeni koruyabilmesi için yüksek düzeyde

homojenliğe ihtiyaç duyduğunu düşünmüşlerdir. Buna göre, yaygın görüşlere aykırı inançları olanların ve azınlıkların ya inançlarından döndürülmeleri ya da sürülmeleri gerekiyordu. Avrupa tarihi din savaşlarının olduğu bir tarihti; herkesin tanrıya aynı şekilde tapması gerektiği düşünülüyordu. Katolik kilisesinin otoritesine Protestanlık tarafından meydan okunduğunda bile, bu, çoğu defasında, kilisenin otoritesini kendi inançlarından çıkan yeni bir otorite ile değiştirmeyi isteyen dinî muhaliflerce yapıyordu.

Yazma Özgürlüğü

İlk dönem hoşgörü çağrılarında biri, 1644'de yayınlanan *Areopagica* adlı risalesinde sansüre itiraz eden İngiliz şair John Milton tarafından yapılmıştır. Milton, tüm matbaa makinelerinin devlet tarafından ruhsatlandırılmasını isteyen bir kanun tasarısına karşı çıkmıştı. Sansürcüler Ortodoks olmayan ya da tahripkâr içerikli malzemeler yayınlayan makinelere ruhsat vermeyi reddedebiliyorlardı. Sansürcülerin “din ve devletin itibarını büyük ölçüde zedeleyen yanlış, uydurma, ayıp, müfsit, kötüleiyici ve ruhsatı olmayan yazıları, risaleleri ve kitapları” yasaklama güçleri vardı. Milton, yazma ve yayınlama özgürlüğüne ilişkin yöntemli bir savunma ortaya koyan ilk düşünürlerden biriydi.

Milton yayın sansürüne bir dizi neden öne sürerek itiraz etmişti. İlk olarak, insanın erdemli olabilmesi için ayıpları tanıması gerekiyordu. İkinci olarak, hata yapmama becerisine sahip olmadıktan sonra sansürcülerin bu türden kararlar almalarına güvenilemezdi. Üçüncü olarak, sadece otoriteden hak talep ederek meşrulaştırılması durumunda gerçek durağan hâle gelecekti. Dördüncü olarak, yanlış düşüncelerin susturulmaları değil, çürütülmeleri gerekiyordu. Beşinci olarak, devlet gerçeği yanlışlıkla sansürleyebilirdi.

Dinî Hoşgörü

John Locke'un *Letter Concerning Toleration* (1689) adlı eserinin ana konusunu din alanındaki baskılardan kurtulmak oluştuyordu. Locke'un ileri sürdüğü argüman esas itibariyle şöyleydi: Eğer devletin rolü yaşamı, özgürlüğü ve mülkiyeti korumak ise, devletin insanların maneviyat alanına karışmaya hiçbir hakkı yoktur. "Din konusunda diğer insanlardan farklı olan kişilere hoşgörü gösterilmesi" sevgiye ve hayırseverliğe dayalı Hıristiyan öğretisi ile hem tutarlıdır hem de bu öğretinin bir gereğidir. Dinî inançlar baskı içeren araçlarla güven altına alınamazlar. Baskı, kişinin iradesi üzerinde cezalar vasıtasıyla işleyebilir, fakat inançlar ve fikirler kişinin iradesine tâbi değildir; dolayısıyla insanlar bunları inanıyormuş gibi davranarak edinemezler. "Belirli bir şeyi yapmayı ne kadar isterlerse istesinler, insanlara neler yapamayacaklarını söyleyen bir kanundan faydalanıldığında elde edilen şey nedir? Belirli bir şeyin doğru olduğuna inanmak irademizin alanı dahilinde değildir." Locke yaptığı hoşgörü çağrısının şüpheliliğe, tanrının varlığına veya doğru ibadet yöntemine ilişkin şüphelere dayanmadığını açık bir biçimde ifade etmişti. Kendisinin ahlâka ilişkin hiçbir öznel görüşü yoktu.

Locke'un üç temel argümanı bulunuyordu. İlk olarak, hoşgürsüz olmak Hıristiyanlığa aykırıdır. Merhamet göstermeyen bir kişi gerçek bir Hıristiyan olamaz. Yaygın görüşlere aykırı inançları olduğu için diğer insanlara baskı yapmak ister istemez merhametsizliktir; dolayısıyla bu türden baskılar Hıristiyanlığa aykırıdır. İkinci olarak, Locke bu insanları tutarsızlıkla suçlar. Baskı yapan kişiler amaçlarının insanların ruhlarını kurtarmak olduğunu ilân etmektedirler, fakat aynı hevesle cezalandırılmayan daha kötü nitelikte pek çok günah vardır – Locke burada "fahişelik, dolandırıcılık ve garazi" sayar. Güncel bir örnek vermek gerekirse; eşcinseller, onlara karşı çıkan kişilerin eşcinselleri sık sık aileye yönelik

bir tehdit olarak tanımladıklarına işaret ederler, oysa söz konusu tehdit genç ve bekâr ebeveynler ile boşanmalardan gelmektedir. Buna rağmen, bu meseleye ilişkin çok az girişimde bulunulmaktadır. Bu da insanları, “aile taraftarı” kampanya yapan kişilerin gerçekte aile hakkındaki kaygıları nedeniyle hareket edip etmediklerinden şüphelenmeye götürmektedir. Üçüncü olarak, Locke hoşgörüsüzlüğüün mantık dışılıktan kaynaklandığını düşünmüştür. İnançlar isteğe bağlı olarak değiştirilemezler, zira bunlar kişinin gerçekte neyin doğru olduğuna ilişkin anlayışına dayanırlar; Katolik Engizisyonu’nun yapmaya çalıştığı gibi, güç kullanılarak değiştirilemezler.

Yaşam Deneyleri

On Liberty adlı eserinde John Stuart Mill, yaptığı geniş özgürlük savunusunun bir parçası olarak, dinde olduğundan daha geniş bir ifade ve yaşam tarzı alanı için hoşgörü elde etmeye çalışmıştır. Mill, iyi yaşam tarzına ilişkin rakip fikirlerin yaşama geçirilmesine ve karşılaştırılmasına izin veren ve “yaşam deneyleri” olarak adlandırdığı görüşü savunmuştur. Mill’in özellikle ifade özgürlüğü savunusu ünlüdür. Locke gibi Mill de, insanların esas düşüncelerini değiştirmek güç kullanma kabiliyetinin ötesinde olmasına rağmen, bunu yapmaya çalışan kişilerin akliselim olup olmadıklarından şüphe etmiştir.

Hoşgörü Lehine Görüşler

İlk olarak, hoşgörü bireysel özgürlüğe bağlılığın önemli ifadelerinden biridir. Bireysel özgürlüğün olduğu bir yerde insanlar – pek çok insanın görüşünden gayet farklı olsa bile – iyi yaşama dair kendi görüşlerini takip edebilirler. Bireyler bağımsız, yani kendi yaşamları ve içinde buldukları koşullar üzerinde kontrol sahibi olabilmelidirler. İkinci olarak, gerçekte ancak fikirlerin serbest-

çe rekabeti sayesinde keşfedilebilir. Bireyler gerçeği ancak farklı argümanların ve görüşlerin olduğu bir alanı dinleyerek ve göz önüne alarak belirleyebilirler. Kişisel doğrular başkalarına dayatılamaz. Bu durum daima şu düşünceye dayanır: Gerçek diye bir şey vardır, fakat buna ilişkin bilgi ancak eksik bir şekilde kavranabilir ve bu bilginin sürekli olarak geliştirilmesi gerekir. Üçüncü olarak, kamusal ve özel yaşam arasında çok önemli bir ayrım bulunmaktadır. Başkalarının fikirlerine müdahale etmemesi koşuluyla, bireylerin en saçma fikirlere dahi (uzaylılarca kaçırıldıkları gibi) inanmalarına izin verilmelidir. Dördüncü olarak, kişisel ve ahlâki gelişim, hem kendilerini daha iyi anlayabilmeleri hem de eylemlerinin sonuçlarını daha iyi tanıyabilmeleri için bireylerin seçim yapabilmelerini gerektirir. Mill özellikle, geleneksel görüşlerin insanları yeni fikirleri denemekten vazgeçirdiği uyumluluk durumunun tehlikelerinden endişe duymuştu. Beşinci olarak, ekonomik ve toplumsal ilerleme, bireylerin ortaya geleneklere uymayan fikirler ve yeni düşünce yolları koymalarına bağlıdır. Bunların çoğunun sonradan aptalca olduğu ya da yanlış anlaşıldığı ortaya çıkar, fakat bir kısmı da topluma gerekli dinamizmi sağlar. Alexander Graham Bell insanların birbirleriyle daha sonradan telefon olarak tanınacak şey ile konuşabileceklerini ilk defa ileri sürdüğünde, tamamıyla tuhaf, hatta çılgın biri olarak toplumdan dışlanabilirdi.

İfade Özgürlüğü

İfade özgürlüğü, ne kadar kırıcı olursa olsun, kimseye doğrudan zarar vermemesi koşuluyla her türden şeyin basılma ve radyoda veya televizyonda yayınlanma hakkının olmasını gerektirir. Irkçı, cinsiyet ayrımcısı, devrimci, pornografik, homofobik ifade biçimlerine ve düşüncelere izin verilmeli ve gerektiğinde bunlar eleştirilebilmelidir. Salman Rushdie'nin *The Satanic Verses* adlı ki-

tabı yayınlandığında Müslümanlar şiddetli bir şekilde kızmışlardı, fakat kitabı yasaklamaya ve yazarını öldürmeye kalkıştıklarında yanlış davranıyorlardı.

John Stuart Mill *On Liberty* adlı eserinde en ünlü ifade özgürlüğü savunusunu yapmıştır: “Eğer tek bir kişi dışında tüm insanlar aynı fikirde olsaydı, bu insanların o kişiyi susturmaları, o kişinin gücü yettiğinde tüm insanları susturmasından daha doğru olmazdı. ... Eğer söz konusu fikir doğruysa, bu insanlar yanlışı doğruyla değiştirme fırsatından mahrum kalacaklardır; eğer fikir yanlışa, insanlar doğrunun, onun yanlıştan ayrılmasıyla ortaya çıkacak olan açık algısını ve canlı etkisini yitireceklerdir. Oysa bu neredeyse çok büyük bir kazançtır.”

İfade özgürlüğü hakkı dört argüman üzerinde temellenmektedir. İlk olarak, yanılabilirlik argümanı hatalı olabileceğimizi kabul eder. İnsan olarak hepimiz muhakememizde ve içgüdülerimizde yanılabiliriz. Eğer bir fikri bastırırsak, bu fikrin sonradan doğru olduğu ortaya çıkabilir. Bir fikrin doğru olmadığından ancak hiçbir zaman hata yapmayacağımızı varsaydığımızda emin olabiliriz. Gerçekte, bir fikrin insanların ezici çoğunluğu ya da en eğitimli kişiler tarafından kabul edilmesi, baskı yapılmasını meşrulaştırmak için yeterli bir neden değildir. Neredeyse tüm insanlarca sarsılmaz doğrular olarak kabul edilen fikirlerin bile yanlış oldukları sonradan anlaşılmıştır. Güneşin dünyanın değil, dünyanın güneş etrafında döndüğünü iddia etmesi yüzünden Galileo’ya kilise tarafından baskı yapılmıştı. O dönem güneşin dünya etrafında döndüğüne yaygın bir şekilde inanılıyordu. Sonradan Galileo’nun haklı olduğu kanıtlandı ve Kopernik’in teorisi kabul edildi. İkinci olarak, geniş ölçüde yanlış olan fikirler bile kısmî doğrular içerebilirler. Düşünceler nadiren tamamıyla doğrudurlar; böyle olsalar bile neyin eksik olduğunu keşfedebilmemizin tek yolu, yanlış düşüncelerin geniş bir şekilde

ortaya konulmalarına izin vermektir. Buradan daha doyurucu bir gerçeğin ortaya çıkması mümkün olabilir.

Üçüncü olarak, mevcut düşünce doğru olsa bile, bu düşünceye meydan okunmadıktan ve eleştirilmedikten sonra doğruya ilişkin anlayış sönüp yok olacaktır. Bu düşüncenin doğruluğuna ait nedenler unutulacaktır ve kabulü de üzerinden düşünmekten ziyade önyargıya dayanacaktır. Düşünceler kuvvetli bir şekilde savunulmadıkları zaman geçersiz hâle gelirler ve yanlış anlaşılırlar. “Ne kadar gönülsüzce olursa olsun, kuvvetli bir düşüncesi olan kişi bu düşüncesinin yanlış olabileceği ihtimalini kabul edebilse dahi, bu kişinin yine de, ne kadar kuvvetli olursa olsun, doyurucu bir şekilde, sıkça ve korkusuzca tartışılmadıktan sonra bu düşüncenin yaşayan bir gerçek değil, ölü bir dogma olarak kabul edileceğini göz önüne alarak hareket etmesi gerekir,” diye yazmaktadır Mill. “Düşmanlar ortalıktan çekilir çekilmez, hem öğretmenler hem de öğrenciler kışlarına uyumaya çekileceklerdir.” Dördüncü olarak, kendisine meydan okunmadığı sürece, gerçek, eyleme yol açmayacaktır. İnsanlar yerleşmiş düşünceleri kabul edebilirler, fakat bunlar sıkıca inanılan kanaatler olmayacaklar ve dolayısıyla eylemleri üzerinde çok az etkiye sahip olacaklardır.

Hoşgörünün Sınırları

Bununla birlikte, hoşgörü her eyleme uygulanmamalıdır. Bir kişi başka birinin eyleminden doğrudan zarar gördüğünde bu eylemin kınanması, belki de cezalandırılması gerekebilir. Yabancı göçmenlerin öldürülmelerini ve evlerinin yakılmalarını isteyen bir demagoga, şiddeti teşvik etmekten dolayı dava açılabilir. Tecavüz gibi zorlama içeren eylemler cezalandırılmalıdır. Yetişkinler ve çocuklar arasında cinsellik içeren fiillerin, bunu kendi istekleriyle yapsalar bile, yasaklanması gereklidir; çünkü genç

çocuklar eylemlerinin sonuçlarını anlayabilecek durumda değildirler. Buna ilâveten, tahammül göstermeyi haklı göstermenin de bir sınırı vardır. Devletin gücünün ve yetkilerinin kullanılması ile, nefretin ve gücenmenin kişisel olarak ifade edilmesi arasında hayli büyük bir farklılık bulunur. Eşine sadık kalmayı beceremeyen birini eleştirmek yerinde bir davranış olabilir, fakat sadakatsiz eşe para cezası vermek ya da onu hapse atmak doğru değildir.

Bazı insanlar boks şiddet içeren insanlık dışı bir spor olduğu gerekçesiyle kınamak isteyebilirler. Ancak, bu spora kendi istekleriyle iştirak eden ve potansiyel tehlikelerinin farkında olan kişiler olduğu sürece boksun yasaklanmaması gerekir. Roma hukukuna ait bir ilke buraya özellikle uygun düşmektedir: “rıza gösteren bir kişiye hiçbir biçimde zarar verilmemelidir.” Aynı ilke sado-mazoşizme de uygun düşer.

Aşırı Tutuculuk Tehlikesi

Hoşgörüsüzlüğün kaynaklarından biri de aşırı tutuculuk, yani kişinin yanılmaz olduğunu varsaymasıdır. Hem solun hem de sağın totaliterlerinin, komünistlerin ya da faşistlerin inanç sistemlerinin özünde bu varsayım yatmaktadır. Hoşgörüsüzlüğe karşı hoşgörü göstermeme gereği, Almanya’da aşırı yönelimli partilere konan yasağı haklı göstermek için kullanılmaktadır. Hem Almanya’da hem de Fransa’da – 6 milyon Yahudinin yanı sıra eşcinsellerin, çingenelerin ve Yehova Şahitleri’nin de öldürüldüğü – Yahudi Soykırımı’nın gerçekleşmediğini iddia etmek yasaklanmıştır. Nitekim soykırımın gerçekleştiğine dair çok kuvvetli deliller vardır; bu türden iddialarda bulunan kişiler ise anti-semitizm tarafından yönlendiriliyor görünmekte. Ancak, serbestçe konuşma ilkesi anti-semitist olan kişilerin bu türden düşüncelerini ifade etme haklarını da savunmakta ve ardından bu iddiaların doğru olmadığını kanıtlamaktadır.

Politik Doğruluk

Politik doğruluk (PD), dilin, ırk ve cinsiyet gibi toplumsal açıdan hassas konularda kızgınlık yaratmamayı amaçlayan bir yoldan ve kızgınlık yaratacak düşüncelerin ifade edilmesini yasaklamaya çalışan biçimde kullanılmasıdır. Bir nezaket meselesi olduğundan dolayı, insanların gereksiz kızgınlıklara yol açmaktan daima kaçınmaları gerekir. Fakat politik doğruluk dili başka insanların ifade özgürlüklerini kısıtlayarak onlarda kızgınlığa yol açar, bu nedenle de kendi kendini bozucu bir niteliğe sahiptir. Politik doğruluk ya kanunlar ya da yüksek düzeyde toplumsal baskı vasıtasıyla düşünceleri ve ifadeleri sansürlemeye çalışır; ağza alınmayan bir takım düşünceler biçiminde onları uygunsuz bir hâle sokar.

Bununla birlikte, başkalarını kızdırmak kimi zaman gerekli ve arzulanır bir şeydir. Jonathan Rauch politik doğruluğun çoğunlukla insancıl düşünceler vasıtasıyla yönlendirildiğini, fakat sonuçlarının sadece belirli türden konuşmaları ve eylemleri korumaktan ibaret olduğunu gösteriyor. Politik doğruluk, kullandığı yollar açısından bir totalitarizmde olduğu kadar otoriterlik içerebilir. Azınlıklara gösterilen saygıyı arttırmaya çalışırken, bastırılmış, susturulmuş yeni bir grup yaratır. Gerçeği arayış geniş ölçüde eleştiri yoluyla yürütülür; bilimsel bilgi filozofu sür Karl Popper bunu yanlışlamacılık olarak adlandırmaktadır. Rauch'un ileri sürdüğü üzere, hem kızdırmaya hakkımız hem de kontrol etme ve edilme sorumluluğumuz vardır.

Medeniyet Unsuru Olarak Hoşgörü

Diğer insanlarla birlikte çeşitlilik içeren çoğulcu bir toplumda yaşamak için, tüm insanların kendi yaşamlarını yönlendirmelerini sağlayan haklara ve özgürlüklere saygı göstermek bir zorunluluktur. Medenî davranışın temel özelliklerinden biri de, insanların anlaşmazlıkları çözmek için şiddet kullanmamaları gereğidir.

Ancak bu, insanları ayıpladıkları kişilerin ahlâk dışı davranışlarını eleştirme sorumluluğundan kurtarmaz; sadece kişilerin kullanabilecekleri yöntemleri sınırlar. Tevazunun ve insanın yanılabilir olduğunu kabullenmenin, hem gerçeği arama çabasıyla hem de düşüncelerinin ve davranışlarının eleştiriye açık olmasına izin vermeyi reddedenleri küçümsemeye birleştirilmesi gereklidir.

Okuma

H. L. Hart, *Law, Liberty and Morality*, Oxford, Oxford University Press, 1963.

Alan Haworth, *Free Speech*, Londra, Routledge, 1998.

John Locke, *A Letter Concerning Toleration*, Hague, Martinus Nijhoff, 1963 (1689).

John Stuart Mill, *On Liberty*, Londra, Penguin, 1971 (1859).

John Milton, *Areopagatica*, Londra, Dent, 1993 (1644).

Jonathan Rauch, *Kindly Inquisitors: The New Attacks on Free Thought*, Chicago, University of Chicago Press, 1993.

Düşünmek İçin Sorular

1. Yasaklanması gereken cinsel davranış biçimleri var mıdır?
2. Irkçı, cinsel açıdan ayrımcı ve homofobik sözler içerenler de dahil olmak üzere, belirli şeylerin basılmasının ya da konuşulmasının yasaklanması haklı görülebilir mi?
3. Boks sporu kaldırılmalı mıdır?

Özgürlüğün Kitaplığı İnternette...

www.liberte.com.tr

kitaplardan örnek sayfalar
indirimli fiyatlar
fırsatlar

